

z a l i v

Alojz Rebula	Iz dnevnika 1972
Josip Merkù	Fatti di luglio (VIII)
V. Z.	Rešitev, Prvo sonce
Svetlana Tratnik	Živeti v času, Brez vzornikov

Egidij Košuta **Razmišljanja o šolski reformi**
Alenka Rebula **Mi gremo nazaj,**
mi strelci

Jurij Zalokar	Gandhi našemu času
Boro Ban	Moč v belem
Boris Pahor	Cenetu Vipotniku v spomin
Mirjam Gregorčič	K vprašanju slovenske biti ali ne biti (II.)

Alojz Res	Pisma Bevku
Uredništvo »Kapelj«	Iz nekrologa
Boris Pahor	Nekaj vprašanj
Irena Žerjal	Slikarska Bienale v Benetkah
R. M.	O idealistih in eliti
Zora Tavčar	Ne vedno kakor... borci
Bežna anketa	Dijaki slovenskega učiteljišča v Trstu

* * *	Pravila igre
* * *	Most vzdihljajev
* * *	Pecunia non olet
* * *	Osmrtnica za »Kaplje«
* * *	Poziv slovenskim znanstvenikom po svetu

trst - št. 38-39

zalive

decemcer 1972 - štev. 38-39

Revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

U r e d i l i :

Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor, Irena Žerjal, Rada Premrl, Marica Vidmar

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Franciška Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

dr. Inž. Peter Merku, Marija Bogataj, Stanko Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina Pahor, N. N., Just Colja, Boris Cek, g. Hočevan, J. G., Poldo Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sardoč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel, Elka Suša, dr. Edmund Žetko, Uča Berce, Marica Živec

Cena posamezne številke

5 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna GRAPHART Trst,

Ulica Rossetti 14 tel. 772151

ALOJZ REBULA

IZ DNEVNIKA 1972

Trst, nedelja 3. septembra

Tik na predvečer Drage so vsi trije ljubljanski predavatelji — Grafenauer, Južnič in Vidmar — odpovedali svoje že napovedane nastope, kar je seveda zbudilo med prireditelji dokaj beden vtis. Tako so sinoči prišli kar v treh, me vrgli iz postelje in me pregovorili, da vskočim namesto Vidmarja s predavanjem o vrednotah. Neprespano noč je odtehtal jutranji tabletni sen in tako sem potem pravočasno vrgel nekaj misli na papir.

V Dragi novi dragoceni ljudje — npr. dr. H. z Jesenic, prof. S. iz Celja, g. P. iz ZDA.

Tip slovenskega kulturnika-humanista, z nekaj civilnega dostojanstva v kretnji in misli, na kakršnega je človek skoraj že pozabil.

Po večerji ob kresu, ki se prav veličastno razgori na vrtu, dolg tih pogovor s patrom V. iz Kočevja: še en mlad slovenski duhovnik, ki sije iz njega mir, razumnost.

Torek 5. septembra

V Dolu zvem za smrt Ceneta Vipotnika. Snoj se ga spominja s člankom na najvišji ravni, ki daje upati, da slovenske misli le ne bo zagrnilo šarlatanstvo.

Ponatisnjeni sonet — Ostareli sonet II — mi zareže že mrtvega Vipotnika v konture velikega pesnika: pretresljiva molitev večnemu Mojstru v zagonu, ki bi ga imenoval Shakespearskega.

Na Vipotnika imam komaj kakšen osebni spomin — večerni pogovor nad Bistrico v Bohinju, pred kakimi dvajsetimi leti, skupna udeležba pri pogrebu na ljubljanskih Žalah, bežno pristrčno srečanje ob Šempetrskem mostu, poseda- nje — to je bilo menda zadnjič — pri Činkoletu. A to je bilo več kot dovolj, da se mi je utrdila v spominu njegova udržana žlahtnost, iskriva intelektualnost, očarljiva človečnost....

Sreda 6. septembra

Tito v govoru na Reki pove med drugim, da je v Jugosla- viji kakšen član ZK, ki ima premoženje v višini ene milijarde starih dinarjev.

Za romanopisca vsekakor nadvse dražljiv heroj. Kaj šele za delavca, ki ne pride niti do sto tisoč starih dinarjev me- sečno....

Toda ali ni revolucija stala jugoslovanske narode dva mili- jona mrtvih?

Sunt lacrimae rerum.

Šele danes sem si prebral kopijo pisma, ki mi ga je v Dragi izročil dr. Š. in v katerem se ta nepomirljivi spodbu- jevalec obrača na predsednika SAZU Josipa Vidmarja, da bi s svojim osebnim posegom omogočil odprtje razstave kiparja Goršeta v Kostanjevici, ki jo politični forum misli preprečiti. V pismu navaja tudi besede, ki naj bi jih malo pred smrtjo izrekel akademik Fran Stele: »Vidmar naj jo odpre!«

Pokol na olimpiadi v Münchenu. Vznesena časnikarska zgražanja me puščajo nekam hladnega. Ko da tiste brzostrel- ke niso kosile iz fanatizma, iz narodnostne mržnje, iz brezup- pa neke zatirane narodnosti — nad vsem tem pa je v današ- njem časopisju dosti manj zgražanja...

V ta zbor kajpak razmaje svoj najslovesnejši zvon tudi ljubljansko Delo. Ostajam hladen tudi ob tem. Saj je to končno isto Delo, ki na primer ne potrese niti z navčkom ob izidu takšne antologije spolne perversije, kakršna je z objestno izizivalnostjo zbrana v zadnji številki revije Problemi — Erotika....

Četrtek 7. septembra

Dva popravna izpita, oba iz stare zgodovine.

Črnuhec, prav tako brihten kakor len, se usede ves uvel, dokler mu solze ne zalijejo oči, še preden odprem usta.

Plavolašček pa je dobil izpit bolj zato, da se malce izkoplje čez počitnice iz svoje ganljive infantilnosti, saj je sicer ves nabit od dobre volje.

Iz svoje čiste vesti se prav sproščeno razklepeta. Njegovi mami, kmetici tam v Gropadi, so se zdela imena rimskih kraljev prav čudna, ko sta zvečer v postelji ponavljala snov.

»No, kaj veš o punskih vojnah?«

O punskih vojnah zna povedati pa še o preseljevanju narodov, tja do Slovanov.

»Veš, kaj pomeni to: germanizacija Koroške? Germanizacija, ki se ni ustavila do danes. Saj bereš časopis?«

Kaj, plavolašček mi zna postreči s čim drugim, tako rekoč z najnovejšo zgodovino Gropade.

»Veste,« odpre roki v predavateljsko pozo, »da so te dni pisali fašisti po naši vasi *Faremo mangiare merda agli Sloveni*?«

»In vi ste jih pustili?«

»Ko pa je bil izključen električni tok! Ampak smo šli za njimi z vilami!«

Ne da bi koga dobili, seveda...

Na Štajerskem, sreda 13. septembra

Proslavi stoletnice Društva slovenskih pisateljev sledim od daleč, iz časopisa.

Čista administracija: naj bo, ker pač mora biti.

Čudno, kako more Snoj v poročilu s srečanja pisateljev v Štatenbergu brez vidnejše ironije zapisati takšenle novi program na slovenski duhovni fronti: da je zdaj na vidiku *problematizacija Niča!*

Človek bi mogel reagirati na to samo z grotesko.

Ko bi danes imeli med nami kakšnega Gogolja!

Po kosilu pohod na lešnike na Mrzlo polje, visoko gor nad Savo. Samo razgled, veličastni razgled tja dol do Gornjancev, mi odtehta vtis izumiranja v teh hribih.

Opuščene njive, že vse preplavljene s staro travo in z gozdnimi rožami, neprehodne fronte pelina med okrajki, samo v predorih med leskovjem zadišijo ciklamni iz neke neminljive zemeljske deviškosti.

In tepka sredi že zdavnaj nepokošenega travnika!

Ogromna kakor hrast, že na pol razpadajoča, iztegujoča gigantsko vejo v smer proti severu.

Hesse, Stepni volk.

Umetniško me pisec mnogo manj privlači kot s svojo duhovno problemskostjo. Ta pa je kar cankarjansko prostdušna. In prav ta poštena prostodušnost mi je pri tem nobelovcu všeč. Tu smo sicer daleč od mannovske visokomernosti, a tudi od njegovega goethejevskega preziranja. Hesse brutalno reže iz življenja nesmisel in to mi je všeč. Noče biti pedagog stoletja kakor Mann. ostati hoče to, kar je, ta odčarana ponižnost mi prija.

Petek 15. septembra

Gajšek — zadnji val modernosti v naši poeziji! — zna biti v svojem proznem zapisu v mariborskem Večeru prav bradato tradicionalen, da ne rečem kaj drugega. Tako govori tam na primer o »socialistični skupnosti, ki lahko stopa proti komunizmu samo z izobrazbo, s kulturo, se pravi, z vzgojenim in izobraženim delavcem...«

Kje so torej tu nove semantične fronte? Novi kolumbovski poleti med podzavestjo in ničem?

Prisili enega teh modernih Orfejev, da iztisne svojo planetarno stisko v nekaj proze, pa dobiš šolsko nalogo, pa še prav krotko povrhu. Ikonoklast zadiši kar po svetosti.

Sobota 16. septembra

Švedska se je uklonila izsiljevanju hrvaških teroristov, odklenila svoje zapore in celotni bandi dala na voljo letalo za Španijo.

Zvezda Nasilja nad Evropo.

Sicer pa niti udeleženci zadnjega zasendanja PEN-kluba v Kölnu niso enodušno obsojali atentata v Münchenu: nekateri so celo takšne metode zagovarjali. Pesniki, pisatelji romanicisti!

Ubogi PEN! Uboga kultura!

Sreda 20. septembra

Takole med eno in drugo uro popoldne čudež v gozdu: sonce, ki se na vsem lepem prikaže po vsem tem deževju in razgrne bleščeče trikotnike po tleh prepranega gozda, v njegovo predzimsko žalost....

Rad bi imel tu, pod Radežem, Vipotnikovo Pesem soncu, kakor me je tudi sicer danes spremljal ta pesnik, me pri go-barjenju ves čas motil s kakšnim svojim akordom... S tisto podobo življenja na primer, ki pada v slap nebivanja *kot se ubijó v krnici svetli vali*.

Jurčka ni niti enega. Sami cigančki. Ignoriram tiste izpred dežja in izbiram samo mlade, s še svetlim klobučkom.

Pogled na streho, polno golobov. Najedli so se, napili in naleteli. In zdaj stoje kot kipci, v negibni natresenosti od slemena tja dol do napušča.

Zakaj dajo te živalce misliti na Eden? In otrok, ki je najmanj oddaljen od njega, nagonsko čuti to sorodnost.

Marjanka, na primer, si daje kar naprej opravka z živalsko farmo, ki jo je dobila te dni: z levom, slonom, nosorogom, kengurujem in žirafo, tako ljubkimi v svojih miniatu-

rah iz plastike. Pa še drevesce iz plastike je dobila, goreče zeleno, prav edensko. In ko je treba na mizi premikati te živalce v kakšen pravljичni zaplet, si ne morem prav nič pomagati z okrutnostjo leva. Nič krvoločnega se ne sme zgoditi med temi zvermi iz plastike, zgodbe morajo biti ljubke in pomirljive, lev se mora prijateljsko sprehajati ob žirafi, kakor v Edenu...

Članek o Miroslavu Krleži v Delu mi še enkrat potrdi temeljni dvom, ki sem ga vselej imel do tega največjega besedovalca Hrvaške.

Kljub frapantnemu besednemu ognjemetu, ki sem mu priča, se mi Krleža še enkrat zarisuje v prapodobo kulturne prevare. Slogovni blišč, izzivalni intelektualizem, kulturna preobjedenost, vse to mi ne more zakriti temeljnega ekshibicionizma, iz katerega govori. In ta kozmopolitska suverenost je preveč izzivalna, da človek ne bi zaslutil za njo nekega temeljnega kulturnega kompleksa: kompleks Balkana, ki hoče biti Pariz. Nekatere temeljne kategorije, ki delajo težo ustvarjalca — resnica, trpljenje, pristnost — Krleži uhajajo. Ostaja kulturnik. Literat. Nič več kot literat.

Ženska v ruti, ki prinese pod večer zavito v rjuho grmado rezancev, ki jih je sama zamesila in posušila.

Tri ure in pol dela.

Sedemnajst jajc.

In zdaj od teh dobrih prvin življenja razlaga, kako je treba shraniti to blagodat. Zaboj je treba podložiti s papirjem, belim...

»V enem tednu jih ne boste pojedli, tudi če jih boste jedli trikrat na dan...«

Kdo bo več prispeval k napredku kozmosa, Krleža ali gospa Fanika? Kdo bo dejansko več vgradil?

V časopisu članek o »špecumobolnicah« v Sovjetski zvezi: zadnja konica, do katere se je pognalo moderno prometstvo, ko je hotelo namesto Boga ustoličiti človeka.

Si proti invaziji Češkoslovaške: torej si nor.

Nedelja 24. septembra

Žužemberk, na gostilniškem zidu tabla o vojaških akcijah, ki so prerešemale to mestece, drugje spet druga tabla o pokolu skupine mladih Skojevcev tik pred koncem vojne, očarljiva Krka z narušenimi stolpi impozantnega gradu, maša zunaj pri Sv. Roku, kosilo na terasi nad reko, grozljive razvaline dvostolpne cerkve in župnišča, Zafara, iskanje Mačkinega hriba, blodenje po škrlatu jesenskega gozda, potem pot proti Dobravi, ogled nasipov nekdanjega ilirskega mesteca, pogovor s kmetico iz Korit — vas je dala enega partizana in dvaindvajset domobrancev — v dolini se pokaže Dobrnič kot rjav biser, spuščen med smrečine...

Ponedeljek 25. septembra

Oblaki današnjega dne: nad Savo kakor nežna atomska goba, vsa iz belih krpic, na ozadju zveneče kovinske sinjine...

V reviji Prostor in čas poljski pisatelj Andrzejewski: človeško labilna figura in poprečen literat.

Torek 26. septembra

Mraz, zaoblacenost, jeklena uniformiranost obnebja — kje je včerajšnja svatovska scenerija?

Danes sem končal prevod Plautovega Vojaka bahača. Pred dvanajstimi leti me je zanj zaprosil znanec iz Maribora, da bi bil igran v tamkajšnjem gledališču. Takrat sem delal na njem kakšen mesec, toda potem je zadeva zaspala in letos sem rokopis spet izkopal iz svojih papirjev, ko me je za prevod zaprosil tržaški Radio.

Kakšnega posebnega užitka to delo ni dalo: bolj kot Plavtov humor me je zabavala igra s slovenskim blankverzom.

Trst, četrtek 5. oktobra

Po štirih letih se spet sprehajam po hodniku slovenskega liceja. Inšpiciranje pred poukom izgublja tu vsak disci-

plinski priokus. Pri že odraslih dijakih, ki se ukvarjajo s starocerkveno slovaščino, s Kantom in Platonom, ni ravno treba prežati na kakšen pobalinski pretep. S kar odgovorno umirjenostjo rojijo po hodniku in obračajo v posamezne razrede, tako da del svoje zbranosti lahko posvečam pogledu skozi okna.

Vrt, trikotno urezan med dva trakta poslopja, med traktom Liceja in Trgovske akademije. Zatišje iz cementa, ki se še ni nehal bleščati v pepelnati sivini novogradnje. Ko bi bil tam sam cement, ne bi imel kaj gledati. Toda kar je bilo vsajeno tam, dviga ta cementni razgled v svojevrstno pomirljivost. Velika krogla zimzelena daje zatišju neko zelenkasto začaranost, da pomisliš na zaprto dvorišče zračnega modernega samostana. A bolj kot zimzelen, bolj kot geometrija aster na robu gredic me priteguje drevo, ki mu šele moram najti ime. Drevesce pravzaprav, v obsegu tamariske, nasuto z drobnimi lističi, ki jim ni usojena zelena večnost ponosnega zimzelena. Že so ujela v svojo malo krošnjo dih jeseni, ki prežarja njihovo zelenje v oranžast soj.

To drevesce je bilo usajeno kot častna straža bronastemu poprsju Žige Zoisa, velikemu slovenskemu razsvetljencu, pa katerem je dobila ime Trgovska akademija.

In zdaj pozabljam na inšpiciranje in gledam tisti plemeniti bron, kjer prva jesen spušča nad glavo slovenskega barona, ljubitelja poezije in rudnin, prve lističe z drevesa, ki je njegov zeleni baldahin.

Kdaj bo začelo to drevesce, ki mu še moram najti ime, rumeneti? Kdaj bo tista lepa bronasta glava zajeta v ponižno slavo obletavajočega se rumenega zmagoslavja? In kdaj se bo z drevesca utrgal zadnji list in bo tisti bron ostal na opustošenem ozadju golega šibja?

Ne bo tako kmalu. Danes je še vse listje tam, komaj na poti v tisti oranžasti zaton.

Prej mora zarumeneti, mogoče še zaškrlateti, preden se bo začel tisti osip. In ko bom na vrsti za jutranjo inšpekcijo, bo ostal za pokoj oči samo še zimzelen.

Velik, v krogličastem razkošju, ki dela celo iz cementa ljubeznivo človeško snov.

Pogled iz razreda: akacijev gozd nad cesto, položen na milo osončeno sinjino. Gozd in nebo, nič drugega: kakšna pozaba! Če se malo zasanjam, mi je ob tej poplavi barv tako, ko da sem kdove kje daleč od tržaškega vzporednika. Neskončno daleč. Recimo nekje med bukovimi gozdovi med Žužemberkom in Dobrničem, koder sem pešalil pred mesecem dni...

Popoldne sprehod z ženo po eni tistih asfaltiranih cest, kjer še utegneš ujeti nekaj od nekdanje vaške samote Opčin, tja v smer policijske vojašnice.

Pred nami zaton, ki bi bil vreden opisa. Na sinjkasto zlatem dnu zahoda so oblaki razpostavljeni kakor velike fantastične ribe. In ogromna krotka jata pluje nekam proti Istri, zmeraj manj srebrnkasta, na zmeraj manj zlatastem dnu, kakor sonce zahaja tam zadaj za bori pri Briških...

Na obisku prijatelj. Prebil je štirinajst dni na otoku v Tirenskem morju.

Oddih ga je osvežil in prenovil. A bolj kot doživetje Sredozemlja ga je prevzelo srečanje s preprostim otočanom, ki mu je s staro gostoljubnostjo dal okusiti svoje imenitno toskansko vino.

Dolgo govoriva o umetnosti. O degradaciji, v katero je padla, od glasbe do literature. Zavzeto ga poslušam, ko mi razlaga prepričanje, do katerega je prišel: umetnost more ostati umetnost samo, če se izogne tako režimskemu konformizmu kakor potrošniškemu.

Sinoči sem v ulici v starem mestu obiskal človeka, ki sem se seznanil z njim šele pred slabim letom. Gorenjec po rodu, ki pri svojih osemdesetih letih še zmerom ohranja značajsko ostrino in intelektualno razboritost Prešernove ožje domovine.

Pred davnimi desetletji je v Trebnjem na Dolenjskem prisostvoval misijonu, ki ga je vodil duhovnik Gnidovec. Kaj

pak gre za poznejšega skopljanskega škofa, ki je danes eden od slovenskih svetniških kandidatov, poleg Slomška in Barage. Pred kratkim je v Argentini tudi izšel njegov prvi obsežnejši življenjepis.

Seveda skušam iz starega gospoda izvrtati karkoli, kar bi mi moglo približati tistega izrednega Slovenca.

Moja bera je žal šibka.

Spominja se ga kot skrajno redkobesednega človeka, kar ni ravno svetniški ideal, ki mi je najbolj pri sreč.

»Pa glas je imel oster, celo vreščec,« doda in spet skali neko mojo klišejsko predstavo, ki bi pri svetniku hotela glas, s kakršnim se je Janez XXIII. ob nedeljah obračal na ljudi na trgu Sv. Petra.

»In vendar,« pristavi, »je vsa cerkev visela od njegovih ust, kadar je stopil na prižnico!«

Ko sem pred mesecem dni sestopal v temi s Trebanjskega hriba dol proti Trebnjemu, bi bil, ko bi bil vedel za ta podatek, vključil v tisto svoje razpoloženje tudi spomin na tisti misijon.

Pa je moja pot obvladoval Kocbek, tisti opis iz Tovarišije, ko v partizanski družini leze ponoči čez Trebanjski hrib, medtem ko spodaj po cesti švigajo na kolesih sovražne patrle...

Iz Pavlovega pisma si prepišem odstavek. V mojem šolskem jeziku, v grščini. Pavel piše iz zapora v Rimu svojim dragim Filipljanom. Odstavek, ki bi postal lahko kdaj odskočišče za zgodbo, mogoče za roman.

Gre za zaključek pisma.

»...Pozdravljajo vas vsi sveti, posebno pa tisti iz Cezarjeve hiše.«

V to Cezarjevo hišo se zamislim. V to palačo, ki si jo lahko dovolj živo predstavljaš v blodnjaku njenih obokov, če se recimo sprehodiš po Palatinu.

Palača, takratni Pentagon sveta. In v njej preprosti pletilec košar, Pavel iz Tarsa, ki jo je začel iz svojih verig minirati z evangeliem. Zakaj iz odstavka je očitno, da je bil tam

v tistem opečnatem veselju, posejanem s stražami in agenti, že spletel svojo božjo ilegalo.

»Cezarjeva hiša.«

He tu Kaisaros oikía.

Za kakšno uro sem bolj tam kakor v Trstu.

Sobota 7. oktobra

Prosto šolsko uro sem izkoristil tako, da sem se sprehotel daleč tja po ulici Timignano, kjer se mesto že izdihne v enonadstropne hiše z vrtovi in v nasade.

Po sprehodu si zapisujem v dnevnik: tujost Sredozemlja. Tujost hišnih pročelij in ploskih streh, celo tujost vrtov, z magnolijami in kaki. Ko da sem se rodil kje med strmimi strehami in med smrekami nekega daljnega severa, bolj visečega proti Baltiku kakor proti Sredozemlju...

In vendar je imel ta sprehod tudi kakšen očarljiv trenutek. Na primer takrat, ko sem jo urezal po obzidani uličici, ki se ji je na eni strani naslanjal na zid latniček. Grozdje je bilo že obrano, zato sem brez kompleksov segel z roko čez zid po grozdiček, ki ga je bil obiralec pozabil. Odtrgal sem ga izpod strehe že orumenelih listov. In potem pomislil, da bi moral iskati sladkost prav tu, tudi na tej ulici Timignano, tudi med ploskimi strehami in magnolijami.

Pravzaprav bi moralo biti moje prvo lovišče tu, v tem Sredozemlju, naj je človeka še tako izmučilo.

Ponedeljek, 9. oktobra

Prejšnjih lepih dni ni več, nastopila je zaoblacenost s pršenjem, v elegičnem medlenju barv.

Kartica z onkraj oceana.

Tam je skupina ljudi, ki bi jih bolj kot idealiste imenoval kulturne kamikaze, uprizorila neko moje delce. Ob pisanju mi še na kraj pameti ni prihajalo, da bi tista reč utegnila spraviti v vročico kakšen ducat ljudi, da bi utegnila postati oder, razsvetljava, predstava.

Iz kartice zvem, da se je po prvih predstavah vse zataknilo, ker sta kar dva igralca zbolela: krčne žile in tumor.

Ob tem mi nenadoma izgine vsak občutek razdalje. So stvari, ob katerih tudi ocean preneha biti ocean. Kar nas danes povezuje v en sam majhen svet, niso samo sateliti in Concordi.

Torek, 10. oktobra

Ko sem pred leti bral izredno knjigo pokojnega polkovnika Vladimira Vauhnika »Nevidna fronta«, me je posebno pretresel tisti del, ki govori o tem, kako je Gestapo odkril njegovo ilegalno mrežo. Svoj pogum je takrat plačala z glavo vrsta ljudi od Zagreba preko Trsta do Milana. Razumljivo je, da me je posebej mikalo zvedeti kaj več o tržaški postojanki te zavezniške ilegalne mreže, ki ji je bil duša dopisnik Slovenca, časnikar Jojo Golec. Slovensko zgodovinopisje je o tem vse do danes molčalo.

Tako sem s posebnim zanimanjem prisluhnil pripovedi človeka, ki je med okupacijo dajal na razpolago Vauhnikovim ilegalcem svoje stanovanje. Sam sicer ni bil formalno član skupine, vendar je njenemu nevarnemu delu sledil tako od blizu, da bi bil tudi sam svojo kompliciteto verjetno plačal dražje kot z internacijo v Dachau, ko ga ne bi bila pri tem spremljala svojevrstna sreča. Na Gestapu je naletel na zasliševalca, uglajenega človeka, ki je šel z nekako strpnostjo preko njegovih zamolčevanj. Edini pritisk, ki si ga je privoščil: da ga je, lačnega, postavljaj sebi nasproti pri mizi, ko je sam pospravljaj svoje bogato gestapovsko kosilo.

Med enim in drugim srkljajem kave ga vprašam, v kakšnem spominu je ohranil Golca. Spominja se ga kot sporsobnega, izobraženega in pogumnega človeka. Slučaj je naranesel, da je lahko spregovoril z njim nekaj besed na hodniku koronejskih zaporov. Z Golcem sta govorila skozi okno celice, kjer je mladi ilegalec čakal na Rižarno. Zavedal se je, kaj ga čaka. Dal mu je razumeti, da je zamolčal Gestapu vse, kar bi moglo obremeniti njega, njegovega tržaškega gostitelja. Z mirno možatostjo je čakal na svojo usodo.

Po njegovem je skupino pogubilo odkritje ilegalnega oddajnika, ki ga je ta imela v Benetkah. Poleg tega se je vrnil provokator, štajerski Slovenec, ki je bil izgubil roko pri Stalingradu. Sam je do njega občutil nezaupanje že, ko mu je bil prvič predstavljen.

Skratka, grozljiv kamenček na pošastnem mozaiku druge svetovne vojne. Moj sobesednik se ga spominja brez večjega življenja, s skoraj šegavo domačnostjo človeka, ki mu zanimanje za politiko ni preraslo v strast.

Ob odhodu mu priporočim, naj napiše svoje spomine, ki bi utegnili biti dragocena dopolnitev Vauhnikove pripovedi, kolikor se ta dotika Trsta.

Četrtek 12. oktobra

Tudi vrt se poslavlja. Nasilno, ko da mora pohiteti za vsem drugim, kar gre v zimo. Ob lepem vremenu je bilo v njegovem počasnem razpadanju nekaj milega, celo slovesnega. Danes, v megli, pa je že propad: velike hortenzije komaj še morejo zvoniti s cvetovi, težkimi od vlage. Noč jim je izprala barve. Naj se razkolje nebo, naj zapiha burja in raztrže ta žalna bandera...

FATTI DI LUGLIO

(1868 - Okoličanski bataljon)

VIII.

1. Žali me, sramujem se,
tujcu sem prodana;
žali me, sramujem se,
od svoj'ga sina izdana.	3. Beži k tujcu, ti roko da,
za svoj'ga »ščava« te pozna;
slovensko kri si zatajil,
se v sramu potopil.
2. V okolici si se rodil,
slovenske mater' mleko pil;
zdaj jo nočeš več poznat',
in nanjo pljuvaš rad.	4. Strela da b'te zadela,
srce ti razpoknela,
na ta način ne bi vinca pil,
Slovence ne tajil.

Nekaj kitic iz pesmi, ki jo je ob izgubljenih volitvah napisala Josipina Peric - Merku (Brestovica pri Komnu, 1867 - Trst, 1926).

Bili pa so še drugačni okoličani. Taki, ki so kot odpadniki škodovali Slovincem posebno z zgledom, ki so ga dajali; moralno šibki ljudje so se počutili v nasprotnem taboru, ki jih je ščitil, kot biki... Poznani pa so bili tam kot »schiavi«, ali »ščavi«.

Med take spadajo morda tudi tisti, ki jih je prof. Samo Pahor opisal takole: »Zadnja od čitalnic v tržaški občini je bila odprta v Koloniji (...). Med igro je prišlo v gostilno nekaj svetoivanskih fantov, ki so s petjem italijanskih pesmi poizkušali provocirati prisotne. Bili so taki, ki so bili zaradi nespodobnega obnašanja izključeni iz svetoivanske čitalnice in so se že prej domenili, da bodo prišli motit slovesnost z italijansko zastavo in klici »Evviva Garibaldi« in »Evviva l'Italia«. (67).

Medtem ko so mladi fantje s Krasa prihajali v Trst v začetne službe k pekcom, trgovcem z jestvinami, čevljarjem ipd., so mali kmetovalci iz bližnje okolice, ki so obdelovali na majhnih parcelah povrtino in jo nosili v mesto — ter tako mesto samo dobro poznali — najrajši iskali službe za svoje sinove pri občinskih institucijah. Npr. pri »Usina comunale del gas« (1864), na javnih vrtovih, šolah ali pri občini sami.

Znaten del takih ljudi je bil prej ali slej za Slovence izgubljen.

Predobro pa vemo, da noben človek ne zapušča mater ali zataji brate kar tako, brez dolgotrajnega, vsakodnevnega, težkega moralnega pritiska oz. preganjanja, kakor so npr. onemogočanje napredovanja v službi, nazadovanje, premeščanje, odstavitev iz službe same in stotero načinov ustrahovanja. Saj smo vse to poznali — pa še kako — tudi mi.

Pri majhnem številu volivcev, ki so se navadno podali na volišče in tam, povrh, lahko volili tudi ustno, so omenjene okoliščine v veliki meri krive, da so bili mnogokrat izvoljeni tuji svetovalci.

V predterezijanskem času imamo za l. 1735 prvo poznano uradno anagrafsko število prebivalcev. V mestu jih je bilo 3865; število okoličanskega prebivalstva, »induktivno preračunano«, pa 3385. Skupno torej 7250. (Montanelli. »Popolazione di Trieste«, str. 41, 68 ter diagram št. 3). (*)

Tedaj je velik del mestnih prebivalcev sam obdeloval lastno zemljo v okolici. Glavna pridelka sta bila vino in olje (na obali pa sol).

(*) Montanellijeva knjiga je izšla v Trstu leta 1905. Attilio Tamarc v svoji »Storia di Trieste«, izdani leta 1924 v Rimu, pa piše med drugim, da je mesto leta 1735 imelo med zidovjem 3843 prebivalcev, med katerimi 301 tujec in 108 Izraelitov; zunaj zidovja pa 7520. (II. knj., str. 178). In še: »Mesto je rastlo: 3843 prebivalcev iz leta 1735 je postalo leta 1754 — med zidovjem — 5780; pomembnejši je bil prirastek — od 7520 na 10.000 — v okolici.« (II. knj., str. 188). (?, J. M.).

Po smrti Karla VI. je nastopila Marija Terezija. Njen oče je 18.III.1719 proglasil prosto pristanišče (Portofranco), ki pa se ni moglo hitro razviti, tudi zaradi obstoja Družbe za trgovino z Vzhodom (Caesarea privilegiata Societàs Commerciorum Orientalium z glavnim sedežem na Dunaju, na kratko imenovana Orientalische Compagnie — v Trstu Compagnia Orientale) pri kateri je bil Vladar močno zainteresiran. Družbe so se lahko udeležili domačini in tujci z zneskom 1000 ali več renskih goldinarjev. Družba je monopolizirala promet in njeni privilegiji so presegli tiste, ki jih je imelo prosto pristanišče. Istočasen obstoj družbe in prostega pristanišča sta bila nezdržljiva. Taka situacija pa ni mogla privabljati inozemske trgovce, da se nastanejo v Trstu.

Čezmerne posebne prednosti družbe so imele leta 1742 konec, a Marija Terezija se ni mogla zaradi marsikaterih - v glavnem vojnih - dogodkov posvetiti morskim Emporijem pred l. 1748. Za tem in po njenih modrih ukrepih, tudi takih, ki so razvili namene njenega očeta, je Trst doživel vsestranski razmah. (gl. Löwenthal (68), ali Kandler »L'Emporio e il Portofranco«, str. 77, 153, 185, ter druge avtorje).

Omenil sem nekaj bistvenih dogodkov iz prejšnje dobe, ker so zanimivi tudi za našo zgodovino; saj so sprožili nove posestniške razmere v okoličanski zemlji.

Mestni prebivalci, lastniki in obdelovalci zemlje v okolici, so zdaj zaradi bolj donosnih poslov v mestu prehajali k trgovini in drugim pridobitnim panogam, ki so se porajale.

Zaradi ugodnega ekonomskega položaja tistih meščanov je zdaj *znaten del zemlje v okolici, ki še ni bil last okoličanskih kmetov, prehajal v njih posest*. Življenje bivših lastnikov je postalo udobnejše nego prej, ko so imeli razmeroma malo dobička z vinogradi, oljčnimi nasadi ali pičlimi poljskimi pridelki.

Ko piše o neki tukajšnji topografski karti, izšli okoli 1835-40, Schiffrer pravi, da so na njej »*zaznamovana tudi nedavna* (podč. J. M.) in v nekem smislu prehodna krajevna imena (toponimi transeunti); imena, ki »izvirajo od slovenskih ob-

delovalcev, ki so v drugi polovici XVIII. stoletja zamenjali mestne poljedelce.« (69)

Ne smemo pa pozabiti, da izvlečki iz zemljemerskih dokumentov (Perticazioni), ki jih je priobčil Montanelli, povedo, da so bili v okolici slovenski kmetje lastniki zemlje že najmanj dvesto let pred osemnajstim stoletjem. Dokumente najdemo v knjigi omenjenega avtorja od strani 89 dalje in se tam nahaja precejšnje število slovenskih priimkov okoličanskih kmetov, zemljiških posestnikov v letih 1525, 1647 itd.

«Per via d'un garbo-dolce Galateo,
«A quei nostri fradei de la montagna
«El ga fato capir (*) ch'è da babeo
«Spuar nel piato dove che se magna;
«Che i sassi de i so clivi
«I sarà bei, ma poco nutritivi;
«Che i devi profesar, de consequenza,
«Per quei che ghe da pan, riconoscenza;
«Vardarse dal velen
«De certe bisse che i se scalda in sen;
«Megio a i fati badar de casa soa, (sic!)
«E tra le gambe meterse la coa,
«Se co Trieste i brama de far tela
«E viver in fraterna comunela.» (**)

Francesco Cameroni «El podestà de Trieste», - Tip. Appolonio & Caprin, 1869, str. 7.

(*) Podestà (župan) Massimiliano d'Angeli.

(**) »S kislo-sladko spodobnostjo / je tistim našim bratom s hriba / dal (*) razumeti, da je neumno / pljuvati v krožnik, iz katerega jedo; / da kamenje na njih gričih je morda tudi lepo, a malo redilno; / da morajo zaradi tega biti hvaležni / tistim, ki jim dajejo kruh; / in se morajo braniti strupa / nekih kač, ki jih grejejo v nedrih; / boljše bi storili, da bi skrbeli za njih domače zadeve (sic!) / in držali rep med nogami, / če želijo biti v slogi s Trstom / in živeti v bratski družbi/.«

Ta »proza«, sicer v beneškem dialektu in tiskana leta 1869, namenjena okoličanom, je v svojem kontrastu s pomanjkanjem dela, oz. z velikim številom delovnih moči v pristanišču po vojski leta 1866, omembe vredna; pa tudi zaradi prikazane, manjvredne oportunistične morale, ki marsikaj osvetljuje v nasprotnem taboru.

V Trst so prihajali od vseh strani ne samo trgovci, ampak v še večji meri preprosti ljudje, ki so tukaj iskali kruha. Iz bližnjih krajev — peš. Bolj od daleč in če so za to imeli denar, tudi s poštnim vozom ali jadrnico. Od l. 1857 naprej so imeli na razpolago še železnico. Taka delovna moč je bila brez velikih zahtev in je govorila pretežno jezik gospodarjev.

Že leta 1805 nam je napisal Antonio Carpaccio (Carip-po Megalense) na str. 48 svoje knjige: »Tudi brez omembe v tem pregledu bo vsakdo lahko sam sklepal, da je pri mrzlični gradnji tako velikega števila stavb in pri tako živahni trgovini dotok tujih dninarjev in težakov izreden; zelo potrebni so ne samo za gradnje, ampak tudi trgovcem za nakladanje, prevažanje, razkladanje obilne količine blaga. Njih število je postalo tako veliko, da ni čuda, če v vseh kotičkih tega velikega mesta skoraj ni slišati druge govorice kot one iz bližnje Furlanije.

»Prav iz Furlanije je v poglavitnem prišlo veliko število družin (Dal Friuli appunto è calata principalmente gran quantità di famiglie), zvaljenih od (tedanje! J.M.) lahkote, s katero so našli stalne in dobro plačane zaposlitve, tako da se zgrajajo ob misli na vrnitev domov. Zaradi take emigracije pa bo trpelo poljedelstvo dežele, ki je zgubila toliko krepkih delavcev.

»Reči je treba, da v tistih krajih niso znali oživiti to vejo bogastva in javnega blaga. Menda posestniki ne mislijo na obstoj te važne in dragocene vrste ljudi; tudi ne vedo, če je gospodar bogat, da gleda kolon — ta nesrečni poljski delavec, zakopan v revščini — z besom na bogastvo plemiča, ker ga ima za sad svojega potu. Nato se kesa, da se je toliko mučil; to pa je že eden glavnih vzrokov, da zapusti zemljo, na kateri se je rodil, in se izseli. Dolžnosti državljana - posestnika pa so, da se seznani s plugom in da napne vse sile za ožvitev poljedelstva s tem, da dobro ravna s poljedelcem.«

(O tem avtorju pove zgodovinar Attilio Tamaro v svoji »Storia di Trieste« samo, da je bil Carpaccio »policijski ogle-

duh, pisatelj-ekonomist«; gl. II. knj., str. 239; Alberto Stock Editore, Roma, 1924).

Med trgovci in špekulanti v mestu se je v novih razmerah množilo bogastvo in lastništvo zemlje mestnih prebivavcev je spet prodiralo zmeraj globlje v okolico — ki niti ni bila daleč — *sedaj pa s povsem drugimi nameni kakor obdelovanje te zemlje!* Tako prodiranje je povzročilo širitev mesta oz. njenegega pomerija (oboda ali meje med mestom in okolico).

Dninarji in revni kmetje (bilo jih je več kot v preteklih časih), ki jih okoličanska zemlja ni več potrebovala, so morali iskati zaslužek v mestu.

Leta 1866 je izbruhnila vojska, ki je trajala malo časa. Začela se je 17. junija, a 24. avgusta je v Pragi že bila podpisana vojna pogodba med *Prusijo in Avstrijo*, pri kateri je Bismarek venomer postavljaj nove zahteve za Italijo. »Bei den Friedensverhandlungen in Prag stellt Bismarek 'immer neue Forderungen für Italien'.« (Reiter, str. 247-248, opomba 3); Reiter postavi datum pogodbe na 23. avgust.

Vojna pogodba med *Italijo in Avstrijo* je bila podpisana 3. oktobra na Dunaju.

Dogodke ki so sledili, bomo bolje razumeli, če bomo poznali nekaj stavkov iz te pogodbe »za resničen in trajen mir« (una pace sincera e durevole):

»Meje nove kraljevine bodo prejšnje administrativne meje beneških provinc, ko so te spadale k cesarstvu. Domačini, po rodu iz odstopljenih provinc, bodo lahko ohranili avstrijsko državljanstvo. Domačini po rodu iz lombardskih ali beneških provinc, ki so bili bojavniki v avstrijskih vrstah, so oproščeni vsake službe in oficirji ostanejo poljubno s svojim činom v cesarski vojski ali pa lahko preidejo z istim činom v kraljevsko vojsko. Podelitev splošne pomilostitve za politične prekrške bo razglašena od obeh strani in nihče ne bo smel biti preganjan za prehod k eni ali drugi naciji.« (70)

(Poslednji pogoj je med drugim omogočil vrnitev v Trst tudi tistih ljudi, ki so se shajali v Kavarni Chiozza in ki jih

Giulio Césari, kakor smo videli, imenuje »fašiste tistih časov«.)

Da so taki pogoji, odslovljeni vojaki, enoleten rok, v katerem so ljudje benečanskega rodu, ki so bivali v avstrijskih provincah (torej tudi v Trstu), lahko optirali za pripadnost k italijanski kraljevini (71), imeli kot posledico, da je zdaj bila v tržaškem pristanišču obilica nezaposlenih delavcev, je na dlani.

»Izgubljena vojna, pišeta Gestrin in Melik, »je pomenila za habsburško monarhijo velik udarec. Misel, da so dnevi monarhije štetí in da bo razpadla, se je precej razširila. V takih razmerah je bila nujna vsaj delna konsolidacija notranjih razmer. S tem je postal nujen sporazum z Madžari.« (72)

Monarhija je 1867. postala »dualistična« (Avstro-Ogrska Monarhija); na škodo Slovanov. Liberalci so v Trstu take razmere izkoristili in vladna ter liberalna nenaklonjenost proti Slovincem se je posebno vidno odražala leta 1868. pri julijskih izgredih.

Prebujenje, ki je tukaj bilo takorekoč še v začetni dobi, je začelo hirati. Mlade kmečke čitalnice so ovenele, le malo let pozneje usahnile.

Mislim, da je tu očitna politična prelomnica za tržaške Slovence.

Tudi če so si Slovenci pozneje opomogli, jih je liberalna mora pritiskala k tlom do konca monarhije.

Zaman so se Slovenci sklicevali — npr. za šole — na sloviti paragraf 19 (*). Mestni svet je ministrstvu za javen

(*) »Paragraf 19. temeljnega zakona 21.XII.1867:

»Vse nacije v državi imajo enake pravice in vsaka posamezna nacija ima nedotakljivo pravico ohraniti in gojiti lastno nacionalnost in lasten jezik.

»Enakost pravic vseh jezikov dežele v šolah, uradih in javnem življenju je od države priznana.

»V deželah, v katerih prebiva več nacij, morajo zavodi za javen pouk biti urejeni na način, da vsaka nacija dobi potrebna sredstva za pouk v lastnem jeziku, ne da bi se moral učiti drugega jezika dežele.«

pouk, z drugimi besedami, *pismeno* povedal, da na Dunaju samem ta paragraf ne spoštujejo, ko odrekajo tamkajšnjim 160.000 Slovanom (skoraj samo Čehi — J.M.) njih šole: (to število je predstavljalo eno četrtno vseh dunajskih prebivalcev). (73)

Slovenci pa niso na Tržaškem samo *prebivali*; bili so avtohtoni!

»Triester Zeitung« piše 8. novembra 1866: »Že nekaj dni so vidni znaki dali slutiti, da se med tukajšnjimi težaki poraja nenaklonjenost proti tistim delavcem, rojenim v Furlaniji, ki prihajajo sem iskat delo in se zaposlijo, kakor »domači« dninarji, v skladiščih in na obrežju. Danes zjutraj so se antipatije proti »tujim konkurentom«, ki so na splošno znani kot pridni in skromni delavci, pojavile na grob, obžalovanja vreden način. Tržaški težaki so zahtevali, da se Furlani odpuste iz skladišč (kjer so nekateri furlanski delavci že več let nastavljeni kot hišni težaki) in s podporo nekaj odslovljenih vojakov so jih pretepli ter enega celo vrgli v vodo; drugi pa, da bi se rešil pred morebitnimi batinami, je sam skočil vanjo. Tudi ni manjkalo ran, morda celo težkih. Policija je morala poseči s pomočjo vojaštva da bi napravila neredom konec. Nerede bi bilo moč morda preprečiti s pravočasnimi ukrepi. Spoštovanje do svobode dela, ki je tukaj po vsej pravici visoko negovana, pa ni — kakor uči izkušnja — prodrlo v naše nižje ljudstvo. Ekscesi so bili obžalovanja vredni in so jih vsi grajali, ker bodo gotovo dali priložnost za primerjavo s surovimi napadi na Avstrijce, ki se še zmeraj dogajajo v Benetkah.« (74)

Podobno so pisali tudi drugi časopisi, začeniši z »L'Osservatore Triestino«; in ne samo zaradi političnih nujnosti (7. novembra je prišel v Benetke novi kralj), ampak tudi, ker so časniki pisali za gospodarje. Glavna stvar je bila nedotakljivost trgovine; za preprosto domače ljudstvo se nihče ni zmešnil ali skrbel.

Priložnost je bila ugodna, kakor bomo videli morda celo pripravljena, in so liberalci naprtili skoraj vso krivdo na okoličane, ali kakor so pisali, kmete. Prihajal je v poštev pa še en važen razlog, ki ga bomo enkrat pozneje pregledali. Vsekakor so bili opazni simptomi »nejevolje« (pravzaprav mnogo več) proti miličnikom okoličanskega bataljona; o čemer nas je z drugačnim mnenjem opozoril tudi Lorenzutti (glej ZALIV, št. 28-29/1971, str. 48, zadnji odstavek).

Glasilu liberalcev rabi prvi dan (8/11.) besede kakor »masnada di villici« (tolpa kmetov) in bi bil članek za tiste čase še kolikor toliko sprejemljiv, ko bi ne ošteval skoraj samo kmete. (75)

Naslednji dan pa najdemo tako napisano: »branco di plebaglia« (prostaška drhal), »faccie sinistre« (pošastna obličja), »plebaglia idiota« (drhal bebecv). Isti »Cittadino« in istega dne (9.XI.) pa dobesedno piše: »*Questa mattina, la citta è tranquilla.*« (*Danes zjutraj vlada v mestu mir*). To sem podčrtal za boljšo osvetlitev Hermetove interpelacije, ki jo je podal na občinski seji 16. novembra. To je, ko je v mestu že cel teden vladal mir!

Hermet »Obžaluje,« tako je rekel, »žalostne dogodke 9. t.m., (točen datum bi bil 8.XI. J.M.), ki so vznemirili mesto, užalili dostojanstvo in ugled prebivalstva, spravili v težave javno varnost in so preprečili proste trgovske transakcije ter manipulacije v skladiščih; dasi je ogorčenje med prebivalstvom zbrisalo sramoto, ki so jo hoteli naprtiti temu mestu, in so takojšnji energični ukrepi oblasti ustavili nered, katerih nadaljevanje bi lahko imelo težke posledice, vendar mora omeniti mestnemu svetu, kateremu Statut nalaga dolžnost čuvati nad dostojanstvom dežele, da bo v tem smislu tudi moral poskrbeti. Dolžan je predložiti pričujočo interpelacijo, ker se zdi glas, da so te izgrede povzročili kmetje, potrjen, ter da je bilo med njimi več miličnikov okoličanskega bataljona. Nekateri teh, tako se zdi, so nosili na obleki svoje značke (di cui alcuni vuolsi ne vestissero le insegne). Vpraša predsedništvo,

če je o tem kaj dognalo ali odredilo preiskave, da bi se izvedelo za vzroke teh škandalov, in, če je poskrbelo, da se njih nadaljevanje ustavi ter prepreči ponovitev.«

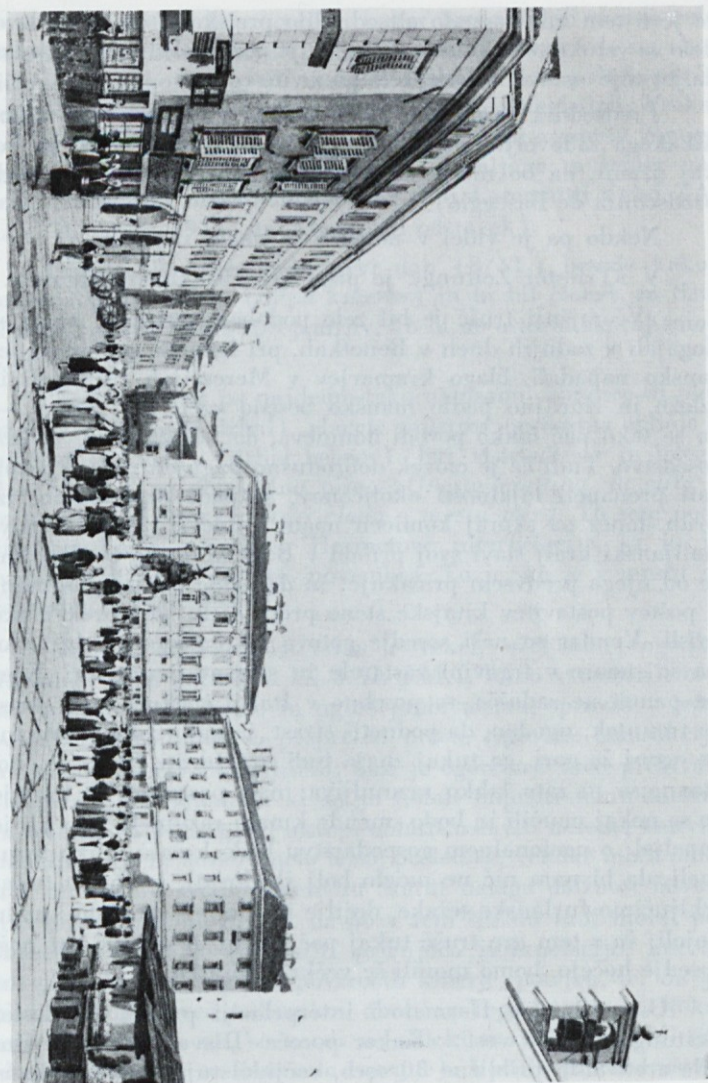
Predsednik je odgovoril, da mu ni mogoče podati takoj nikakega zadovoljivega odgovora, ker je zvedel šele pred nekaj urami, da bo moral seji predsedovati. (Bil je prvi podpredsednik de Baseggio). (76)

Nekdo pa je videl v neredih še nekaj drugega.

V »Triester Zeitung« je pisal neki »tukajšnji trgovec« :

»Včerajšnji trušč je bil zelo podoben neredom, ki so se dogajali v zadnjih dneh v Benetkah, pri katerih so Nemce dejansko napadali, blago kramarjev v Mercerijah razmetali iz izložb in slučajno padlo nemško besedo vzeli kot žalitev — in se tako pač lahko porodi domneva, da leži za goro več kot sosedstvo. Tudi če je človek dobrodušno nagnjen mnogo pripisati prenapeti lojalnosti okoličanov, sovпада organizirani izbruh danes na skoraj komičen način z dnevi, v katerih novi italijanski kralj slavi svoj prihod v Benetke in bo zvedel, kaj se od njega predvsem pričakuje; in da pride pri tem najmanj v poštev postavitev kitajske stene proti Trstu, si človek lahko misli. Vendar so naši sosede gotovo tako razumni, da vedo, da so zapore v trgovini zastarele in smešne neumnosti. Kjer pa pamet ne zadošča, se posebno v Italiji špekulira na strast in trenutek, ugoden, da podnetiš strast, je najbrž dobro izbran: če ogenj že gori, ga tukaj znajo tudi vzdrževati. Stvar je enostavnejša in zato lahko razumljiva; naši postopači in kmetje so se nekaj naučili in bodo kmalu razumeli, kdo jih je zapeljal; o nacionalnem gospodarstvu bodo kmalu toliko razumeli, da bi nam nič ne moglo bolj škodovati, kakor če tukaj izključimo furlanske težake, dovilje in vino — to bodo kmalu dojeli; in s tem gre trušč tukaj pač mimo. A o tem, kar naši sosede hočejo, bomo morali še večkrat slišati.« (77)

Osem dni po Hermetovi interpelaciji prinaša »Triester Zeitung« sledečo vest: »Kakor poroča 'Diavoletto', je te dni bilo aretiranih približno 30 oseb, večjidel tujih težakov, kate-

rih sredstva za vzdrževanje so zelo problematična in bodo pod eskorto odpravljeni v svojo domovino.« (78)

Na seji 3. decembra je župan dr. Carlo Porenta odgovoril Hermetu:

»Na Hermetovo interpelacijo vsebovano v komaj prebrannem zapisniku, in o vzrokih obžalovanja vrednih dogodkov z dne 9.t.m. (točno bi bilo 8. preteklega mesca, J.M.) ter o ukrepih, da se njih nadaljevanje ustavi, sporoča: da so isti dan organi varnosti priprli 196 oseb, kompromitiranih pri neredih, od katerih je bilo samo 14 ljudi predanih sodišču za nadaljnji postopek; med njimi *dva pripadnika mestno-okoličanskega bataljona* (podč. J.M.); da je proti omenjenim še vedno v teku kazenska preiskava, katera sama bo lahko razkrila vzroke škandala in odgovornost posameznih aretirancev. Za tem bo mestni svet lahko prosto ukrenil, kar bi bilo potrebno. Zagotavlja, da so vse oblasti ob pojavu neredov takoj izvedle učinkovite ukrepe, da bi neredi že v kali zatrle; tako z okrepitvijo velike straže (*), kakor tudi s kroženjem močnih patrol po mestu. Komaj je izvedel za obžalovanja vredne dogodke, o katerih sta ga obvestila gospoda svetovalca Machlig in Minas, se je podal k Nj. Eks. baronu namestniku, da bi zaprosil za njegovo pomoč, ki naj bi zadušila neredi, ki so grozili osramotiti dostojanstvo, koristi in ugled mesta. Nj. Eks., kakor tudi ravnatelj policije in vojaški poveljnik so zagotovili, da bodo razvili potrebno energijo; v dokaz, kako so bili ukrepi učinkoviti, omenja, da se od tistega dne nespametni poizkusi niso več ponovili.« (79)

Okoličani (katerih nezadovoljstvo zaradi ekonomskih vzrokov že poznamo in za katere se gospod Hermet in njegovi

(*) Velika straža je imela stražarnico na trgu sv. Petra (Piazza grande) približno tam, kjer ima danes vhod župan na levem krilu občinske palače. Tedaj je bila tam pisarna c. kr. deželnega sodišča.

Vojaki te straže so stražili tudi namestniško palačo ob morju.

Objavljena slika imenovanega trga je nastala okoli leta 1830. in na njej je videti številne okoličanke ter okoličane z značilnimi nošami in pokrivali.

prijatelji niso zmenili) niso bili pri demonstracijah sami. To razkriva sodnijska razsodba, ki jo beremo v »Triester Zeitung« in sicer: »Včeraj so imeli sklepno razsodbo proti tistim posameznikom, ki so se 8. novembra udeležili nemirov proti furlanskim težakom ipd. Z včeraj opoldne objavljeno razsodbo so bili zaradi javnih nasilstev po paragrafu 98, litt. a in b kazenskega zakona, obsojeni: Thomas Scherzer, 43 let, težak, bivši vojak, Thomas Melle, 39 let, kočijaž, in Anton Cessar, 44 let, težak, vsak na tri tedne z enim postom v tednu; dalje: Franz Peruz, 39 let, težak, Stefan Krise, 46 let, težak, vsak na en teden z enim postom; Franz Mattesich, 35 let, težak, na dva tedna z enim postom; Anton Hammerle, 37 let, težak, tri tedne; Josep Juriscovich, 36 let, težak, bivši vojak, Joseph Zock, 20 let, kamnosek (od okoličanske milice), Joseph Nordio, 19, let, zasmolač, bivši vojaški prostovoljec, in Jos. Michelutti, 19 let, težak, vsak na dva tedna; končno: Franz Tekauz, 43 let, težak, in Joseph Ferluga, 20 let, kamnosek (od okoličanske milice), vsak na en teden navadne ječe. Vseh trinajst je bilo med preiskavo zaprtih.« (80)

Po teh vesteh ni bilo v zvezi z izgredi nič več brati v mestnih časopisih ali občinskih zapisnikih. Pa tudi drugje mi ni uspelo najti ničesar več.

(nadaljevanje prihodnjic)

BIBLIOGRAFIJA (VIII)

Če ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se bere Trst.

- (67) PAHOR prof. Samo — Nastanek in vzpon kmečških čitalnic v tržaški okolici 1863-1869; v JADRANSKEM KOLEDARJU 1968, str. 130. Izd. ZTT.
- (68) LOWENTHAL Jacob - Geschichte der Stadt Triest - I. del, str. 151 in 179. Lloyd, 1857.
- (69) CUCCAGNA Alesandro - Antiche carte geografiche della Regione Giulia, ter SCHIFFRER Carlo - Antiche piante topografiche di Trieste (Atti del XVIII Congresso geografico italiano, Trieste 4-9. aprile 1961) Istituto geografico dell'Università, 1964, str. 390. Tip. Moderna.

- (70) GORI Agostino - (v Storia politica d'Italia) Il Regno d'Italia (1860-1900) — str. 463. Editrice F. Vallardi, Milano, 1904.
- (71) IL CITTADINO - 9.XI.1866, str. 3.
- (72) GESTRIN Ferdo in MELIK Vasilij - Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918 - str. 148, DSZ, Ljubljana, 1966.
- (73) CIVICO MAGISTRATO - Resoconto virtuale della Civica amministrazione nel triennio 1870-1873 - str. 44. Lloyd, 1873.
- (74) TRIESTER ZEITUNG - 8.XI.1866, str. 3.
- (75) IL CITTADINO - 8.XI.1866, str. 4.
- (76) VERBALI DELLE SEDUTE DEL CONSIGLIO DELLA CITTA' - (XXVIII. seja) 16.XI.1866, str. 129/I., Tip. Lloyd.
- (77) TRIESTER ZEITUNG - 9.XI.1866, str. 3.
- (78) TRIESTER ZEITUNG - 24.XI.1866, str. 3.
- (79) VERBALI DELLE SEDUTE DEL CONSIGLIO DELLA CITTA' - (XXX. seja) 3.XII.1866. str. 139/I., (drugo oštevilčenje). Tip. Lloyd.
- (80) TRIESTER ZEITUNG - 22.XII.1866, str. 3.

v. z.

REŠITEV

*V sanjah sem videl, da si vpregla srne
in preko nebesnih poljan peljala
si se po sončno srečo, ki je pala
v prepad za strme gore, kjer so črne
pošasti stale in krvavo trnje
stražilo pot. Ko bi se bala,
bi strašna gora tvojo pot končala:
zabliskale so podkve se srebrne,
brez dvomov si pognala čez prepade.
Razklala se je noč, sonce je vstalo,
obsulo te je z zlatom zarje mlade
in z roko v roki te na svet peljalo.
Nenadoma so padle vse pregrade,
vsi ptiči, cveti so ti dali hvalo.
Zamaknil sem se v tvoj obraz bleščeči
in se prebudil v najčistejši sreči.*

ŽIVETI V ČASU

*Živeti v času,
živeti s časom,
živeti ob času
ali pa izven časa.*

*Živeti ob reki,
ki je čas.
Metati kamenčke
in gledati kroge...
Živeti s časom,
hoditi z njim —
roko v roki,
čas pa gre
me prehití,
sploh ne vem,
če je kdaj hodil ob meni,
hodil počasi zaradi mene.*

*Živeti v času,
čutiti čas,
kako gre,
kako te pusti samega.
Zavedati se slehernega trenutka,
kakor kapljica vode,
ki zdrsi po tebi.*

*Čas je sedanjost,
je preteklost,
je prihodnost.*

*Preteklost je kakor smetišče;
polno lepih,*

toda nekoristnih stvari.
Zažgati moram to smetišče,
da mi vonj po starem
ne uniči želje po novem.

Trenutki sedanjosti
izgorevajo sami v sebi.

Prihodnost je želja,
želja po novem,
po lepem,
po dobrem.
Prihodnost je včasih
ponavljanje dejanj preteklosti.

Rekli so mi:
»V času,
kì ti je dan,
moraš opraviti vse delo.«
(Ne vem, kolikšen čas mi je dan).
»Če ga ne boš opravila,
se boš ponovno vrnila,
da ga opraviš.«
Jaz pa se borim s časom,
tečem, hitim,
samo da bi bila pred njim.
Pa ne pomaga;
vedno me prehiti
in jaz ostanem tam zadaj
in mu niti ne pomaham.

Živeti izven časa
pomeni biti brez listov,
brez stebila,
brez cvetov.
Samo korenine imaš,
iz katerih ne požene nič.
Toda jaz nočem tega.

*Jaz moram imeti čas,
samo da ga vidim,
tudi če se ga ne dotaknem.*

*Živeti v času,
živeti s časom,
živeti ob času
ali pa izven časa.
TO je eden največjih problemov moje mladosti.*

SVETLANA TRATNIK

BREZ VZORNIKOV

*Nekoč sem imela vzornika,
bil je nekdo,
ki sem ga ljubila.
Potem je prišel drugi, tretji, četrti....
z ljubeznijo so se spreminjali vzorniki
in jaz sem se naveličala vsega.*

*Jaz sem, kar sem,
in se nočem spremeniti,
tudi če imam napake,
saj jih imajo vsi —
in vzorniki
(če bi jih imela)
bi imeli tudi napake:*

jaz pa nočem tujih napak,
dovolj imam svojih.
Nikomur nočem biti podobna.
Zakaj bi posnemala kretnje nekoga,
ki mi je všeč?
Te kretnje pristajajo njemu,
on je privlačen,
če namrši čelo,
jaz ne.
Zakaj bi bila umetna
danes, ko je že vse umetno.
Umetna tudi jaz!
Ne, nočem.
Jaz hočem biti jaz.
Jaz hočem biti jaz.
Jaz hočem teči po dežju,
čeprav tega nihče ne dela.
Jaz hočem preskakovati tri stopnice,
čeprav me bodo imeli za otročjo.
Jaz hočem živeti,
čeprav drugi mogoče sovražijo življenje,
jaz ne.
Danes se zavedam,
da ga ljubim.
Nočem biti taka kot oni.
Tudi če bom sama.
Sicer pa se bo med tremi milijardami ljudi
že našel nekdo,
ki bo počenjal iste neumnosti kot jaz,
ki bo pljuval v morje
in preklinjal svet
in takrat ne bom več sama.

Žalostno je samo,
da ga ne poznam.
Pa saj ni važno.
Nekoč bo prišel.

*To bo takrat,
ko bodo drevesa prepevala,
in ptice cvetele
in rože bodo plesale kolo.
Da, takrat bo lepo.*

*Toda zdaj, zdaj sem jaz.
In sem, kar sem,
nočem prevzemati tujih napak.
Dovolj imam svojih.
Dobrih stvari pa v ljudeh ne vidim.
Prelena sem,
da bi jih poiskala.*

PERSONA GRATA

TODA KOMU?

Na tistem oddelku tržaškega radia, ki razglša vsakdanjost tudi v slovenščini, je prišlo do kolektivnega negodovanja in celo do formalnega protesta.

Nezadovoljstvo je povzročilo med drugim imenovanje novega ravnatelja, v tem imenovanju neposredno prizadeti pa tudi drugi Slovenci ne vidijo objektivnega kriterija, temveč preračunan poseg rimske roke, katere prsti, če se že morajo podaljšati do Trsta, ni bilo nujno, da so bili tudi tako nerahločutni.

Slovenci v Italiji smo vajeni takšnih patronatskih ukrepov. Učinkujejo poniževalno, če že ne žaljivo, in to vselej, danes, spričo stalnega oklicevanja sosedskega prijateljstva, pa še posebej.

Obhaja nas misel, da se zasleduje prav ta namen, razen seveda, če niso namenili še važnejši.

RAZMIŠLJANJA O REFORMI

VIŠJE SREDNJE ŠOLE V ITALIJI

Govoriti danes o krizi italijanskega šolskega sistema je postalo že tako običajno, kot govoriti o onesnaženju okolja; kljub temu so šolske razmere ostale za sedaj nespremenjene in je težko predvidevati, kdaj se bo kaj obrnilo na bolje. Nekoč so se za šolske reforme zanimali le strokovnjaki, danes pa je šolsko vprašanje zajelo tolikšen obseg, da lahko govorimo o socialnem in političnem vprašanju, ki ne zanima le vlado in šolnike, temveč vse državljanke, saj prej ali slej vsi občutijo na lastni koži negativne posledice neustreznega šolskega sistema.

Slovenci v Italiji se zavedamo, da je naš narodni obstoj tesno povezan z razvojem političnih, ekonomskih in socialnih razmer večinskega naroda ter je pod vplivom mednarodnih odnosov, v prvi vrsti seveda odnosov med Italijo in Jugoslavijo.

Vsaka politična sprememba v vodstvu države, vsaka kriza na raznih gospodarskih in družbenih področjih bolj ali manj vpliva tudi na razvoj naše narodne skupnosti, čeprav so nam zagotovljene po ustavi nedotakljive državljanke pravice.

Izredno velikega pomena za obstoj naše narodne manjšine je razvoj slovenskega šolstva, ki je sestavni del italijanskega šolskega ustroja. Razumljivo je torej, da smo si kot Slovenci vedno prizadevali, da bi imeli šolo, ki bi nam na eni strani ohranjevala kulturno narodno izročilo, na drugi strani pa pripravljala nove rodove za vse zahteve sodobnega življenja v širši državni skupnosti. Ko je šlo

za uzakonitev slovenske šole in za rešitev najbolj kritičnih vprašanj, so politični zastopniki naše narodne skupnosti složno nastopili in tako dokazali veliko politično zrelost.

Danes smo pred novim vprašanjem: kakšen obraz bo imela bodoča višja sredna šola in katere spremembe bodo nastale tudi v slovenskem šolstvu. Vprašanje je zelo pomembno, saj gre za izobrazbo bodočega slovenskega intelektualca, za njegovo zaposlitev, za izoblikovanje strokovnjakov, ki bodo vplivali na kulturni, gospodarski in politični razvoj naše narodne skupnosti v Italiji.

Predsednik komisije za reformo višjega srednjega šolstva, republikanec Oddo Biasini, je sam priznal v nekem predavanju letos v Trstu, da je treba šolo ne le reformirati, temveč jo popolnoma preurediti, da bo kos sodobnim družbenim zahtevam.

Potrebo po novi šoli občutijo vsi, ki imajo s šolo posreden ali neposreden stik. Iz ankete, ki sem jo uvedel med svojimi dijaki na znanstvenem liceju je 95 odst. dijakov izrazilo svoje nezadovoljstvo nad sedanjim šolskim ustrojem. Do enakih zaključkov pridemo, če preberemo zadnjo številko dijaškega lista »Literarne vaje«.

Vzroki tega nezadovoljstva so različni in zapleteni; omejil se bom na tiste, ki se mi zdijo najvažnejši; nanašajo se na vsebino, metodo in organizacijo šolskega izobraževanja.

1. POLITIČNO-EKONOMSKI VZROKI

Sedanji italijanski šolski sistem je nastal po Gentilejevi reformi iz leta 1923. V tedanjem družbenem sistemu je prevladovala teza o elitni šoli s humanistično izobrazbo za najvišje družbene sloje, ki bi vodili vse kulturno in politično življenje. Večini prebivalstva, ki je pripadalo kmečkemu in delavskemu sloju, je bila namenjena le osnovna ali kvečjemu poklicno-obrtna šola.

Med humanistično izobrazbo za privilegiranca in osnovno oziroma strokovno izobrazbo za nižje sloje je zazijal globok prepad. Zaradi visokih šolskih pristojbin, dragih knjig in prevozov v mestna središča je bilo nižjim slojem onemogočeno, da bi pošiljali svoje sinove na višje srednje šole oziroma univerze.

2. DRUŽBENI VZROKI

V zadnjih desetletjih se je italijanska družbena stvarnost v svojem sestavu zelo spremenila. Dovolj je če pomislimo, da je pripadalo leta 1936 49 odst. prebivalcev poljedelstvu in da se je že leta 1970 to število znižalo na 19 odst.! Sorazmerno se je zvišalo število zaposlenih v trgovini, industriji in v svobodnih dejavnostih.

Boljše ekonomske razmere in težnja po socialnem napredku so zelo dvignile število dijakov višjih srednjih šol. Leta 1951 je bilo npr. vpisanih na višji srednji šoli 1.200.000 dijakov (deset let prej se je to število sukalo okrog 500.000). Lani je število vpisanih na srednji šoli že doseglo 1.700.000. Kljub temu lahko še vedno trdimo, da je obisk višje srednje šole pogojen po družbenem izvoru, kajti študijske podpore ne morejo (zaradi omejitve v številu in višini) omogočiti obiska tudi dijakom preprostega delavca ali kmeta. To potrjujejo številne analize o družbeni pripadnosti vpisanih dijakov.

3. NEZADOSTNA ZNANSTVENA IZOBRAZBA

Učni načrti, ki so ostali pod močnim vplivom Gentilejeve idealistične filozofije, močno poudarjajo vrednost humanistične vzgoje na škodo tehnično-znanstvene izobrazbe. V resnici napreduje znanost tako hitro, da vsakih 20 let podvoji število svojih izsledkov. Tudi gospodarsko življenje zahteva vedno večje število strokovnjakov; stroji izpodrivajo ročno delo.

Nekoč je šolska diploma nudila kvalifikacijo, ki je veljala vse življenje; danes zagotavlja diploma zadostno strokovno znanje le za 5 ali kvečjemu 10 let. Kljub vedno večji zahtevnosti šolske izobrazbe, število učnih dni stalno pada. Pod pritiskom turističnih ustanov imamo v Italiji vedno več počitnic, tako da je število prostih dni v šolskem letu doseglo danes absolutno prvenstvo glede na druge države.

4. DIDAKTIČNI VZROKI

Splošno nezadovoljstvo se danes nanaša ne le na vsebino šolskih učnih načrtov, temveč tudi na zastarelo didaktično metodologijo.

S tem, da je učno osebje lahko prav dobro pripravljeno, ni še rečeno, da zna snov podati v skladu z metodološkimi in psihološkimi zakonitostmi. Saj učno usebje ni krivo teh pomanjkljivosti; italijanska univerza, na kateri je študiralo, pripravlja strokovnjake ne pa učitelje. In ravno delo s pubertetniki zahteva dobro pedagoško in psihološko pripravo, sicer se ne moremo izogniti krivičnih ocen ali neprimernih ukrepov, ki bi utegnili zagreniti življenje mladostnika v njegovi najbolj delikatni življenjski dobi. Pod vplivom Gentilijeve filozofije je prevladalo mnenje, da je dovolj, da šolnik obvlada svoj predmet, češ da zna s tem podati tudi snov. Metodika naj bi bila popolnoma odveč, ker da ne moremo imeti določenih pravil izven živega učnega procesa (idealistični aktualizem).

V resnici so strokovnjaki ugotovili, da je spoznavanje podrejeno določeni zakonitosti, ki velja za vsakega človeka.

Današnja šola je tudi vezana na zastarel način redovanja (pet negativnih ocen za negativno znanje je odločno preveč!); šola bolj sodi in obsoja kot vzgaja in spodbuja k samostojnemu učenju; še vedno prevladuje verbalistični pouk in mnemonično znanje oziroma preobremenitev spomina.

5. ORGANIZACIJSKI VZROKI

Tudi celotni ustroj višje srednje šole ne ustreza več sedanjim družbenim potrebam, ker ne olajša prehoda z ene na drugo šolo. Kdor se npr. vpiše v I. razred znanstvenega liceja, vedno teže preide na neko strokovno šolo ali obratno. Danes povsod proučujejo možnosti lažjega prehoda na vsaki stopnji. Nekateri pedagogi celo predvidevajo, da bodo izginili vsi različni zavodi višje srednje šole: nastala naj bi višja enotna srednja šola, ki bi nudila splošno kulturno izobrazbo na višji ravni. Dijaki bi potem dopolnili to izobrazbo z dopolnilnimi predmeti, ki bi se ločili v 4 ali 5 skupin kot npr. jezikovna skupina, umetnostno-zgodovinska, tehnična, matematično-znanstvena.

6. TEHNIČNI VZROKI

Zaradi izredno povečanega šolskega obiska se je pojavila potreba po novih šolskih zgradbah, po novih telovadnicah, laboratorijih, učilnicah, zbirkah, učnih pripomočkih. Sodoben način posredovanja znanstvenih izsledkov in kulturnih vrednot zahteva sredstva, ki nam jih nudi sodobna tehnika. Čeprav je živa učiteljeva beseda še vedno nenadomestljiva, bi moral biti sodobni pouk s pomočjo didaktičnih pripomočkov mnogo bolj pester in zanimiv.

Kar velja za italijanske šole, velja seveda tudi za šole s slovenskim učnim jezikom z razliko, da prve razpolagajo s popolno šolsko mrežo in nekoliko bolj selekcioniranim učnim osebjem, slovenske šole pa razpolagajo z osebjem, ki je na splošno bolj prizadevno iz narodnoobrambnih razlogov, je pa na slabšem v ekonomnopravnem pogledu. Poleg tega mi Slovenci v Italiji še nimamo ustreznega strokovnega šolstva, da ne govorimo o Beneški Sloveniji, kjer nimajo niti osnovne šole.

Napredne družbene sile bodo prav gotovo pritiskale na politično oblast za čim boljšo reformo višje srednje šole in za demokratizacijo celotnega šolskega italijanskega

sistema. Vsaka reforma res veliko stane, vendar si danes vedno bolj utira pot prepričanje, da je denar, ki ga družba vложи v šolski izobraževalni sistem, s časom najbolj rentabilen. Vsekakor je naša dolžnost, da zasledujemo vsako novo pobudo, ki bi utegnila vplivati tudi na naše manjšinsko šolstvo in da tudi mi zahtevamo sodelovanje za izboljšanje svojih šol, za katere smo doprinesli toliko žrtev in trpljenja.

TOREJ PECUNIA NON OLET

(revija Zaliv, številka 36-37, stran 326 od tretje do šeste vrste)

Doslej narodu ni bilo prav nič znano o komunističnem denarju. Tokrat se prvič omenja v slovenski zgodovini, pa tudi v zgodovini Jugoslovanov.

Pač pa je narod nekoliko bolj poučen, kam gredo njegovi soldi. Zlasti ko je o tem spregovoril državni predsednik, ki je čisto po domače povedal, kako si z ljudskim denarjem mnogi tovariši v legalnem edinstvu lagodijo in sladijo življenje. In če pomislimo, da so ti stari in novi dinarji navsezadnje iz žepov hrvaških katoličanov, bosanskih muslimanov, srbskih nacionalistov in slovenskih klerikalcev, potem pecunia resnično non olet.

O krajcarjih, ki naj bi bili kapnili od te jarojare gospe za narod, pa še ni bilo slišati ne doma ne v zamejstvu; tjakaj sicer hodijo, toda bolj zaradi razvedrila ali pa kot uradni predstavniki, da ob mastnih plačah, kot je povedal obrambni minister, »in priložnostnem kontrabandu hitreje obogatijo.« Ali drugače...

ALENKA REBULA

MI GREMO NAZAJ,

MI STRELCI

(Po Župančiču prirejeno geslo mladih tržaških Slovencev)

To je premišljevanje o tržaški mladini. Sicer sem tudi sama njen del, a bom bolj kot iz svoje osebne stiske govorila v imenu mladih. Kar mislim povedati, torej ni samo sad mojih spoznanj, ampak predvsem skupnih pogovorov, skupnega iskanja, skupne jeze in še največkrat — skupne osamljenosti.

Prispevek se omejuje na dijaško mladino, ki jo najbolje poznam. Se pravi na mladino, ki bo nekoč imela v rokah politične, kulturne in prosvetne možnosti, da uresniči našo skupno prihodnost.

Zato se najprej vprašajmo, kakšna je nova generacija.

Študente bi lahko površno razdelili na dve skupini. V eni so tisti, ki delajo za kakšno skupno stvar, vsi pač, ki je družbeno življenje del njih samih: njihova skrb in njihovo veselje.

Drugi so pasivni obiskovalci redkih prireditev, molčeči del pri izmenjavi mnenj. Redko se razburjajo, če se kje dogajajo krivice, ali pa sploh ne, revij ne berejo. Morda družbenim stvarjem ali kulturi dajejo svoj čas — a svoje privatnosti, svojega čutenja ne. Nekateri so brezбриžni, dosti pa je takih, ki ne vedo, kako bi se vključili v naš prostor.

Preveč jim je tuji.

Teh drugih je krepka večina. In prav tako jasno je, da so to bodoči uslužbenci, profesorji, učitelji, ki ne bodo zastavili

svojega življenja za naše ljudi, za drugačno zavest po naših vaseh, za drugačno Primorsko.

Zakaj so se prvi angažirali in zakaj stoje drugi ob strani?

Odgovor na obe vprašanji bomo dobili, če začnemo od začetka, pri tistem trenutku, ko mladi človek stopi na višjo šolo in se znajde v svetu »odraslih«, v svetu društev, gledališča, časopisov, politike.

Če gledamo idealno, bi prvo načelo pri ravnanju s to mladino moralo biti — osveščanje. Šele ko začneš misliti in presoјati, se lahko začneš odločati. Naravno je, da človek najprej pogleda, kaj ima na razpolago, in nato izbira. **Potem.**

Pri nas je proces obraten. Najprej gre vsem za to, da še »svežo« mladino prepričajo, da mora k njim. Potem jim gre za to, da jo formirajo in nekontaminirano ohranijo v svojem taboru in branijo pred vsem, kar bi jo lahko oddaljilo od njih.

Vsi ti načrti pa so preveč očitni, da bi jih mladina ne zaslutila. Zato se bo na vabila odzvala le tista, ki so jo že od doma pripravili na to odločitev. Samo tisti petnajstletniki se bodo opredelili brez težav, ki jih domača vzgoja, družba, tradicija usmerila temu primerno. Ne postavljajo si dvomov, ali delajo prav ali ne, ker je vsa njihova notranjost prežeta z neko idejo, ki so jo asimilirali, ne pa svobodno osvojili. In ta prva odločitev je velikokrat dokončna ali pa vsaj pusti močno sled.

Okolje in družina torej pogojujeta to usmeritev.

Naši z našimi. Mi in oni.

Seveda pa je zunaj ostal ves del mladine, ki ji ta gotovost ni servirana. Mladina, kjer so doma nevtralni ali brezbrizni ali sploh odsotni.

Negotova mladina, mladina na križpotju, mladina brez vodstva in ideoloških usedlin. Mladina, ki ne ve, kdo ima prav, ker ne pozna ne teh ne onih.

Večina novih dijakov išče, kaj bi.

In prav ti številni mladi v naši današnji situaciji nimajo prostora.

Vsak krog namreč obstaja zato, da utrijuje sebe in poglablja svojo smer.

Če greš tja, te imajo za svojega.

Tako pač raje ostaneš zunaj: zaradi nelagodja, ki te prevzame, ko stopiš v prostor, kjer visi križ ali strankina zastava.

Tu smo mi.

Nočemo drugih v lastnem zelniku. Naj mar dopuščamo, da kdo vnaša dvom in nemir v krog, ki smo mu s trdom in delom dali neko trdno vsebino?

Rezultati so vsem vidni. Voditelji agitirajo, delajo, se žrtvujejo — člani pa spijo, morda malo pomagajo. A ne vržejo se v stvar z vso svojo mlado energijo, z navdušenjem, s predanostjo. Morda nekje globoko čutijo, kaj govori iz starejših, ko prigovarjajo, češ, pomagajte, zanimajte se. Da v bistvu gre le za to, da izrisuješ njihove načrte, da so vse, kar je bistvenega, že brez tebe odločili, da te potrebujejo kot delovno silo, ne kot soustvarjalca. Da ti nudijo vse možnosti za uveljavitev, če si tak, kot te želijo.

Porivajo ti v roke opeko za svojo hišo.

Mladina naj se odloči za nas ali pa naj gre drugam in ustanovi svojo varianto. Pri nas ni možnosti notranjih struj in razlik v neki skupnosti. Pri nas je možno nešteto samostojnih formacij. Za vsako novo idejo nov klub in nov časopis. Živela razvejanost, ki je prvi pogoj zdravega družbenega življenja!

Dovolite, da rečem, da je naša situacija nemoralna.

Da vse tisto, kar proglašamo za idealizem, ni idealizem.

Kajti edino, kar je res moralno in kar res rojeva idealizem, je želja, da čim več ljudem omogočimo osmisliti njihovo življenje, najti sebe in svojo smer. Kajti najtrdnější so ljudje, ki so se največ borili, in najčistejše so tiste resnice, preko katerih je steklo največ nemirnih voda.

Mnogi naši vzgojitelji in voditelji hočejo mladino izmakniti trenju in težkim bojem, ki človeka strpinčijo, a tudi oblikujejo. Ne dajo ji ne možnosti ne časa, da bi se odločila,

morda tudi proti njim samim. Kradejo ji največjo pravico, svobodo duha.

Navajajo te k predsodkom, ki te bodo za vedno ohromili. Preden o teh pojmi kaj veš, te že učijo, da jih obsojaj. Marksizem (Češka! Diktatura! Laž!)

Cerkev (Inkvizicija, klero-fašizem, sadistične nune).

Kontestacija (neredi, pretepi, politikanstvo).

Vietnam (kaj spet ta komunistični argument).

Vera (opora za reve).

Vsak pojem dobi določen prizvok, ki ti brani biti širok in objektivni. Kristijan bo a priori čutil nekaj neprijetnega, če bo stopil v marksistični klub, oni pa prav tako. Nič skupnega nimamo. Nič skupnega ne moremo imeti, **ker vas poznamo!**

Mučiti se za svoje, garati za svoje še ni idealizem. Kot nor lahko delam, a to, kar me posvečuje, je širina in plemenitost cilja. **To, kar nas kvalificira, je predvsem odnos do »nasprotnikov«.**

Vsi so pri nas idealisti pri svojih notranjih sejah, pri skupnih srečanjih se pa naježijo, da jih ni spoznati. **Oni** so krivi, da je tako. Mi smo nedolžni. **Njim** ni zaupati. (To mislita obe strani.) Mar naj bomo z njimi popustljivi, če so nesramni, če nas izigravajo?! Mi ne bomo začenjali premirja.

Pri nas nihče noče tvegati ničesar za boljše odnose. To bi namreč zahtevalo pogum in pripravljenost in vero v nove odnose. Razmerje in vzdušje, ki tu vlada, način obračunavanja in časopisnega psovanja, vse to traja že od vojne naprej in je postalo kar pravilo, ne prehodna doba.

Mladina bi se po pravilih tudi morala vključiti v ta način življenja. A če imajo starši svoje vzroke, jih sinovi nimajo več. Namesto da bi otrokom pustili, da gredo neobremenjeni naprej, pa mnogi hočejo, da ponesejo mladi naprej vse zame in tegobe preteklosti. Toda mladi ne morejo imeti nič drugi proti drugim. Podobne težave in želje imajo, v šoli sedijo v isti klopi in skupaj hodijo v gledališče. Če so naši starši plemeniti, nimamo pri tem nobene zasluge, če so zagre-

šili kakšno podlost, nismo krivi zanjo. Nismo dolžni podedovati ne gneva ne zamer, ki so sad njihovega življenja. Dolžni smo jim ljubezen. A to, kar bomo nesli v življenje, bo to, kar smo izbrali. Spoznanj se ne podeduje.

In nihče ne more zahtevati, da mu verjamemo zato, ker je naš oče.

To trenje, ki se prenese na družbeno raven, je v prvi vrsti krivo za to, da mladi drsijo v množico brez duha in brez srca.

Ker današnja ureditev, nenapisani zakoni in organizacije slonijo na preteklosti. Ta pa je bila tako drugačna in vse, kar je zraslo iz nje, je po njej pogojeno in nasilno hromi pot naprej.

Včasih so ljudje pojmovali samo organizacije. Danes pa pojmujejo bolj skupnost. Še vedno so potrebni krogi za te in one, a vsi se morajo znati najti in doumeti.

»Čistost ljudi, ki hočejo samo eno«, pravi znan protestantski teolog. To je Tržaška. Toliko krogov, ki hočejo samo eno: **svoje**.

Da, kako lahko je biti čist, če delaš samo med svojimi, če se vedno le braniš, sebe pa nikoli ne izpostaviš. Ali pa enkrat poskusiš in si srečen, da so oni res taki, da lahko opustiš vse upe. In vse prepričuješ, da se ne splača poskušati. Zlasti mlade.

Globoko sem prepričana, da tako ne more iti naprej, posebno še tedaj, ko vidim, s kakšnim zgražanjem nekateri gledajo človeka, ki hodi zdaj k tem, zdaj k onim in to dela popolnoma zavestno in brez predsodkov. Ko sam teše težki most med bregovoma med splošnim neodobravanjem.

Kdor hoče mladino deliti na sto tokov, bo imel težko delo. Nikjer ni težnja po bližini, skupnosti, prijateljstvu bolj zakoreninjena.

Umetne ograje padajo.

Kar danes lahko spremeni Tržaško, ni nova organizacija, ampak nov duh.

Novega duha je treba med nas. Duha, ki se ga mnogi boje in se v dobri veri proti njemu borijo.

In tudi mladino bi bilo treba vzgojiti drugače, ne pa jo siliti v lastne sheme. Treba jo je osvobajati predsodkov, nezaupanja, klikaštva, ozkosti.

Toda kdo to zdaj dela?

In tako se danes vse raznovrstne organizacije pulijo za tisto majhno število mladih, ki želijo biti obdelovalci naše njive.

Ob strani pa stojijo vsi, ki bi tudi lahko bili naša skupna živa in močna veja.

In ta reka teče mimo in se izgublja.

Mladi ne vidijo nobene perspektive, ne najdejo prostora zase.

Drug za drugim tonejo v italijansko družbo ali v brezoblično malomeščanstvo.

»Ne živimo zaradi svojih vej, ampak zaradi svojih korenin,« pravi pregovor. To je resnica, na katero vsi pozabljajo. Da ne bomo ničesar rešili, če bomo reševali samo svoje.

Pridevnik **naš** bi moral v nas dobiti tisto razsežnost, ki mu pripada. **Naše** je vse, kar je tu slovenskega. Naš je slovenski duhovnik in slovenski komunist.

Pri nas je vse tako revno, zato ker nas tovariš čez cesto prav nič ne briga, ker nas njegove težave ne zanimajo. Za nas ga ni. Mirno se ignoriramo, kvečjemu napadamo.

Odgovor na začetno vprašanje je na dlani.

Mladine pri nas ni, ker je ne more biti. Šele ko ji bomo pripravili pravo strugo, se bo usmerila po njej. Šele ko ji bomo poslali pravega vetra v jadra, se bo pognala po morju.

Če hočete, da vam ona daruje vse, ji morate tudi vi nekaj dati.

Vero vanjo.

Voljo, da ji prisluhnete.

GANDHI NAŠEMU ČASU

II. NENASILJE — AHIMSA

Ašramiti vso noč 5. aprila niso spali, temveč so molili. Zjutraj pa so pospremili Mahatmo k morju. Potočil se je v vodo, se vrnil na breg in tu pobral nekaj soli, ki so jo pustili valovi. Gospa Sarajini Naidu, stoječa ob strani, je vzkliknila: »Na zdravje, odrešenik!«

Gandhi je tako prelomil britansko postavo, ki je štela za hudodelstvo, ki se kaznuje, če je kdo imel sol, ki je ni kupil od vladnega solnega monopola. Sam pa soli ni uporabljal že šest let...

Ko bi bil Gandhi šel z vlakom ali avtomobilom, da dobi sol, bi bil učinek znaten. Toda to, da je prehodil dvesto enainštirideset milj v štiriindvajsetih dneh in da je pritegnil pozornost vse Indije, ko se je trudil skozi deželo, rekoč »Glejte, dal bom znamenje narodu!«, pa to, da je nabral za dlan soli javno upirajoč se mogočni vladi, pomeni, da je moral imeti veliko domišljije, dostojanstva in igralske zmožnosti velikega umetnika. Pritegnil je tako nepismene kmete, kot je očaral tenkočutne kritike, kakršen je bil Subhas Chandra Bose, ki je primerjal pohod na sol z Napoleonovim pohodom na Paris po njegovi vrtnitvi z Elbe.

Zahteve po nasilju ali nasilje samo se pojavljajo, kadar postanejo družbene razmere neznosne, če je med ljudmi še kaj volje do življenja. Take zahteve so najboljši kazalnik resničnega stanja, ki vlada v kaki deželi. Če je vse gnilo in trhlo, in če je zatiranje prehudo, vidijo ljudje edini izhod v sili, ki naj napravi red in prinese pravico.

Kot smo videli, je celo Gandhi zapisal, da je nasilje boljše od mlačnosti. Kljub temu ga ni učil. Veroval je, da imamo še boljše orožje od nasilja, in sicer nenasilje. Nasilje sicer res lahko odpravi krivico, toda povzroči nova razdejanja, zaseka nove rane, širi novo sovraštvo. Kdor

zmaga z nasiljem, sicer zmaga, a je dostikrat notranje načet. Zato često vidimo pri zmagovalcu, da se vda stvarjem, zoper katere se je bojeval pri nasprotniku.

Gandhi je dokazal, da imamo v nenasilju, ahimsi, uspešnejše in močnejše orožje. Boj z nenasiljem je čist, tako pripomoček kot cilj sta mu eno. Človek se ga loti v zaupanju v svojo moč in upravičenost, z vero v uspeh in z odločnostjo, da odpravi zlo. Medtem pa pomeni nasilje, da smo se ga lotili iz obupa ali iz strahu za obstoj, ali pa zato, ker nas preplavi jeza ob zvrhani meri krivic, ki jih moramo trpeti. V resnici terja nenasilje večji pogum. Gandhi je pisal: »Nenasilje ni krinka za strahopetnost, temveč je najvišja vrlina pogumnega. Nenasilno ukrepanje zahteva veliko več poguma kot sukanje meča. Strahopetnost je v popolnem nasprotju z nenasiljem.«

Navedenih Gandhijevih misli mnogi niso razumeli, ali pa jih niso poznali. Mislili so, da je nenasilje medlo podrejanje usodi, kot nekako strahopetno jecljanje, ker ni poguma za jasno in odločno zahtevo. Mislili so, da je nenasilje nenehno vdajanje pritiskom močnejšega in nenehna previdnost, ki se boji soočiti se z nasprotnikom v odkritem boju. Zato se Gandhijevim idejam niso pridružili.

Toda njegova misel nima nobene zveze s strahopetnim prilagajanjem politični resničnosti. Orožja nenasilja so drugačna. Eno od njih je državljanska neposlušnost. Ta seveda ni splošna, velja le za tiste vidike državnega življenja, ki so v nasprotju s pravicami naroda in ki kršijo načela človeškega dostojanstva. Sem sodi npr. tudi neposlušnost do raznih postav, ki jih tujec predpisuje, da bi neki narod držal v podložništvu ali, da bi ga uničil. V Gandhijevem času je bila postava o soli taka postava, ki je bila v nasprotju s pravicami indijskih ljudi, katerim je jemala pravico do prostega pridobivanja soli. Gandhi je kljub zagroženim kaznim pozval ljudi, naj se te postave ne držijo. Toda kršiti jo je hotel najprej sam, zato je priredil pohod k morskemu obrežju, da bi tam sam nabral soli in tako storil nekaj, kar so kolonialisti prepovedali. Na dolgem

pohodu k morju skozi 300 vasi se mu je pridruževalo vedno več somišljenikov. Njegov pohod je s tem postal čudovit zgled, kako je mogoče razgibati množice in jih predramiti iz stoletne odrevenelosti. Bilo je to aprila 1930.

Nedavni poskusi, da bi na Koroškem pripisali tudi slovenska imena na javne table, imajo podoben pomen. Razlika je le v tem, da bi bil Gandhi kaj takega storil javno. Bil je takega načela, da sodi k ahimsi, če se nastopa javno. Oblasti je celo vnaprej obveščal o svojih namerah. Čeprav zato kake namere tudi ni mogel uresničiti, ker so mu jo preprečili, in čeprav je zato veliko presedel po ječah, je vendarle le tako dosegel moralno zmago in razgibal množice. Čeprav je bil sprva skoraj sam, ga to ni navdalo z dvomom. Takole je spodbujal ljudi: »Postaviti se moraš v bran celemu svetu, pa čeprav si samcat. Gledati moraš v lice vsemu svetu, pa čeprav te ta svet gleda s krvavo podplutimi očmi. Ne boj se. Zaupaj v tih glas svojega srca, ki ti govori: 'Pozabi na prijatelje, ženo, na vse; toda ostani zvest temu, za kar si živel, in za kar moraš umreti'.«

Moč njegovih besed je bila toliko, da so ljudje raje padali pod streli, kot bi zagrabili za meč. Tako je bilo npr. na trgu Jallianwall Bagh v Amricarju 13. aprila 1919, ko je angleška policija streljala v množico in ubila 379 ljudi, ranila pa 1137! Žrtev mnogih je druge prebudila k odporu. Neposlušnosti je Gandhi učil tudi v času, ko je še deloval v Afriki. Tamkajšnje domačine, katerim so kolonizatorji vzeli zemljo, je učil in spodbujal: »Vi ste sinovi te zemlje, a ste bili oropani svoje dediščine. Vaša dolžnost je, da se postavite proti temu.«

Kaj pomeni nenasilje, nam prikazujejo še naslednji odlomki iz Gandhijevih del: »Zagovarjam popolno nenasilje in mislim, da je izvedljivo v razmerjih med človekom in človekom in med narodom in narodom. Toda to ni odpo- ved vsakemu resničnemu boju zoper zlo. Nasprotno, nenasilje, kot si ga zamišljam, je bolj dejaven in bolj resničen boj zoper zlo, kot so povračilni ukrepi, ki zlo le še večajo. Govorim o duševnem, torej moralnem odporu zoper zlo....

Nenasilje ne pomeni mehkužnega klecanja pred voljo hudodelca, temveč pomeni, da se z močjo vse osebnosti postavimo zoper voljo tirana. Če upoštevamo take zakonitosti naše osebnosti, je mogoče, da se en sam človek ustavlja celotni moči krivičnega imperjja in s tem reši svojo čast, svojo vero, svojo dušo, ter tako ustvari temelje, da bo tak imperij bodisi propadel, ali pa se izboljšal ... Živa vera v nenasilje je nemogoča brez žive vere v Boga. Nenasilen človek ne more narediti ničesar brez božje moči in milosti. Brez tega ne bo imel poguma, da bi umrl brez srda, strahu in maščevalnosti. Taka srčnost prihaja od prepričanja, da je Bog v srcih vseh in da se zato ob pričujočnosti Boga ni treba bati.«

Čeprav je ahimsa lahko zgled vsem narodom in ljudstvom, ki se bojujejo za svoje pravice, pa je prav, če poudarimo, da Gandhi svojega načina boja drugim ni sviljeval ne svetoval. Dokler se ljudje ne naučijo ahimse, je menil, da je boljše, da se bojujejo, kakor so pač vajeni. V času, ko je bila Kitajska zapletena v vojno zoper japonsko agresijo, je npr. zapisal: »Rad bi, da bi mogel Kitajcem jasno reči, da je njihova rešitev le v nenasilnem načinu odpora. Vendar — ker sem zunaj boja — mi ne pritiče, da bi dejal narodu, ki je v vojni na življenje in smrt: 'Ne tako, temveč drugače!' Ker bi še ne bili pripravljeni, da prevzamejo nov način boja, bi jih moj klic lahko le motil v starem načinu. Moja intervencija bi jih le pretresla in zmedla njih duhove.«

Podobno je govoril tudi ob priliki upora ljudstva Zulu v Južni Afriki: »Nauk, ki ga lahko dobimo, je, da, če si v položaju brezupne manjšine, ne moreš pozvati svojega naroda, naj položi orožje, razen če poprej ne spremeniš njihovih src tako, da bi se z odložitvijo orožja počutili še močnejše in pogumnejše.«

Toda prvi korak k osvoboditvi je človekova odločitev, da hoče drugačno usodo, kot je je bil vaju iz temačne

preteklosti: »V trenutku, ko se suženj odloči, da ne bo več suženj, mu odpadejo okovi. Upre se in pokaže pot drugim. Svoboda in suženjstvo sta duševni stanji. Zato mora človek najprej reči sam sebi: 'Nočem več biti v vlogi suženja. Nočem več slepo ubogati odredb; nočem jih spoštovati, če nasprotujejo moji vesti!'... Tako imenovani gospodar vas lahko šiba in vas lahko poizkuša prisiliti, da bi mu služili. Toda porečete mu: »Ne bom ti služil ne za denar ne zaradi grožnje.' To lahko povzroči trpljenje. Vaša pripravljenost na trpljenje pa bo prižgala baklo, svobode, katera ne more nikoli več ugasniti.«

Če bi bil Gandhi med našim ljudstvom, bi ga prav gotovo pozval, naj ne zataji svoje govornice ne v šoli ne v uradu ali tovarni, pa čeprav bi ga nasprotnik zasmehoval in preganjal. Ni namreč modrost potuhniti se, in molčanje ni pogumno, kadar je treba kričati. Tudi tujec, če je pošten, bo moral spoznati, da je njegova dolžnost spregovoriti v govorici gostitelja, če hoče prebivati med njimi.

IV. ZOPER PRAZNO BOGASTVO

Jezus mu je rekel: »Ako hočeš biti popoln, pojdi, prodaj, kar imaš, in daj ubogim in imel boš zaklad v nebesih; potem pridi in hodi za menoj!«

Evangelij sv. Mateja (19, 21-22):

V življenju narodov je dostikrat tako, da človeka niti ne ponižuje tujec, ampak se ponižuje sam, ker se preda nenasitnosti svojih poželenj. Ko postane suženj svojemu pohlepu po tem ali onem, ne misli več na drugega kot na predmet svojih poželenj. Temu je do bogastva, oni iščejo kariero, zopet tretji se prevdaja užitkom telesa itd. Mnogi, ki si kljub trudu vsega tega ne morejo privoščiti, pa v zavisti bledijo in zelenijo ter se končno razočarani oprimejo kozarca.

Nevarna past pohlepa nenehno preži na človeka. Obljublja mu vse mogoče. Ljudje si obetajo boljše in srečnej-

še življenje. V resnici pa se ne srečajo ne s srečo ne z zadovoljstvom, temveč se zapletejo v čedalje usodnejše mreže, ki jim končno povsem omrežijo njihovo svobodo in dostojanstvo. Ljudje kljub temu ne spregledajo. Vabljliva slast položaja, bogastva ali užitka jih goni vedno znova na pot, pri kateri se jim naposled vdoro tla pod nogami. Celi narodi so dandanes na tak način zakoračili v porabniški svet, ki človeka iz dneva v dan bolj veže na izdelke in mu jemlje svobodo. To je svet, kjer nas vedno novi izdelki poneumljajo, mi pa grabimo po njih, čeprav jih v resnici sploh ne potrebujemo. Plačilo za to namišljeno ugodje je veliko: mesta se spreminjajo v prašne in smrdljive brloge življenja. Po cestah se gnetejo avtomobili in zastrupljajo ozračje. Reke in jezera postajajo industrijske greznice. Bogataši si zidajo vile na kmetih in ob jezerih, da uničijo eno in drugo, ter se zdolgočaseno vlačijo po udobnih hotelih, ki rabijo le še dvomljivim zabavam sprijenega okusa. Istčasno pa milijoni odhajajo z doma za kruhom ali umirajo od lakote in trpijo vsakršnje pomanjkanje.

Vse to zlagano imetje in nepotrebna proizvodnja ni drugega kot tatvina revnejšemu. Utrjuje in povzroča zvrhano mero družbenih krivic. Toda čeprav je tako, istega hočejo tudi tisti, ki tega nimajo. Za lažnivi mik bogastva so pripravljeni prodati svoje žulje in kri, svoj dom, otroke in narod.

Gandhi nam je tudi o teh zadevah lahko učitelj in vodnik. Učil nas je najprej s svojim vzgledom. Odrékel se je tako rekoč vsemu imetju, ohranil je le najnujnejše: skromno oblačilo, obutev, naočniki, nekaj knjig, jedilno orodje in še kaj malega. Zato je lahko učil takole: »Če bi vsakdo obdržal le tisto, kar mu je potrebno, bi nihče ne živel v pomanjkanju in vsi bi živeli v zadovoljstvu. Sedaj pa bogatejši niso nič manj nezadovoljni kot revni. Revni bi hoteli postati milijonarji, milijonarji pa multimilijonarji.«

Gandhi je bil v marsičem zgled, ideal, h kateremu naj

bi človek vsaj težil, če ga že ne bi zares popolnoma dosegel. Mnogi seveda ne morejo pri samoodpovedi iti tako daleč kot on, toda prav njegov vzgled jim lahko pomaga vsaj toliko, da jih ne okuži druga skrajnost današnjega pohlepa. Tudi na drugih področjih človeškega življenja je tako, da človeka rešuje odpoved, ne grabljenje. Čeprav pot odpovedi torej ni lahka pot, tudi ni povsem uresničljiva, je njen cilj vendarle zanesljiv kažipot: »Popolnost v ljubezni in neposredovanju bo ostal nedosegljiv ideal vse naše življenje, vendar je to ideal, h kateremu moramo vseeno nenehno stremeti.«

Ni torej prav, če si postavimo za cilj, da bi imeli čimveč in da bi pri bogastvu dohiteli bogatejše. Svojemu narodu je Gandhi govoril tako: »Slišal sem, da mnogi moji sonarodnjaki govorijo, kako bomo dosegli ameriško bogastvo, ne da bi sledili njihovim metodam. Drznem si reči, da je tak poizkus, tudi če bi bil narejen, vnaprej obsojen na propad.« Istočasno pa je Gandhi seveda terjal ustrezno gospodarsko moč za svoj narod, toda ta moč naj bi bila družbena: »Razumi, da tvoje bogastvo ni tvoje, temveč pripada narodu. Vzemi, kar je treba, da zadovoljiš upravičene potrebe, ostanek pa koristi za družbo.« Ob tej misli bi se lahko vprašali, koliko tega, kar bogatejši izmed nas dobivajo, vračajo svoji slovenski družbi in koliko nemarno potratijo za svoje ugodje.

Zgornje Gandhijeve misli nikakor ne pomenijo, da si je želel nekako splošno revščino. Prav s svojim telesnim delom je sam dajal zgled, kako naj vsakdo prispeva k skupnemu narodnemu bogastvu in moči. Veliko poti in besed je porabil, da bi ljudi naučil uspešnejšega gospodarjenja. Posebno znana je njegova vnema, da bi vse naučil tkanja in jih tako naredil neodvisne od angleškega trgovca. Spuščal se je celo v razprave o tem, katere vrste poljedelstva bi bile bolj donosne in koristne, kako bi se doseglo zadovoljivo stanje vasi, da ljudje ne bi bežali v že tako prenatrpana mesta. O mestih je razmišljal tako: »Mislim, da je porast mest slaba reč in nesreča za človeštvo in za svet,

nesreča za Anglijo in predvsem tudi za Indijo. Britanci so izkoriščali Indijo preko njenih mest, a mesta so izkoriščala vas. Kri vasi je bil cement, s katerim so zidali mesta. Hočem, da se kri, ki danes napaja arterije mest, vrne v krvne žile vasi.« Ali bi tudi mi ne mogli reči isto za Celovec, Beljak, Velikovec, Trst, Gorico, Čedad in Monošter?

Gandhiju je bilo torej za gospodarsko moč njegovega naroda, nikakor pa ne za to, da bi se posamezniki zaradi slepe sle in napuha pognali v brezobzirno bogatenje. Kajti to je past, ki mnoge zapelje v tujčeve mreže, tako da postanejo njegovi najbolj ponižni lakaji.

Nujno potrebna osebna skromnost, hkrati pa široka odprtost do uresničevanja skupnih družbenih potreb je nekaj, kar je koristen nauk za vse čase in tud za vse kulture. Iz svoje izkušnje vemo, da je veliko tistega, kar je povedal Gandhi, res tako. Kolikokrat smo znova zatajili svojo mater in svoj jezik, da bi smeli služiti za kos kruha v tujčevi tovarni? Včasih je bila nuja tolika, da nismo videli izbire. Toda češče nas je gnala v tuje mesto in v tujo deželo zgolj sla, da bi imeli, čimveč imeli in da bi čimveč bili... In če smo obogateli, se je zgodilo, da smo včasih šele takrat klenili, ker smo se bali, da bi nam tujec bogastvo zopet na kak način vzel. Tudi zaradi tega smo se bali svoji gostilni, obrti ali kaki drugi dejavnosti dati tudi navzven slovensko podobo s slovenskim napisom. Žvenket denarja nas je premamil, da smo prodajali tujcu svojo zemljo in bolj ko nas je ujel, bolj smo to morali delati, če smo hoteli živeti.

Ko skušamo Gandhija razumeti z našega slovenskega vidika, pa vendar ni prav, da bi videli samo mračne posledice tiste splošne in torej tudi slovenske napake, sle po imetju in položaju, ugledu in užitku. Tako iz pretekle kot iz sedanje zgodovine vemo, da je bilo vedno znova dovolj žarišč, ko so se naši ljudje znali marsičemu odpovedati v skupno korist in ko so si znali s skupnim naporom tudi izvojovati svobodo.

(nadaljevanje sledi)

PRVO SONCE PREKO SLEMENA

Počasi vstaja zlat iznad slemena
 za prvim snopom žarkov v sredo mira.
 Oko, pol slepo od plamena,
 nevajeno svetlobe, se pripira.
 Šop modrih strelíc, rožnatomesenih,
 med mavričnimi curki ognjemeta
 se zapodi v oko, toča steklenih
 krogel drobi na strehi se sred leta,
 prašijo k nebu luske se iskreče,
 tam pih zajame živi tek kolesa
 luči, jih razžari, v ognjenordeče
 in meče čez razbeljena nebesa;
 trop sinječrnihi ptic se v zrak požene,
 razgrne v modro-zlato se pahljačo
 in v slape zlije višnjevo-zelene,
 ki z mavrico spleto se v dvojno kačo;
 ta se razvija v rajske ptice, žolne,
 fazane, pave, ribe valoveče
 po zanjkah svitkih dimnomodre volne,
 ki spremenijo v vóde se hiteče
 in v pene pisane se razletijo;
 iz njih vzcvetó rumeno-rjavi cveti,
 v krvavordeče se razplamenijo,
 v plamenu naglo se začnó vrteti,
 od njih pršijo cvetki nočnomodri
 in se lovijo v mrežo belo-plavo,
 iz nje se vzpnó pajaci in njih kodri
 ovijajo telo zeleno-rjavo,
 vrteč se zGINEJO med kodre zlate,
 ki se čez strehe zgrnejo ko svila.
 Odpri oči: zbeže slike krilate
 in v sobi tiplje tenka zlata žila.

MOČ V BELEM

Pohod do Jazbečevega kabineta skozi duševno bolnišnico je bil dolg sprehod. Mimo skeptičnega, dolgoveznega vratarja. Skozi vrata v visokem zidu, enakem srednjeveškimi utrdbam. Mimo vrtnariji podobnega ščavja, kjer so delovali ljudje, slični restantom, ki se pomotoma pasejo v zelniku. Potem zgradba, katere veličastni obseg in starikava zunanjost sta potrjevala, da je v njej utelešenih nekaj stoletij častitljive zgodovine.

Potem hodniki. Hodnik v levo, potem hodniki v desno. Dolg hodnik naravnost. Sobe z oštevilčenimi vrati.

»Fanta, najbrž smo zašli,« je menil Deu. Samostanska tišina, v kateri so njihovi koraki odmevali s prepričljivo nevojaškim, a glasnim ritmom, ga je motila in ga spravljala v dvome.

Gale ga je vprašujoče pogledal:

»V norišnici? Tu se ne da zaiti,« je dejal. »Toda so vsa pota enako pametna.«

»Ne skrbi,« je dodal Pegan. »Pot do Jazbeca mi je poznana.«

»Vidiš,« je pritrdil Gale, »Pegan je v norišnici vendar doma.«

Pred njimi se je vlekel dolg hodnik. V slepo dno hodnika je brlelo nekaj svetlobe skozi zamreženo okence.

Izza vogala je v medlo svetlobo prostora zarežala bela postava in naglo prihajala nasproti.

»Kaj vidim?« je spregovorila postava v belem. »Posebljena znanost iz mrtvašnice! Pozdravljeni, o patologi, v našem kraljestvu.«

Segli so si v roke, tako kot naredijo nogometaši dveh sosednjih vasi pred začetkom tekme.

»Ponujaš svoje kraljestvo?« je miroljubno vprašal Pegan. Kolegi psihiatru, ki jih je bil tako ljubeznivo pozdravil, bi rad zavil vrat, a je pričakoval, da bo to bolje opravil Gale.

»Ne ponujam, ne ne,« je pohitel psihiater in zvito pripravljaj boljše, sočnejše inačico pozdrava. V mislih je že bil skoval vsebino krepkega, na debelo z raznimi kolegijskimi ostmi ozaljšanega stavka. Tedaj so se odprla bližnja vrata. Dedec gorate postave v mahedravih belih hlačkah, v belem brezrokavem trikoju namesto srajce se je pojavil na pragu in razglašeno zabrundal:

»Čas je za sladkor.«

»Tako, tako! Že pridem,« je dejal psihiater in dedec je spet zginil za vrati, na katerih je pisalo: ŠOK.

»Vidite,« se je hitel psihiater poslavljati od patologov, »vidite, bolničar mi ne da miru. Dolžnost me kliče.«

»Dolžnost?« se je narejeno začudil Gale. »Slišali smo, da te kličejo k sladkorju.«

»Seveda,« je menil psihiater. V glasu je bilo nekaj slabo prikrita užaljenosti. »Če še ne veš — s sladkorjem obujemo bolnike iz inzulinskega šoka.«

S položajem front, ki se razhajata, ne da bi do kraja bili uporabili strelivo, je bil najbolj zadovoljen Deu.

»Priznam,« je dejal, inzulinski šok me zanima. S teboj pojdem. Saj nimaš nič proti?«

»Pridi,« se je razveselil psihiater. »Da vidimo, kako bo vplivala prisotnost patologa na dušeslovno areno.«

Razšli so se. Pegan in Gale sta nadaljevala z ekspedicijo, a se je Gale za hip ustavil in zamrmral:

»Blagoslovljena bodi znanost, ko se združita norišnica in mrtvašnica.«

Diplomatska taktika izmikanja velikemu srečanju s profesorjem Jazbecem je Deua po srečnem naključju iznena postavila v sobo za zdravljenje s šokom, kamor ga je potisnil prijazni kolega psihiater, kateremu se je kajpak mudilo. V dolgi sobani so na posteljah ob steni ležali bol-

niki v insulinskem šoku, ki jih bo treba obuditi. Potem bodo pripeljali tiste, ki jih bo moral šokirati z elektriko.

Deu se je počutil neobgljeno. Niz postelj ob steni je spomnil na neskončno dolge mesece, ko je služil kadrovske rok pri pehoti. Kasarna in tale norišnica — neverjetna podobnost! Že po opremi. Železne postelje, mrke sive stene in kup ljudi. Smotri zbiranja ljudi se morda nekoliko razlikujejo. V vojski silijo ljudi v agresivna stanja, tukaj jim poskušajo nekaj agresivnosti odvzeti. No, zdajle je kolega psihiater začel z obujanjem prvega bolnika. Tlačil mu je dolgo gumijasto cev skozi nos v želodec, medtem ko je bolnik ohlapno brez zavesti napol visel na bolničarjevih rokah. Potem so skozi cev vlivali v bolnikov želodec cukrano vodo.

Pri enem od bolnikov se je serijski postopek prisilnega cukranja zataknil. Cev je zlezla v sapnik namesto v požiralnik in psihiater je večkrat ponavljal poskus, ki se ni hotel posrečiti. Na vrsto so prišle zdravnikove kletvice in nazadnje, ko je psihiater opsoval bolničarja, je cev vendarle zlezla na pravo mesto. Medtem so se začeli prvi bolniki že prebujati iz šoka, postajali so glasni, nemirni, preklinjali so in zmedeno govorili — Deu je drugič tokrat dezertiral. Seveda brez slovesa. Tolažil se je, da je med vsemi nenavadnostmi zdravniškega poklica delo v mrtvašnici morda za spoznanje mirnejše od ritma v norišnici in globoko se je oddahnil, ko je zajel spet zatohlo sapo na pragu prosekture.

Pegan in Gale sta medtem prodrla do Jazbečeve tajnice.

»Ah, doktor Pegan —,« jima je prišla naproti, ko sta vstopila in Gale je takoj uvidel, da je Pegan tukaj res doma. Vdal se je v usodo, da bo ostal spričo nenavadne Peganove popularnosti rezervno kolo in se naglo ogledal po sobi. Solidna sprejemnica, v kateri gospoduje ženska. Boga zavese, ki se dajo potegniti prek okna. Okusna oprema, veliko ogledalo, lestenec z desetlinami naveskov iz kri-

stalnega stekla, ki ob večjih gibanjih v prostoru tajinstveno podhrtevajo. Masiven kauč, ki ne sili v ospredje.

Zleknil se je vdano prek fotelja ob klubski mizici, ko da namerava tukaj počakati na kosilo, a vtem so se odprla mehko obložena vrata v ravnateljjevo sobo in na pragu se je prikazal profesor Jazbec.

Gale, pripravljen na vlogo rezervnega kolesa, se je iz rutinske vljudnosti dvignil. Tedaj je v svoje presenečenje spoznal, da je bil sam v sprejemnici. Za vraga mu ni bilo jasno, kdaj sta tajnica in Pegan izginila iz sobe. Deloma jasno mu je bilo, da si stojita z Jazbecem sama nasproti.

»Gale — asistent doktor Gale,« je hitel s predstavljanjem.

»Me srčno veseli, dragi tovariš. In jaz sem ravnatelj profesor doktor Vili Jazbec. Me veseli. Da. Kar vstopite. Tajnica vas je bila najavila. Pridite. Me resda, kajnedane, veseli.«

Sekunde predstavljanja so bile mimo. Trenutki vstopanja v Jazbečev kabinet tudi.

Kaj zdaj? — je brnelo Galetu po glavi.

Jazbec mu ni dal mnogo odloga za razmišljanje. Najprej mu je odredil stol za veliko okroglo mizo sredi sobe, ko je Gale pravkar hotel v svoji hudi stiski enostavno sesti v naslanjač ob vratih. Sedel je torej na stol za okroglo mizo, na kateri so stale skladovnice knjig, revij in raznovrstnega papirja. Jazbec je sedel na drugo stran literarne gomile na mizi in če ga je Gale hotel videti, se je moral nekoliko dvigniti ali se skloniti na desno stran, da je gledal Jazbečev prijazni obraz iz vogalne perspektive.

»Tako torej, kajnedo, vi ste tudi naš patoanatom,« je dejal profesor Jazbec.

»Tudi.«

Galetu Jazbečev 'tudi' nikakor ni bil všeč. 'Tudi naš patoanatom' je pomenilo, da je Gale vendarle rezervno kolo, 'tudi' zdaj, ko se sam pogovarja s profesorjem. Jazbec je bržčas patoanatomski naraščaj numeriral: 'prvo',

'tudi', nato morda 'tudi-tudi' ali 'nazadnje'. In Galeta je uvrstil na drugo mesto.

»Tudi vi, kajneda-neda, obducirate duševno bolne. To se pravi, trupla duševnih bolnikov, kajnedane.«

Gale ni mogel predvidevati, kaj bo odgovoril, ko ga bo Jazbec tretjič oštevilčil s 'tudi'. A za zdaj je še potrpel.

»Tudi.«

»Tako, tako. Lepo, dragi tovariš. Veseli me vaša prizadevnost. In povem vam še to: profesor Vili Jazbec izredno ceni vašo dragoceno pripravljenost za navezovanje strokovnih stikov. Vaš obisk, kajneda-neda, je pristen izraz pripravljenosti. Kajneda.«

»Tudi pripravljenosti,« se Gale ni mogel odlepiti od besedice 'tudi'. »Seveda — brez zamere — a tudi psihiatrične diagnoze včasih bolehajo. Jim morda tudi kaj manjka. Mislim tudi na somatski del. Seveda — brez zamere — samo psihopatološka diagnoza, a bolnik ima telesno, somatsko bolezen tudi, to tudi ni v redu.«

Gale je po tej skrotovičeni besedni igri imel strahovito slab občutek, a pričakoval je, da je Jazbeca malo užugal.

»Krasna zapažnja, dragi tovariš in — dovolite, kajneda, neda — dragi kolega!« je zapel profesor Jazbec. Iz njegovega glasu je donela tolikšna prisrčnost, da je Gale osupnil.

»Vidite, dragi kolega in tovariš, vidite— tisto, kar jaz osebno, tako gotovo kot se imenujem Jazbec, stalno poudarjam: celotnost psihosomatska! Ta celinskost je celo vam, morfologu, povsem naravna. Če je nekje ni, kajneda, vam manjka. Pridete in jo reklamirate. Kajneda. Krasno. In jaz še enkrat poudarjam: moderna psihiatrija ni in ne sme biti neorgansko, metafizično dušeslovje. Ne! Ona je organska znanost...«

Sledilo je obširno predavanje. Jazbečeve besede o sodobni znanosti psihosomatiki so razburjale ozračje sobe. Zlepljale so se v pisano, bučno melodiko. Sem pa tja je

kakšna lopnila trdneje ob steno in Gale je z zanimanjem čakal, kdaj se bo okrušil omet, kje bo zažvenketalo steklo in kako bo, če se bo iz kozarca dvignil vihar, ki bo pogнал grmade papirja z mize.

Melodika predavanja pa se je unesla v razborito, a zelo enakomerno curljanje besednih tonov, ki so sestavljali tvorne stavke. Gale se je udobneje poravnal v naslonjalu. Besede so ga zazibavale v mirno stanje telesa, plavajočega na negibni morski gladini.

»...ne visi v zraku. O ne! Kajneda — ne...«

Gale se je zalotil, da ga Jazbečevo pripovedovanje uspava. Vseeno se je moral premakniti. V nogo, prekrižano prek druge, so mu nemarno zlezli mravljinici.

»... je trdno, kajneda, na tleh.«

Gale je polbudno uganil, da postavlja Jazbec na trdna tla svojo priljubljeno psihiatrijo. Z vzgibom dobre vzgoje se je hitro nalahno priklonil proti gori papirja pred njim na mizi, izza katere je prihajal Jazbečev bariton.

»... brez kakršnega koli pretiravanja, kajneda! psihiatrija včeraj, psihiatrija danes...«

»...in psihiatrija jutri,« je Gale dopolnil Jazbečev stavek po svoje. Vmes je smelo zastokal. Mravljinici v nogi, ki jo je bil oprl na tla, so ga zbodli. Ko stotine iglic, ki so napičile vse, tudi tiste najnežnejše živčne končice stopala!

»Krasno! Prekrasno, dragi kolega!« ga je pohvalil Jazbečev bariton. »Vaša odzivnost, kajneda! Naravnost sijajno!«

Gale se je dvignil in spet priklonil. Vedenju je hotel pritekniti najbolj vidno nalepko civilizirane osebnosti in upal je, da bo s takšno gimnastiko dokončno pregnal mravljinice, ki so se mu sprehajali po odreveneli nogi.

»Sedite, dragi kolega. Imava še čas, kajne,« ga je povabil profesor Jazbec. »Kramljati z vami, dragi kolega, je svojstven užitek. Pravim 'svojstven', kar pomeni 'daleč proč od konvencionalnosti'. Z vašim 'jutri' ste ubrali dokaj nevsakdanjo pot, tako gotovo kot ne gre dvomiti, da sem jaz Jazbec.«

Gale ni dvomil, kdo od obeh je Jazbec. Zašel je v Jazbečev brlog in treba bo najti način, kako uiti.

»Jaz pribijam: kjer se razkraja psihiatrija včeraj, postane nesmiselna psihiatrija danes — vi me pobijate: nesmiselna je tudi psihiatrija jutri. Vi gledate strogo kritično v prihodnost, kajneda-neda, kolega.«

Gale je trznil od presenečenja. Tja v dan je bil vrغل puhlo frazo, v Jazbečevih večjih rokah je iz nje zrasel debel sad — kdo živ in zdrav ne bi bil presenečen? Profesor Jazbec se je Galetu zdel ko dober vrtnar. Sleherno cvetko, ki požene kjerkoli v zelniku, zna nemudoma vsaditi v vrt svojih idej. Cvetka dobi potem Jazbečevo podobo, kar pa ne pomeni, da jo nova podoba kazi. Včasih vsaj ne.

Kako bi profesor Jazbec vozaril po strnišču, kjer poganja čistokrvno oblikoslovje? — je šinila Galetu v glavo hudobna misel. Psihiatra kaže zapeljati na polje stoodstotne telesnosti. Razpeti ga med nepopustljive sponje anatomije. Nekam pač, kjer se dušeslovni manevri ne morejo obnesti.

»Trdne so samo oblike. Relativno trdne. Vse drugo se spreminja hitreje od zunanje podobe,« je dejal in bil prepričan, da je zaoral svežo brazdo.

»Seveda!« se je razveselil profesor Jazbec. »Ideja oblike! Organska, telesna nujnost! Prejle sem jo natanko izrisal, kajneda.«

Gale si je moral priznati, da se ga v razgovorih z Jazbecem drži smola. Namesto da bi Jazbec pred robavsasto telesnostjo onemoglo otrpnil, je ob njej zaživel. Malce obotavljanja, pa bo Gale spet stal sredi govorniškega odra in ne bo vedel, o čem pravzaprav govorijo.

»Nujna telesnost,« je ponovil Jazbečeve besede. »Telo je neizbežno,« je modro nadaljeval. Da bi potrdil, kako je bil razumel Jazbečeve besede, ki jih ni slišal, je še dodal:

»Smo to, kar je naše telo.«

Profesorja Jazbeca je pripomba navdušila.

France Gorše, Katarina Vatsko, žgana glina, 1970

»Prekrasno!« je dal duška svojemu baritonu. »Smo telo, torej smo. Jaz pa bi še dodal, kot sem ugotovil že prej: v njem se očiščujemo.«

S funkcijo očiščevanja Gale tudi ni bil na tekočem. Ko je Jazbec bil razvijal poglede na moralno očiščevanje duševnosti v družbi osvobojenih osebnosti, se je on zibal na morski gladini in se bratil z galebi v soncu.

»Saj res, čistilo,« je slepo pritrdil.

»Čistilo? Nenavadna prispodoba, a zelo izvirna.« Jazbec je misel Galeta, ki so mu mravljinci v nogi potresli glas, razumel kot posrečen dovtip. Moralno očiščevanje, ki ga je Gale predelal v čistilno sredstvo, je dalo nove pojme Jazbečevi iznajdljivosti.

»In kajneda — čistilo? V kakšni podobi? Prašek? Ali morda milo? Skoraj dvomim, da štejete med vaša čistilna sredstva izpraševanje vesti.«

»Seveda ne,« se je zasmeljal Gale. Znanstveno debato z Jazbecem je nehote pripeljal do višine otroškega vrtca, kjer si pripovedujejo smešne zgodbe. »Zakaj pa ne tabletke? Ali odvajalno sredstvo? Tudi tega štejemo k čistilom.«

»Ho, ho! Čudovita, dekameronsko sočna prispodoba!« se je razgrel Jazbec. »Naj me zlomek, če bi sam prišel na tako plastično misel! Psihiatrija kot odvajalno sredstvo družbe — saj to je nenadkriljivo!«

Galetu ni povsem ugajalo, kako je Jazbec osuknil razgovor nazaj na psihiatrijo. On je očiščeval s čistilnimi sredstvi telo, Jazbec pa jih je predelal v dušeslovno prozo. Hotel je protestirati, a Jazbec ga je prehitel.

»Vedi zlodej, kaj bi porekli novinarji nad vašo stilistiko,« je bobnel Jazbec. »Jaz pa vem, kaj bi rekli. Da da, vem. Rekli bi: tale dovtipni mož na nekaj cika; namiguje na mračno stran psihiatrične službe... psihiatrična služba je torej Dantejev predpekelnja družba... In jaz, nedvomno Jazbec, bi tedaj hotel videti obraze naših družbenih velemostrov. Tistih, da, kajneda — saj ste uganili, koga mislim —

tistih, ki menijo, da naj bo norišnica humanejše nadomestilo za policijske trdnjave.«

Gale se je v ozračju Jazbečeve odkritosrčnosti počutil hipoma ko muha v pajkovi mreži. Ujet, povit v slinasto vezivo. Pokončan. V nekaj minutah ga je Jazbec, zaničevana dušeslovna zguba, popeljal najprej v lagodje, mu nato nadel okrasja zmagujočega viteza, nazadnje pa ga duševno zatrl.

Profesor Jazbec je bil o razgovoru drugačnega mnenja. Žarel je v nadosebni velikodušnosti. Galetu je izročil tiskano vabilo za svoje javno predavanje, ki je imelo zelo obetajoč naslov:

Problemi psihiatrije v prizmi sodobne psihosomatske znanosti, brez posebnega poudarka na civilizacijskih nevrozah, pač pa z ozirom na premike v moderni družbi zaradi moralno-strukturne neenotnosti.

»Z vašo premočrtnostjo ste me navdušili,« je dejal Jazbec, ko je ob slovesu krepko stisnil ohlapno Galetovo roko.

Galetov prihod v mrtvašnico je bil dokaj glasen. Pegan in Deu sta ga vsaj slišala. Tičala sta pri profesorju Kacu in ga morila z drobnarijami iz obdukcijske prakse. Vlekla sta na ušesa, kako bo ko se bo Gale vrnil z njihove skupne ekspedicije kot zadnji član odprave, ki je edini dosegel cilj in se celo živ vrnil.

Gale se je sprijaznil z ugotovitvijo, da nobenega obeh ljubih kolegov ni na spregled. Sedel je k mikroskopu.

Galetu je bilo znano, kako se javno šušlja, kako zapirajo nezaželene osebnosti v norišnice, namesto v sodnijske zapore. A nad znanstveno utemeljitvijo, s katero ga je naredil budnega profesor Jazbec, je bil vendarle malce presušen. Ni mogel dojeti, s čim je zaslužil tolikšno mero zau-

panja in je zato nekoliko sumljivo pogledal profesorja, ko se je obenem dvignil k odhodu:

»Tudi vi ste naš profesor.«

Profesor Jazbec ni — kajneda — našel nobene povezave med Galetovo pripombo in katerimi koli svojimi besedami, čeprav je Gale želel, da bi profesor čutil vsaj nekaj povračila za »tudi« našega patoanatora. Nasprotno. Jazbec mu je izročil kot znak posebne naklonjenosti tiskano vabilo na svoje predavanje v Ljudski univerzi z naslovom:

Problemi pri reševanju psihiatričnih vprašanj v prizmi sodobne psihoanatomske znanosti, zlasti z ozirom na občutno pomanjkanje psihiatričnih hospitalskih kapacitet, brez posebnega poudarka na civilizacijskih nevrozah.

Potlej je Gale smel oditi.

Njegov prihod v mrtvašnico je bil slišen. Iskal je v obdukcijskih sobah, iskal v kabinetih. A Pegan in Deu sta tičala pri starem Kacu, slučajno sta imela pri njem nekaj opraviti, ker sta predvidevala, da Gale ne utegne biti ravno najboljše volje, ko se vrne z osamele ekspedicije. Prav malo verjetno se jima je zdelo, da bi ju iskal pri profesorju Kacu. Imela sta prav.

Gale se je medtem umiril. Šleve! Ta misel je veljala asistentskima kolegoma. Norec! — Jazbec je imel trenutno največ možnosti za ta izraziti naslov. Čistilno sredstvo! ... zakaj ne odvajalno sredstvo? Purgativ družbe! — Tako je potlej Gale ocenjeval psihiatrično službo v rokah Jazbece na braniku revolucionarnih pridobitev.

4. POGLAVJE

Najprej so zabrnele telefonske žice, nato se je kabinet profesorja Lojevskega spet enkrat odišavil s turško kavo, ko je profesor Ventura obiskal sodnega medicenca.

Venturina zunanost je bila zmeraj po svoje vznemirljiva. Črni naočniki pod nekoliko položnim čelom in košato omelo pod krepkim nosom so izrisali v Venturi nekaj tistih osnovnih značilnosti, ki se ob vsaki priložnosti upirajo ostalemu svetu. Če ne kot stoddosten spomenik dobe in njenih navad pa vsaj kot vzorec osebnostne mistike, ki lahko odbija in navdušuje hkrati, ki poudarja značilnosti v vedenju ali pa zapeljuje k napačnim predstavam o pomembnosti nosilca tako imenitnih ličilnih pripomočkov.

A tokrat je Ventura deloval že kar razburljivo. Brki so tršato silili prek ustnih kotov navzdol v ploski podbradek in za črnino naočnikov se je dalo slutiti hude poglede.

»In vse to pred polnim avditorijem!« je razlagal Ventura. »Tako rekoč pred našimi študenti! Pred temi potuhnjenci, ki bodo prihajali odslej na naša predavanja le še zato, da bodo v nas gledali Jazbečeve norce!«

Lojevskemu so zgodbe s prepričljivega Jazbečevega predavanja že bile poznane. Še istega dne mu jih je tople posredoval kirurg doktor Senca, dan nato otroški zdravnik Butala in zatem še laboratorijski zdravnik Pilko. Ti trije so stvar opravili telefonično. Ventura, ta se je zdaj osebno potrudil k Lojevskemu.

»Mi vsi si prizadevamo po najboljših močeh — — odpovedali smo se privatnim praksam... za cilje naše družbe — potem pa pride tale profesor iz norišnice in nas javno proglasi za svoje!«

Lojevski se ni poglobljal v Venturovo pripovedovanje. Spričo tega, kar je že bil slišal o Jazbečevem predavanju, je bilo Venturovo govorjenje neizčrpna anekdota. Profesor Senca, ta je na primer bil korenit. Jazbečev pedagoški nastop je potisnil pred Lojevskega sicer neosebno, z akademsko odmerjenim mirom, v katerega pa je natrosil toliko moralnih dejstev, da so potresla vsaj prestiž univerze.

»Navadno hujskanje! Čisto navadno, neodgovorno hujskanje!« je medtem govoril Ventura. »In koga se da najprej nahujskati — seveda študenterijo.«

Študentje so Venturi nasploh bili trn v peti. Ob tej priložnosti pa so mu prišli neverjetno prav.

Lojevski je nemo prikimal Venturi, medtem ko je njegov pogled veljal obsežnemu pepelniku, ki je pred njima na mizi razkazoval svojo kristalno svežino, a je bil pravo smetišče, polno čikov in pepela. Sredi pogorišča je ždel jabolčni ogrizek, ostanek malice Lojevskega. Na tem aromatičnem, že porjavelem razkošju se je pasla muha.

»Pravzaprav izgred! Jazbečev izgred zoper akademsko čast!« Ventura je z roko zamahnil nad mizo. Da je mahnil nekoliko nižje, bi bil z rokavom potegnil po pepelniku in Lojevski se je zbal za pepelnikovo vsebino. Vihar iz Venturovega rokava utegne dvigniti oblak pepela in pregnati muho. Previdno je potisnil zatorej pepelnik proti robu mize. Tam je ob vogalu stala človeška lobanja, na njenem čelu je zijala luknja. Vstrel. Dragocenost iz ubijalske zbirke profesorja Lojevskega.

»... zadeva sodi torej v pristojnost častnega razsodišča.«

Lojevski se je zganil. Muha, ki je dotlej ni premaknila nevarna Venturova bližina in je zato osvajala tiho pozornost in odobravanje profesorja Lojevskega, je iznenada v brenčečem loku švignila skozi zrak in ušla njegovemu kratkovidnemu pogledu. Že v naslednjem hipu pa je pobrenčevala v lobanji na mizi. BzzZz-z—zzZZZz—z-bZ!

»...v pristojnost častnega razsodišča,« je ponovil Ventura in dodal:

»Torej v vaše pristojnosti!«

Lojevski je bil predsedujoči pri častnem razsodišču. Poleg vseh možnih nalog, s katerimi si je prizadeval urejevati nemirnost časa, si je naprtil še to funkcijo, na katero ga je zdajle spomnil Ventura.

Iz lobanje so pobrnevali borbeni zagoni muhe. BZZzz! — BzzZ! — ZZzzzz — Iskanje poti v svobodo je bilo glasno, jezno, nato pa se je uneslo v zmerno, skoraj miroljubno pobrenčevanje bzzZ — Z-ZZ-zz — zbzZZzz — bzzZ-Zzz-z-zzz.

»Če pritisnete na prave registre, bo boral nazadnje tudi študentski odbor zavzeti konstruktivno stališče,« je razvil Ventura daljnosežne predloge.

V Lojevskem

bzz—zzz-z-zz—zzz-Z!

so se včasih istorodni vtisi hitro pričeli stapljati v miselne usedline

z — z — zZ!

Tako je tudi tokrat v njem že sedelo opozorilo doktorja Pilka. Pilko ga je prvi opozoril na študentski odbor. Pilko je tudi najbolj razborit med tistimi, ki so izkopali bojne sekire zoper Jazbeca. Razborit in radikalen: častno razsodišče! Če ne, potem redna sodna pot! Jazbecu bomo že dali vetra!

Lojevski

zz—zZZbZzzz—zz-z

ni imel razloga dvomiti, da bi vsi tile strici skupaj ne znali napraviti precej prepaha okrog Jazbeca. Doktor Senca — bratranec mu je podpredsednik deželne uprave. Ustoličen vsaj za desetletje. Pilko je v svaštvu s sekretarjem na ministrstvu za zdravstvo. Ventura — osebni zdravnik žene predsednika Vrhovnega sodišča

ZZ! — ZZ! — BZZ!

In seveda tako naprej. Vsak prede svoje niti poznavstva

zzz-zzzzzz-zzzzzzzz

in lahko postane neverjetno vpliven. Če se spajdaši Senca s Pilkom in jim pritegne še Ventura, potem bo imel Jazbec kmalu pol deželne vlade ter zdravstveno in sodno oblast na svoji grbi

ZZ! — — BZZ!

»Danes se iz nas spakujejo študentje, jutri bo na nas kazalo vse mesto!« Venturove besede so bile vrele ko slan krop.

Lojevski

zzzz-zzzzzz

je prikimal in spregovoril:

»Branjevke na tržnici že vse vedo.«

Najbrž je bilo v Venturovem pogledu nekaj dvoma. Ventura je namreč snel črne naočnike in z ribje sinjimi očmi debelo pogledal Lojevskega. Zato je Lojevski hitro dopolnil svojo izjavo:

»Podatek izvira od moje gospodinjske pomočnice.«
BB-ZZZ! — ZZ! — BZ!-BZZ!

»Čujte, kolega Lojevski,« je dejal Ventura in pokazal proti vogalu mize. »Vas nič ne moti mušja serenada v lobanji? Po pravici povedano — mene dela nervoznega.«

»Kako? Mušja serenada?«

»Tale muha v lovanji.«

»Muha?«

»Da, muha!«

»Čudno. Hočem reči — zanimivo. Nisem je opazil.«

Nekaj dni je bil Lojevski na preži. Na sejah. Na no-tranjem ministrstvu, na ministrstvu zdravstva. Nekje mora stakniti Jazbeca. Slišati, kako zveni Jazbečeva stran je vsekakor varneje kot takoj ukrepati. Če Jazbec sploh ve, kaj je na predavanju rekel o svojih kolegih. Če je tudi tako mislil, kakor je rekel. Če je rekel, pa ni tako mislil, bo isto, kot da ni nič rekel. Če ni vse vkup eno samo pretiravanje, vse to, kar se zdaj o Jazbecu naokrog pripoveduje. Kaj se ve kam se bodo — če pride do kakršnega koli pravdanja — prevesile sile zmage in kdo bo povoženec. Včasih so predhodni razgovori dragocena varnostna orientacija. Predsednik častnega razsodišča je navsezadnje kočljiva funkcija.

Profesor Jazbec se je bil vdrl v zemljo. Kot nalašč. Lojevski se je zategadelj počutil nelagodno. Kot na razpotju brez kažipot.

Profesor Jazbec je medtem imel polno dela. Ne da bi bil lahko slutil, v kakšne višine je zadnji čas narasla njegova popularnost, je proučeval alkoholizem. Z asistentom in dvema podjetnima študentoma so se zaprli v preskusni laboratorij norišnice. Nažehtali so se ga na stroške znanstvenega fonda na mrtvo. Da bi študija bila statistič-

no stoodstotna, so to delali nekaj dni zapored. Od ponedeljka do četrтка.

Bil je petek in profesor Vili Jazbec se je čil in svež zvečer pojavil v Klubu. Profesor doktor Jonatan Lojevski, ki je potlačen sameval v kotu pod obešalniki za plašče, je začutil olajšanje, ko je zagledal Jazbeca.

»Dragi prijatelj!« se je Jazbec razveselil Lojevskega. Prizanesljivo ga je lopnil po ramenu in takoj prisedel. »Veseli me, kajneda, da smem prisesti. Tukaj — moja roka in moj pristrčni pozdrav! Kaj bova? Burgundca? Če bi smel predlagati, kajneda, bi jaz iVli Jazbec, glasoval za ritoznojčana.«

Lojevski je v pol ure samevanja pod obešalnikom za plašče bil zvrnil četrť kozarca brizganca. Jazbečeva propaganda za buteljko se mu je zdela nevarna sprememba, a mu ni kazalo Jazbečeve ponudbe odbiti.

»Vrag vedi — hočem reči, kdo ve, če je pristen.«

»Pristen, pristen! Pa še kako, kajne. Tako kot sem, vem, kaj je pristno. Ritoznojčan, ki ga bova skupaj pila, ni le pristen, temveč izviren! Zleze naravnost v emotivno sfero, jo čudovito pobarva in odveže notranje sponse. Scala pa pusti na miru. Ho-ho-o!«

Kratko, izčrpno analizo ritoznojčana je Lojevski brez obotavljanja vzel na znanje. Spričo dobrodušnosti, ki je puhtela iz psihiatra, si je Lojevski obetal ploden razgovor. Tudi ozračje v prostorih Kluba se je Lojevskemu zdelo zelo primerno za besedne manevre. Klub, ob večernih urah precej obljuden, je edino ob petkih že mesec dni nazaj bil skoro prazen. Deželni televizijski program je ob petkih zvečer oddajal napeto kriminalno zgodbo z ameriške celine v nadaljevanju in družbena elita, ki je sicer redno prihajala v Klub, je zdajle tičala doma v copatah pred ekrani in uživala intimnejšo atmosfero. V Klubu je vladal petkov mir.

»Najprej, da ne pozabim, kajneda-neda. Izvolite. Vabilo za javno predavanje. Posebej tiskano za moje prijatelje.«

Lojevski je z narejenim zanimanjem vzel vabilo in ga razgrnil. Plakat z velikimi in majhnimi črkami, z rdeče tiskanim naslovom:

Sodobna psihosomatska znanost in njena družbena vloga v luči civilizacijskih nevroz, zlasti z ozirom na občutno pomanjkanje hospitalnih kapacitet za duševno bolne.

Lepšega uvoda, kot ga je dal sam Jazbec s svojim plakatom, si Lojevski za svoj načrt ni mogel zamisliti.

»Predavanje bo kajpak podprto z demonstracijami — mislim reči, z nazornim predvajanjem,« je začel napeljevati razgovor.

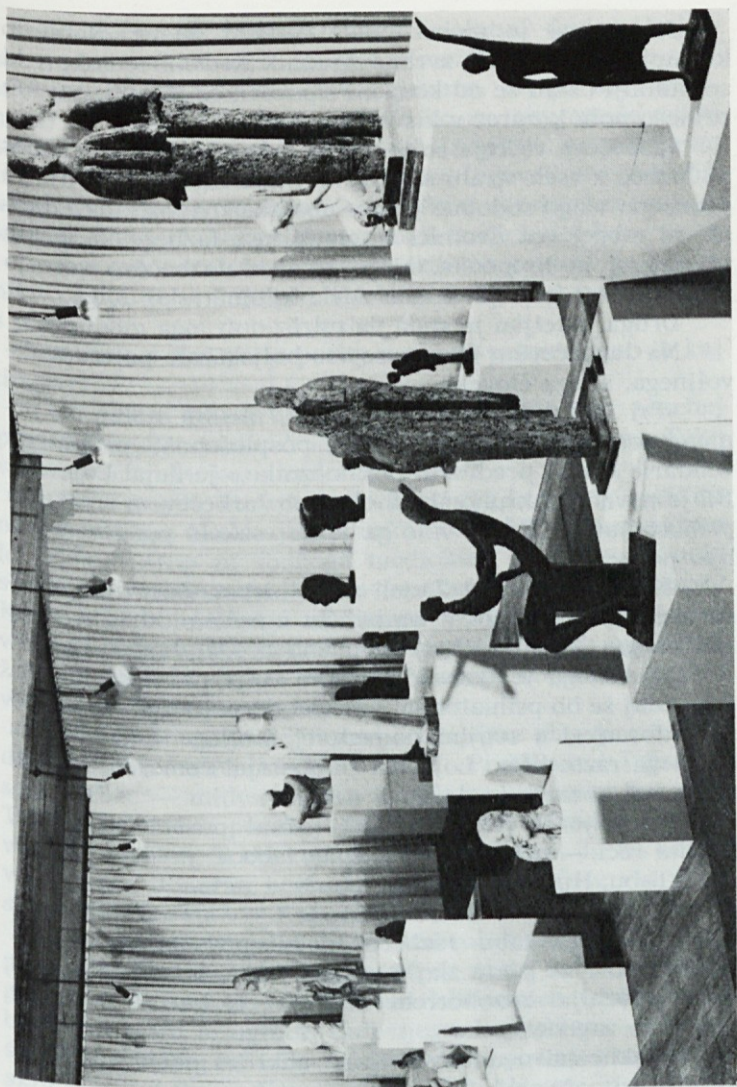
Dekle v lični oblecki iz črnega klota z belimi volančki je postavilo na mizo buteljko. Jazbec je takoj natočil, nato sta z Lojevskim trčila.

»Vaše predavanje napeljuje na pereče probleme,« je znova začel Lojevski. Ni hotel dopustiti, da bi v započetem razgovoru nastala praznina, ki bi jo izpolnilo buteljčno vino. Tokrat je tudi dregnil v občutljivejši Jazbečev živec, Jazbec je takoj povzdignil glas:

»Kaj se to pravi, napeljuje! Razgrinja in razrešuje! Kajne! Znanstvena analiza civilizirane družbe mora biti poznana najprej v družbi sami!«

Ugotovitev je bila tvorna. Znanost v službi ljudstva. Lojevski se je s takšnim programom brez pridržkov strinjal. Nagnil se je k Jazbecu, da bi mu izrazil svojo strokovno solidarnost, a Jazbec se je medtem že pogovarjal z dekletom v klotasti oblecki o dunajskem zrezku z radičevo solato. Tudi o praženem krompirju je bil govor. Lojevskemu ni kazalo, da bi k jedilniku dodajal svojo strokovno esenco, zato se je molče nekoliko umaknil.

Goršetova galerija v Kortah

Jazbec pa je moral imeti čudovit apetit. Namesto krompirja je naročil zvrhan krožnik krušnih cmokov, ki so kuhinji ostali še od kosila. Priporočil se je tudi, naj mu prinese poln kozarec v kis vloženi gob.

Jazbečeva večerja se je vlekla čez poldrugo uro. Vmes je Jazbec z vseh strani s tolikšno natančnostjo osvetljeval družbeno vlogo sodobne psihosomatske znanosti, da Lojevski ni mogel več dvomiti v temeljitost Jazbečevih javnih predavanj in hrenovka, ki jo je med Jazbečevo večerjo pospravil, se je Lojevskemu zdela kilometrsko dolga.

Druga buteljka je stala na mizi.

Na Jazbečevem licu so se vse bolj kazale poteze zadovoljnega, sitega človeka.

»Pri vsem družbenem pomenu, mislim tukaj na pomembnost v skupnosti, pri vsej posplošenosti psihiatrija vendarle zdravi predvsem posameznike,« je dejal Lojevski. Bil je naveličan kruhovih cmokov ob Jazbečevem zrezku in psihosomatike. Edino vino ga je ob vsakem požirku nekoliko pokrepčalo.

»Krasno! Sijajno! Zadeli ste v bistvo. Zdravljenje posameznika se preliva naravnost v zaščito družbe,« je zadovoljno, že dokaj bolj umirjeno predel Jazbec.

Lojevskega je Jazbečeva dobra volja nekoliko motila. Zdaj-zdaj se bo psihiater šel še siesto in potem je on, Lojevski odbrenkal s svojim namenom iz vloge predsednika častnega razsodišča. Lojevski je postajal čemereren. Izpraznil je pol kozarca in dejal:

»Zdravljenje posameznika — hm! posamezni tabu... mislim reči — posameznik je ipak tabu.«

»Tabu. Hudimana! Kako tabu?«

»Kajpada tabu. Za občinstvo.«

Lojevskega tabu Jazbecu ni bil povsem opredeljiv. Kaj, holadri, se plete zljajle v glavi Lojevskega? Jazbec je spretno čehljal z zobotrebcom prek čekanastih sekalcev in glasno zagodel:

»Preklicana neumnost! Kako neki 'za občinstvo'? Saj to bi se po naše reklo 'za zdravništvo', kajneda.«

Da Jazbec ne razume, kam meri tabu? Čudno. Lojevskemu se je Jazbečevo nerazumevanje zdelo čudno. Nesnovno, zato čudno. Če res ne razume. Ali pa noče razumeti? Se izogiba? Jazbec sluti, da bo za tabujem še nekaj sledilo? In tega se zdaj izogiblje? Izogiblje se preciznim mislim Lojevskega? Hoče uiti ostrini Lojevskijevega duha, ki ga bo, Jazbeca, nazadnje razgalila z vprašanjem: povej, kako je bilo s tvojim predavanjem o norih koiegih?«

»Kje neki! 'Za občinstvo' nikakor ne pomeni 'za zdravništvo'!« je dejal Lojevski. Zdelo se mu je, da v razgovoru s psihiatrom spet dobiva krila.

»A da ne! Kaj pa je potlej v našem primeru eno in kaj drugo?«

»V našem primeru?« je Lojevski zategnil in posebej poudaril besedo 'našem'. »Ne samo v našem primeru. Tako v našem primeru kot nasploh in povsod.«

Oba stačila in izpraznila kozarca. Jazbec je poškilil na Lojevskega. Morda je teh nekaj kozarčkov ritoznojčana le prehud strup za sodnega medicenca. Da? Kaj se neki skriva za turobnostjo, katere osenčuje trioglati obrazek? Kajne — če bi sodnega medicenca z imenom Lojevski povzdignili v plemiški stan, bi mu zagotovo v grb ugravirali žalostni obraz. Lepšega viteza žalostnega obraza si še Cervantes ni mogel predstavljati.

»Preklicano!« je dejal Jazbec. Njegov glas je postajal dobrovoljen, naravnost dobrohoten. »Preklicano! Tako kot sem Jazbec — midva tveziva takšne neumnosti... Saj, saj! Tako nasploh kot posebej. Tako v našem primeru, kot povsod in nasploh. Toda kaj? Ste tako prijazni, pa mi zdajle vi, profesor Jonatan Lojevski poveste, na kaj se vse vkup sploh nanaša? Ha? — Kajne...«

Lojevskega je psihiatrova dobrohotnost bodla. Najprej siesta, in zdaj, pred spanjem še nekaj zabavnega programa — najbrž si je Jazbec omislil takšen urnik. V zabavni program je ugradil tudi njega, Lojevskega — Lojevski je imel nekaj tehtnih razlogov, da je postajal bolj lojevskijevski kot sicer. Namrgoden, oglat, telesno in duševno

pomečkan. Zlodej vedi, če bo tretja buteljka prinesla odrešitev.

»Vse skup se nanaša na tisto prvo. O čemer sva sploh govorila.«

Lojevski je znal govoriti zelo tehtno, zdajle pa je besedam dajal toliko tehtnosti, da se je Jazbec globoko zamislil. Na! — Lojevski ima nekaj za bregom. Kajne. Pa ne zna s stvarjo na dan. Zakompleksan tič, tale Lojevski. Fantek, ki so ga vrstniki na gmajni vsak dan našeškali — zdaj pa so mu dali veliki ljudje žezlo: na, vladaaj! Zdaj si odrasel možic! Kajneda-neda!

»Najprej sva govorila o individualnem tabuju,« je prizanesljivo dejal Jazbec. »Mi niste hoteli s tem v zvezi nekaj posebnega reči?«

Lojevski bi bil onemel, da ga ni razgibaval ritoznojčan.

»Hotel sem. Nekaj čisto posebnega — fic! Čisto posebni fic! Kako je z vašimi bom-bolniki? Fic-fic! Vaši bolniki ssso-o za publiko tabu. Tabu?«

Jazbec je bil vesel. Ni bilo dvoma — ritoznojčan je Lojevskega že lepo ogrel. Tudi sam se je že počutil kot v nebeški pernici. Tako! Spet trk! Pa tokrat eks!

»Jaz, tako kot sem Jazbec doktor Vili, jaz ljubim svoje bolnike. Fic — he, he! Deluje zelo zabavno.«

Lojevski se je poskušal poglobiti v Jazbečeve besede. Nekaj je zdajle Jazbec povedal o svojih bolnikih — kako je že rekel? Nekaj je Jazbec bil rekel, pa ga je nekaj preglasilo. Nekaj je preglasilo Jazbečeve bolnike — bim... bim... bim zvoni po ušesih Lojevskega...

»Bim-bam-bom-bo... booolnike, ste rekli bolnike? Fic — «

»Sem rekel. In bi lahko še marsikaj rekel. Fic — he, he! Tale vaš fic, tega si moram zapomniti. Fic fic fic ... Ne smem povedati imen, kajneda-ne, toda zanje sem odgovoren fic.«

»Ste rek ... fic bom-bom-bolnike?«

»Sem rekel fic ... bom-bom- ne smem povedati imen fic fic... toda gotovo sem odgovoren za kirurga... bom-bom-

fic — on drži skalpel in reže, kajneda. Fic. Boom. Še laboratorijska uš — ne bom povedal imen, kajne! Še ta je važna. Fic-bom. Če pove o bolnikovi krvi kakšne španske povestice, potem je pač fic fic!»

Lojevskiju je že temeljito brnelo po glavi. Jazbečev obraz se je v kolobarju pozibaval pred njim in iz njegovih ust je prihajal bim-bim-biiim-fic! Bim! Obraz se je napihnil, najprej v balonček z drobnimi rdečkastimi lisami, potem v velik balon, ki se je dvignil in splahnel v temno daljavo...

Profesor Jonatan Lojevski se je prebudil izredno svež. Z levico je segel za naočniki k nočni omarici.

»Vaša očala so tukaj,« je zaslišal mehak ženski glas.

Nekdo mu je nataknil naočnike in Lojevski je nad seboj zagledal temne kostanjeve lase, tajinstveno temne oči, svežino lic in srčaste ustnice Jazbečeve tajnice.

»Da ne boste ugibali. Ste v stanovanju profesorja Jazbeca.«

Lojevski je hotel planiti iz postelje. Iz tihe previdnosti je najprej potipal pod odejo, če je v hlačah.

»Oblekli smo vas v pižamo profesorja Jazbeca,« je pojasnila tajnica.

Lojevski se je poskušal prijazno nasmehniti v zahvalo za pojasnilo, ki mu je prihranilo ugibanje.

»Lahko sami vstanete?«

Lojevski se je dvignil v sedeč položaj. Čutil se je krepkega kot še nikoli. Skočil je mladeniško iz postelje in ko se je zravnal pred tajnico, so se mu noge nekoliko spletele. Pižama, v kateri je tičal, je bila za ped prevelika in Lojevski je z jezo pomislil na medvedjo Jazbečevo postavo.

»Kje pa je profesor Jazbec?« je vprašal.

Tajnica je odgrinjala zaveso pri oknu.

»Profesor? Ah, on spi v sosedni sobi. Smrčal bo vsaj tja do poldneva.«

»Koliko pa je sploh ura?«

»Niti ni tako pozno. Osma zjutraj.«

Čez petnajst minut je profesor Jonatan Lojevski zapuščal stanovanje profesorja Jazbeca. Tajnica mu je v naglici pred odhodom še nalila črne kave — imela je lepo oblikovane roke. Tajnica Vanda. Hm — očarljiva očarljivka. Negovana in oblikovana.

Profesor Jazbec je stanoval v norišnici. Takoj za upravnim poslopjem, v zgradbi s posebnimi preiskovalnimi napravami. Tudi učilni prostori so v istem poslopju in študentje so pravkar prihajali k pouku. Bili so nemalo začuden, ko so zagledali odhajati Lojevskega, nekoliko osveženega, z nenavadnim nasmeškom na sicer turobnem obrazu. Pomenljivo so gledali za njim. Tako torej! Tudi ta ... Jazbečevo kraljestvo je resda veliko.

(nadaljevanje prihodnjič)

VREMCU

Pritlikavec ne more preusmériť potoka,

če gre in z mosta pljune v vodo

brez pravega povoda in brez vzroka.

Majhnè, čeprav se temu čudi,

se torej trudi v lastno škodo!

MELANHOLIČNO SNIDENJE

Cenetu Vipotniku v spomin

Nikoli se ne bom zadosti pokesal, da ne pišem dnevnika, da nimam ne daru ne potrpljenja, da bi si spravljal bogastvo doživetega in ga vzel, kakor iz hladilnika, ko bi bil potreben hranilnih prvin. To znova ugotavljam danes, ko sedim v kotu dutovske sobe in steguje osiromašena lipa svoje stare in mokre štrclje k mojemu oknu. Vse je kakor po navadi decembra, v kotu prasketajo suha polena v neutrudni peči, nad omarico v starem okviru za megleno šipo vdano sameva Prešernova podoba, ki se je ob priključitvi Krasa čudežno nasmehnila. Nikogar ni v hiši, ker je Marici Živec, triinsedemdesetletni gospodarici te čvrste kamnite suhote, srce nazadnje odpovedalo. Ta nenavadna žena, ki je bila ustvarjena za kulturno življenje in so njeno knjižnico bogatili domači in svetovni klasiki, se je vse življenje morala spoprijemati s teranom in pršutom, vendar je to znala storiti tako, da je obogatila ozračje s pridihom domačnosti, razgibanosti in srčnega bogastva. Zato je zdaj ta dom izvotljen, brez duše, medtem ko je bila v vojnih in povojnih dneh gostilna »Pri Marički« obvezna postaja za kulturnika, trgovca, diplomata in politika. Od Jakca do Bevka, od Kosmača do Spacala, od Regenta do Kocbeka, od Lokarja do Rebule bi lahko nizali vrsto pomembnih mož, ki so bili tukaj gostje, njih število pa bi se nenavadno povečalo, ko bi domačica s svojim pristrčno raskavim in napadalnim glasom še oživljala prostore. In tako se je moralo zgoditi, da je pristal pod latnikom izabele in pod krošnjo stare, a zmeraj znova močno opojne lipe tudi Cene Vipotnik. Njegova skrb za francosko izdajo Srečka Kosovela ga je pripeljala sem, po-

tem ko je francoskemu pesniku razkazal slovensko zemljo v vseh vetrovnih smereh. Seveda ni bilo nujno, da se francoski gost spozna s teranom, ki ga je točila Živčeva Marica, prav pa je bilo, da se je tudi pri nji srečal s tem, kar lahko rečemo, da je civilizacijsko bogastvo slovenskega človeka. A Cene je bil Francoza pripeljal pod latnik, ki se zdaj razrašča do podbojev mojega okna, ker sva se bila zarotniško dogovorila, da bom Alynu prikazal ozračje, v katerem smo živeli na tem koščku zemlje med prvo svetovno vojsko in hitro po nji. Prosil pa sem Ceneta, da bi do takega srečanja prišlo, ker sem se zavedal, da bo tuj človek Srečka pretesno povezal z Ljubljano, če ne bo vedel za moro fašističnega zla, ki je mrcvarila našega primorskega človeka, preden se je kot zločesti polip razlezel po vsi Evropi. In Cene je prisluhnil moji želji toliko bolj, ker sva se o tem pogovarjala na vrtu kontovelske gostilne, potem ko sva poromala do Nabrežine in sem mu bil izpod strme stene, ki se vzdiguje nad kontovelskimi pašni, pravkar ponudil tržaški zaliv kot čarobno prikazen. Pa tudi so se v Kosovelovem imenu srečale najine misli o usodi slovenskih vasi po prvi in po drugi svetovni vojski. Na Cenetu je bil glede našega zamejskega položaja precej opazen odsev uradnega optimizma, vendar je s pesniško tenkočutnostjo zaznaval tudi najbolj rahle odtenke nakazanega vprašanja. Bila pa sva povsem skupaj, ko je šlo za »zavratni čas«, ki nas je »na tla pobil«. In zmeraj mi je drag spomin na dneva, ko sva v Strunjanu skupaj pregledovala jezik romana »Parnik trobi nji«, ki obravnava prav obdobje trpke tržake slovenske zgodovine. Šlo je za prijateljski spoprijem mojega sloga s tradicionalnim, pomembno pa je pri tem bilo, da je Cene vedel, da morava priti do kompromisa, v katerem se bo duh tržaškega stavka rešil z vsemi svojimi prvinami. No, a srečanji, na kateri je prišel on iz Ljubljane, jaz iz Trsta, sta pravzaprav bili potočitev v porazno črnosrajčniško preteklost. Zato je Cene šel skozi vsa razpoloženja v knjigi, ki jo je hotel uvrstiti v zbirko »Bela krizantema« in ji je na ovitek napisal spremno besedo; bolj kot samo ocena mojega dela je bil ta njegov zapis izraz njegovega slavošpeva ljubezni in domači zemlji. Zakaž

njemu se je obraz osončil, ko ga je presenetil privid lepote ljubezenske resnice, v njegovih zamišljenih zenicah se je tedaj utrnila srebrna iskra. Saj, to so bili le utrinki, ker prav tako hitro je nevidna trpkost, kot temna planjava, posrkala vase svetli preblisk. In kakor je poprej znal biti zgovoren, tako se je potem pogreznil v molk, ki je bil podoben dokončni izginjivosti. Ne vem, koliko je povojni odčarani slovenski svet dolil grenkobe v čašo pesnika, ki je kot cizeler ljubil skladnost, res pa je, da sem se taki odmaknjenosti upiral, ker sem videl v nji poudarjeno tisto lastnost, ki se z njo vse dni na tihem spoprijemam. Na Kontovelu, na gostilniškem vrtu, sva se o tem menila, o generaciji namreč, ki se je krčevito zaprla vase, potem ko je pred drugo svetovno vojsko pripravila in uresničila slovenski preporod. Odločno je pribil, da ima prav zato, ker je izpolnila svojo nalogo, naša generacija pravico, da se umakne. A mislim, da, bolj kot potrdilo nekega dognanja, je bil njegov umik samo zvestoba usodi drevesa, ki je raslo na samem, potem ko mu je teror »nalomil čiste duše lok«. Tako se je dogajalo, da se ni odzival vabilom in da dolgo ni dajal glasu od sebe, potem pa kdo ve odkod prijadral na Kras, h Kosovelovim v Tomaj, k Živčevi Marici, da se je naužil njenega igralsko prisrčnega začudenja, pa da mi pusti pozdrav v opravičilo za kronično nepismenost. In nič drugače ni bilo, če je kdaj kaj obljubil pred pričo, kakor se je zgodilo, ko sem ga poslednjič videl v uredniški sobici Kristine Brenkove. Po naključju smo v troje improvizirali srečanje, kakršna so med slovenskimi književniki tako redka, da se človeku po njih še dolgo toži. Pred Kristino, ki je z razumevajočo in naklonjeno milino spremljala najino zgovornost, porojeno od nenadejanega snidenja, je Cene svečano obljubil prispevek za knjižico o Kosovelu, a obljube potem seveda ni držal, čeprav sem mu v pismu zapretil, da imam pričo. Tako se je najina vez pretrgala prav ob pesniku, za katerega je Cene Vipotnik naredil več kot kateri koli drug slovenski književnik, saj bi brez njega Seghersovega Kosovela sploh ne bilo. Pa tudi *I n t e g r a l o v* ne. Ko sva se videla po izidu te zbirke in se v družbi ne vem več koga v avtu peljala mimo kraških gmajn, sem

zatarnal, da bi *I n t e g r a l i* morali že zdavnaj iziti, tudi če bi bili brez uvoda — saj bi si uvod že sami dodali, toliko o futurizmu in Marinettiju že iz šole vemo — in še dodal, da bi nas predčasen izid *I n t e g r a l o v* rešil poplave verzificiranih plev. Cene se je na tihem sam zase smehljal kakor dobri faraon, ki si je že zavoljo zvestobe dragemu pesniku zaslužil zlato posmrtno masko. Zato se ga danes spominjam v ti kraški hiši, kjer je nedavno utihnil glas rezko napadalne žene, ki se je pretolkla skozi življenjsko džunglo, ne da bi jo obsijal žarek nežnosti ali pa miline, če naj rabim izraz, ki je pogost v *Cenetovi* knjigi. Zato je dom, katerega napolnjuje tišina, za trenutek spet obiskal samotni popotnik in se nem zagledal v zapahnjene duri. Saj ne vem, če mu je gospodarica kdaj pripovedovala o Srečku, kako je prihajal iz Tomaja in odlagal kovček iz šibja v njeni gostilni, ko je čakal na vlak, ki se bo, ko bo prišel, oddihaval na postajici na drugem koncu kostanjevega drevoreda. Ne vem, če je svečenica terana sredi današnje naglice utegnila poseči v svoje spomine, a danes sta se samotna pesnika na tihem srečala ob ženi, ki je tako samotno šla čez življenjsko gmajno, da bo senca, ki je ostala za njo, žal kmalu zbledela, medtem ko bo beseda obeh pesnikov živa v nas kakor teran, ki se je te dni kardinalsko rdeč nehal peniti v kadeh.

Dutovlje, december 1972.

K VPRAŠANJU SLOVENSKE BITI

ALI NE - BITI

Pravica otroka do družine

Naravna in neodtujljiva pravica otroka do roditeljev vključuje enako pravico tudi do družine.

Družina kot ustanova se pa danes pod vplivom družbenih sprememb močno spreminja. Opazno je drobljenje družine, prehajanje od velike patriarhalne na malo družino partnerskega tipa in to tako na zahodu kakor tudi na vzhodu. V iskanju svoje osvoboditve od vseh oblik odtujenosti, podira človek tudi vse naravne vezi, a neredko v svojo in družbeno škodo. Tako se širi osiromašenje osebnosti z socialnimi posledicami kot ugotavljajo sodobni sociologi (glej Razgledi št. 19 str. 548, Andrzej Kantowicz: Poljska — simbol družinskosti).

Spričo tega govore mnogi o »krizi« sodobne družine. A po ugotovitvah jugoslovanskih pedagogov ob četrti okrogli mizi v Mostarju 1972 (glej poročilo v Razgledih št. 16 str. 455 do 457) ne gre za krizo družine, ta se le spreminja, ampak za krizo družbe, ki bi mogla družini pomagati. Ob tej okrogli mizi so tudi ugotovili, da praksa ni potrdila prerokovanj o odmiranju družine nekaterih radikalnih teoretikov. Izmed teh so nekateri pod vplivom scientizma zasledovali znanstvene cilje češ, da bo strokovna nega izboljšala položaj otrok. Drugi so pod vplivom marksistične revolucionarne teorije zasledovali politične cilje, češ da predstavlja družina trdnjavo političnega in družbenega konservativizma, od tod večja ali manjša nenaklonjenost do družine v socialističnih

deželah do najnovejšega časa(Razgledi št. 18 in 19 Poljska-simbol družinskosti).

Kljub vsem spremembam in težavam, praksa torej govori v prid družine, za njen obstoj in utrditev s tendenco v smeri velike družine, ker mala ne ustreza sodobnim zahtevam in potrebam.

Glede na to se poraja vprašanje novega modela družine, tako v pogledu strukture, funkcij, obsega, oblike in vloge družine.

Zadevno so zanimiva razmotrivanja švedske sociologije Rite Liljeström. V razpravi: Ali je majhna družina odgovor na spreminjajočo se družbo, objavljeni v Razgledih št. 15, 16 in 17, to zanika. Vprašuje se, ali ni zahodna manjša družina samo neorganizirana in osamljen ostanek agrarne in patriarhalne družbe, ostanek, ki se še ni vključil v moderno družbo. Ali se ne bi mogli enako vprašati za vzhodno malo družino? Liljeströмова ugotavlja, da je najpomembnejša naloga družine postalo izpolnjevanje čustvenih potreb, ob tem se pa vprašuje, kje bodo tisti ljudje, ki ne pripadajo nobeni družini, vključeni v primarna skupinska razmerja. Rešitev problema trajnih družbenih razmerij za mnogo ljudi vidi v oblikovanju novih in večjih kombinacij gospodinjstev in oblik skupinskega življenja, kar bi lahko prispevalo k odpravi celotnega koncepta »nepopolne družine«.

Tendenca gre torej za novimi, večjimi družinami oziroma oblikami skupinskega življenja, ki bodo v okviru novih struktur bolj funkcionalno vršile svojo vlogo nalogo pri oblikovanju človeka in družbe na višji ravni.

V tej zvezi nas prvenstveno zanima problematika **slovenske** družine.

Kakšen je današnji položaj in perspektive razvoja slovenske družine.

Naša družina, tako tu v zamejstvu kakor v matični Sloveniji, kaže nezadržno drobljenje in rahljanje družinskih vezi ter izgubljanje svojih prvinskih funkcij. To dejstvo izpričuje določeno sociološko anomalijo, kajti družina v socialističnem družbenem sistemu bi se morala vsebinsko in oblikovno

razlikovati od družine v kapitalizmu. Dejansko pa vidimo, da živimo tu in tam v atmosferi prejšnjega stoletja, z njegovo individualistično liberalistično miselnostjo in vizijo življenja o čim višjem standardu industrijske in potrošniške družbe.

Zato je upravičeno vprašanje, ali je ta naša družina odgovor za samoupravno družbo, za družbo višjega tipa s humanimi medčloveškimi odnosi?

Odgovor bomo našli v analizi majhne in velike družine pri nas. Za kajipot nam služijo temeljne ugotovitve letošije okrogle mize v Mostarju po poročilu v Razgledih št. 16 kot cit. Te so: družina je osnovna celica družbe, v kateri nastaja najosnovnejši okvir razvoja osebnosti vsakega človeka; tu se odvija primarna socializacija mladine. To je proces, ki daje osnovo za nadaljnjo vzgojo vsakega človeka, ki razvija človekovo ustvarjalnost in ki **pogojuje** obstoj in napredek vsake družbe. Ne glede na najraznovrstnejše ideje in teorije ostaja družina **še naprej** osnovni in **nenadomesiljivi** dejavnik pri vzgoji otrok in razvoju človeka ter družbe.

Torej je družina vir in rezervoar čustvenih, duhovnih, etičnih, socialnih in ustvarjalnih naravnih, najrazličnejših vrst vzmeti in pobud za svoje člane. To pa praviloma v **premem** sorazmerju s **številom** družinskih članov. To dejstvo ugotavlja znanost (glej Trstenjakov Oris II. del str. 176) in potrjuje praksa tudi v našem slovenskem prostoru. Spomnimo se samo na naše velike kmečke družine, iz katerih je izšla večina velikih ljudi slovenskega naroda te družine so bile tudi temelj ter opora za naš zgodovinski obstoj in razvoj.

Individualistično liberalistična era je tudi veliko tradicionalno družino hotela individualizirati in liberalizirati, zato jo je razbila, pahnila v izolacijo in osamljenost, kjer je prevladala izkoriščevalska sebičnost z vsemi **asocialnimi** (in **antisocialnimi**) posledicami. Majhna družina ni majhna le po obsegu, ugotavlja dr. Milica Bergant (glej Razglede št. 16 kot cit.), temveč izgubi tudi nekatere prejšnje funkcije; med ostalimi zelo važno družbeno-varstveno funkcijo, ki se je izražala v skrbi za stare, siromašne in bolne člane družine in sorodnike. Ta pade sedaj v breme družbe. Dalje je majh-

na družina izgubila precejšen del možnosti za družabno življenje, ki je potekala v obliki sorodniških in sosedskih srečanj in praznovanj. Tako se je družina osiromašila za svoja prvinska razmerja, socialna, humana, solidarnostna in to v veliko individualno in družbeno škodo.

Prav ta prvinska družinska razmerja pa so potrebna za oblikovanje novega humanega človeka in družbe. Torej NI majhna družina odgovor za našo samoupravno družbo.

SODOBNI MODEL DRUŽINE

Vsekakor nam je potreben nov družinski model. Da, a kakšen?

Gre za »aggiornamento«, za prilagoditev družine sodobnim življenjskim potrebam in znanstvenim zahtevam. Za prizadevanja, da bi družino prilagodili sodobnemu življenju, smo se na Slovenskem bolj ali manj površno zanimali, ugotavlja Bergantova v cit. št. Razgledov. Revolucionarna teorija o razrednem boju je trdila, da bo odstranitev izkoriščevalskega kapitalističnega razreda pospešila tudi osvoboditev žene, njeno družbeno potrditev in enakopravnost in da bo počlovečila odnose v družini. Praksa je pokazala, da se to **ni** zgodilo v tolikšnem obsegu, kot smo pričakovali, — in **ta resnica** danes **ne vznemirja nikogar**, ugotavlja Bergantova.

Ali res ne? In če nas ne, potem je skrajni čas, da nas začne vznemirjati in to **vse**, ne samo ženske ampak celotno našo družbo in to v taki meri, da bo to vprašanje odpadlo. Tako bo nastalo vzdušje, ki je osnovni pogoj za razvoj in ustrezno oblikovanje naše družine, to je potrebna **družinska klima** v naši družbi. Ta bo šele omogočila oblikovanje pravega modela naše družine v našem času in prostoru, ki naj predstavlja sintezo dosedanjih izkušenj in sedanjih naših individualnih in družbenih potreb v luči znanstvenih zahtev.

Kot znano, tvori temelj slovenske družine naša kmečka družina, ki nam s svojimi pozitivnimi značilnostmi lahko služi za **osnovo** pri oblikovanju naše sodobne družine. Zato si

oglejmo te značilnosti, njih odnos do sodobne znanosti in potreb našega življenja.

Med osnovne značilnosti naše kmečke družine spada **veliko število otrok**. Kot smo videli, danes znanost ugotavlja, da večje število družinskih članov, otrok vzgojno moč družine samo stopnjuje. Spričo tega trde psihologi, naj bi imel vsak otrok vsaj po enega brata in sestro, torej naj bi imela 'prava' družina najmanj **štiri** otroke. Tako se otroci drug ob drugem so ivalizirajo, rastejo v skupnem prilagojevalnem procesu v osebnosti in tako krčijo pot svoji uresničitvi, sreči (glej Trstenjaka Oris II. del str. 176).

Prav tako so številne družine neprecenljive vrednosti za družbo, saj večajo in utrjujejo njeno biološko bazo, kar je usodno-bitnega pomena zlasti za naš narod. Hkrati pa s svojo funkcijo socializacije mladine ustvarjajo **primarne in subjektivne pogoje** za socialistično ureditev naše družbe.

Tako vidimo, da je znanost naš zaveznik. Nam s priznanjem številčnih družin jamči naš narodni obstoj in pa humani razvoj, a to le, kolikor jo bomo aplicirali v **praksi!**

Da, znanost je naš zaveznik — kaj pa »načrtovanje družine«? Tako postavljanje vprašanja dokazuje nepravilno pojmovanje politike družinskega načrtovanja, ki ga izkazuje žal dosedanja praksa na Slovenskem. Ta je več ali manj enačila načrtovanje družine z omejevanjem rojstev, ne glede na naše bitne narodne in družbene interese. Pravilno pojmovanje politike družinskega načrtovanja je dobro osvetlila okrogla miza o tem vprašanju v Trstu dne 11. novembra 1972. Profesor Spanio je uvodoma znanstveno osvetlil problem načrtovanja družine, ki je v pozitivnem smislu v pospeševanju rojstev v deželah, kjer ta upadajo — kar velja žal za nas; medtem ko je v deželah s hiperpopulacijo (kot so Kitajska, Indija, v Evropi delno tudi Italija) potrebno omejevanje rojstev, to je družinsko načrtovanje v negativnem smislu. Torej ostaja tudi v tem pogledu znanost naš zaveznik! Ne glede na to pa je zanimiva ugotovitev dr. Andolškove, da danes še ne obstaja idealno sredstvo za kontracepcijo. Kljub temu pa so po njenem doseženi v Sloveniji povoljni uspehi s

politiko kontracepcije, saj ta predstavlja v primerjavi s splavi »manjše zlo«.

Tako pojmovana in izvajana politika družinskega »načrtovanja« pa razkriva globinsko krizo naše sodobne družbe. Za rešitev te krize, ki se bo v letu 2000 še zaostрила, je nakazal prof. Bernardi potrebne smernice. Po njegovem je potrebna radikalna sprememba našega celotnega mišljenja in vrednotenja. Gre za spremembo sedanje porodniške mentalitete, za omejitev potreb in ustrezno znižanje proizvodnje življenjsko nepotrebnih predmetov, zlasti tehničnih, v prvi vrsti avtomobilov ter najrazličnejših superavtomatov. Imperativ je: vrnitev k naravi, k etosu. Rešiti nam je okolje, naravo, prenehati s sedanjim intenzivnim izkoriščanjem, sicer se bodo kaj kmalu naša plodna tla spremenila v puščavo.

POZIV SLOVENSKIM ZNANSTVENIM DELAVCEM PO SVETU

Dejavnost slovenskih kulturnikov na področju znanosti se danes ne omejuje na območje strnjene slovenskega narodnega prostora. Znatno je delež, ki ga slovenski znanstveni delavci, raztreseni širom po svetu, prispevajo v tujih jezikih v tuje publikacije. Širšemu občinstvu ostaja ta dejavnost neznana, ker med drugim dokazuje na primer popoln neposluh, ki ga ves povojni čas kaže v tem pogledu — kar je samo stranski izraz neke druge in totalnejše gluhotе — kulturna rubrika ljubljanskega dnevnika Delo. Zato Zaliv v težnji, da bi sproti evidentiral to dejavnost, poziva slovenske znanstvene delavce zunaj slovenskega narodnega prostora, da ga informirajo o svoji dejavnosti s tem, da mu dostavljajo zadevne publikacije ali — če gre za razprave — zadevne separate. Zaliv hoče pri tem poudariti, da ne gre za kakšen ekshibicionizem, za kakšno ozko narodnjaštvo ali celo za kakšno skrito polemično namero.

Rešiti nam je naravno in rešiti človeka v njej. Zato pa nam je potrebna docela drugačna politika kot je sedanja in to na vseh področjih.. Prof. Bernardi vidi bistvo problema našega časa, ko pravi: »**Ni** nevarnosti v tem, da smo komunisti ali kapitalisti, **nevarnost** je, da bo zmanjkalo klorofila vsem skupaj, zato se moramo proti temu boriti vsi skupaj.) Ker pa se boji, človek **ne** bo sledil svojemu razumu, vidi prognozo za leto 2000 apokaliptično.

Mi pa ostajamo kljub vsemu življenjski optimisti; moč za to črpamo v vitalnosti in zgodovinskem poslanstvu našega naroda. Kot realisti pa moramo upoštevati dejansko stanje ter silnice razvoja tako, da negativne pravočasno preusmerimo v pozitivne, da **preprečimo** apokalipso. Ker nimamo prerogativ oblastnega odločanja v svojih rokah, moremo in

Gre predvsem za dolžnost, ki jo mora čutiti vsaka zrela narodna skupnost, da s simpatijo zasleduje in častno beleži afirmacijo svojih sinov na področju duha.

Naj začnemo to informativno rubriko s tem, da opozorimo na razpravo, ki jo je naš tržaški rojak prof. Karel Bajc, profesor na slovenskem učiteljišču v Trstu in sodelavec Geofizikalnega observatorija v Trstu, objavil v letošnji marčno-junijski številki (Vol. XIV, N. 53-54) revije *Bollettino di geofisica teorica ed applicata* —, ki jo izdaja omenjeni inštitut, razpravo v angleščini *Seiches in the Adriatic Sea: A theoretical approach*.

Naj prevedemo italijanski povzetek razprave: »Obravnavajoč Jadransko morje kot monodimenzijski in barotropski bazen in poslužujoč se za Chrystalovo krivuljo dveh preprostih analitičnih krivulj, je avtor izračunal njegove lastne periode. Te periode dovolj dobro ustrezajo rezultat opazovanja. Poleg tega postaja ob tem modelu zelo verjetna Defantova hipoteza glede lastnega nihanja Jadrana z dvanajsturno periodo.«

moramo sodelovati pri tem kot dejavniki osveščanja. To je naša prav tako naravna in neodtujljiva pravica ter dolžnost hkrati.

V zvezi s številčnostjo kmečke družine je treba poudariti, da so med družinske člane spadali **poleg otrok tudi stari starši in neporočeni bližnji sorodniki**, kar je vzgojno moč družine samo krepilo. Ta številčno močna družina je s svojo varstveno in družabno funkcijo (v okviru vaške srenje), kot smo videli, krepila tudi svojo socialno vlogo in pomen.

Druga značilnost naše kmečke družine je **vzgoja otrok preko dela** (življenjske borbe); **in to ob neposrednem stiku s prirodo**. Prav to pa je zahteva sodobne pedagogike.

In slednjič, a ne nazadnje, je važna kulturna vloga naše kmečke družine **v posredovanju naše tradicije** neposredno med generacijami, kar je pospeševalo organsko rast našega duhovnega bogastva.

Sodobna **majhna družina** pa je izgubila več ali manj vse te pozitivne značilnosti in funkcije velike kmečke družine, zato pomeni osiromašenje za posemeznika in za družbo, česar se pa bolj malo zavedamo, ali se pa nočemo zavedati. Seveda pa ne smemo pri tem prezreti tudi pozitivnih potez majhne družine, ki skuša uvesti v družinske odnose načelo partnerstva in »privacy« — spoštovanje človekove zasebne sfere nasproti tradicionalni patriarhalnosti.

Tako se nam nakazuje **novi model** sodobne družine v povezavi vseh pozitivnih značilnosti naše velike in male družine, ki odgovarjajo znastvenim zahtevam in našim sodobnim potrebam. Seveda ostaja odprto vprašanje, **kako** ta novi družinski model v praksi konkretizirati? Gre za zavestno organizacijo družine.

Za njeno realizacijo so potrebne nove miselne kategorije in nove organizacijsko tehnične strukture ter mehanizmi.

Med prve spada osvojitve koncepta modela sodobne slovenske družine, ki ga predstavlja velika **večgeneracijska družina v okviru stanovanjske srenje** sredi naše industrijske družbe samoupravnega tipa. Ta koncept zahteva nasproti do sedaj prevladujoči individualistično-liberalistični miselno-

sti novo človekoljubno in solidarnostno mentaliteto in vrednotenje. Pri tem gre dejansko za prevrednotenje vseh vrednot, tako da postavimo na vrh družbenih ustanov: družine novega tipa. To vključuje tudi ustrezen odnos do družine na zasebnem in javnem področju, to je novo družinsko politiko, z izhodiščem, da se izgradnja samoupravne družbe začneja pri človeku in to že od rojstva dalje v okviru občestvene organizirane družine.

Novi model slovenske družine pa zahteva tudi nove organizacijske tehnične strukture, ki bodo sposobne stimulirati zaželeni mehanizme, dasi se zavedamo, da to pogojuje prvenstveno občestvena zavest. Vprašanje ustreznih tehničnih struktur zadeva predvsem našo **stanovanjsko in urbaniščno politiko**. Prav ta pa je najbolj viden, zunanji izraz in **podoba družbe** v vsakem času in prostoru.

ln kakšno sliko nam nudijo danes naša naselja? Tu v zamejstvu in v matični Sloveniji vidimo, kako se množijo in večajo naselja, žal silno neestetsko, da o socialnih, zdravstvenih, psihopedagoških in drugih kriterijih pri tem ne govorimo. Med monotonimi, sivimi stanovanjskimi bloki in stolpniciami že skoro ni več zelenih področij, ker so jih uporabili za izgradnjo garaž — namesto parkov in športnih naprav ter otroških igrišč. Naša prelepa zemlja, »vrt Evrope« spreminja grozljivo svojo podobo in razkriva tako podobo naše zmehanizirane zavesti, otopelo na življenjske, kulturne in estetske vrednote. Kje in kako se izraža tu socialistični duh? Saj je položaj še slabši kot v naši kapitalistični sredini; pri nas vsaj garaže niso tako vidne in neestetske. Tako je moč po zunanjem videzu soditi, da je tu več humanega duha kot v domovini, ne glede na to, da mnogi ugotavljajo, da ga je tu več tudi interno, že samo v politiki do družine.

Ob pogledu na naša naselja se nam mar ne postavlja po logiki sovisnosti enako vprašanje kot Bergantovi: ln ta podoba naših naselij danes ne vznemirja nikogar? A tudi odgovor je enak, namreč ta, da nas mora začeti vznemirjati VSE, celotno narodno občestvo. ln to vse dotlej, dokler bodo

pred našimi stanovanji stale garaže namesto otroških igrišč. Opozorilo je žal zelo vidno, zato je upati, da bo zalegla.

Prizadevati si moramo, da bodo naša naselja vedno bolj kazala podobo humane samoupravne družbe, naše skrbi za otroka in družino, naše duhovne in srčne kulture.

Za novi družinski model so potrebna večgeneracijska stanovanja v okviru zaokrožene stanovanjske srenje, občestva.

Stanovanjska srenja

Konkretno si stanovanjske srenje zamišljamo takole:

Več stanovanjskih zgradb, bodisi blokov ali individualnih hiš ali še boljše kombinirani sistem nekaj večjih in manjših blokov ter individualnih hiš tvori zaokroženo stanovanjsko srenjo-občestvo. Objekti morajo biti posejani v primerni razdalji drug od drugega, tako da ostaja med njimi dovolj prostora za zelene površine, kjer naj se med parki vrste otroška igrišča, športni prostori in manjši plavalni bazeni za otroke. Prostor za garaže mora biti pod zemljo, pod temi zelenimi površinami. Te naj se rezervirajo prvenstveno za otroke. Danes pa vidimo, da so otroci potisnjeni le na ceste, ker drugje ni zanje prostora, zato je tudi razumljivo, zakaj je vedno več naših otrok žrtev prometnih nesreč.

V širšem smislu spadajo lk zaokroženi stanovanjski srenji tudi družinski **servisi, trgovine, vzgojno-varstvene in posvetovalne ustanove** (posvetovalnice za zakonce, za starše, za otroke, otroški vrtci in drugo) ter učni zavodi, šole več vrst in stopenj, dasi so te le v okviru večjih sosesk.

Pri izgradnji stanovanjskih srenj gre za načelo, da ima družina vse, kar potrebuje, čim bolj pri roki in na voljo. Zato naj bodo po obsegu in številu stanovanjskih objektov bolj majhne. V podrobnosti proučuje ta vprašanja urbanistična in stanovanjska sociologija, in njena spoznanja bo treba v bodoče upoštevati pri izgradnji tudi naših naselij.

Sama stanovanja v teh srenjah morajo biti za našo novo družino trigeneracijska. Danes so žal le enogenera-

cijska, saj nimajo posebnih prostorov niti naprav (sanitarij) za otroke. Nam pa gre za to, da stanuje pod isto streho večgeneracijska družina, toda tako, da ima vsaka družina **ločeno** stanovanje; in sicer: stari starši zase, »mlada družina« z otroki pa zase, neporočeni starejši člani družine tudi zase stanovanje, vendar v istem objektu, ali vsaj v isti srenji če gre za individualne hiše. Gre torej za realizacijo načela »privatizacij«, po katerem ima vsak član družine prostor za svojo »intimacy«, tako tudi vsaka družina ločeno stanovanje. Pri tem pa ostajajo vsi člani družine povezani ne samo čustveno, ampak tudi solidarnostno, med seboj sodelujejo in si vzajemno pomagajo. Tako se oblikuje družina partnerskega tipa v občestvenem duhu.

Center srenje

Za tako občestveno življenje pa potrebuje družina poleg svojih individualnih stanovanj tudi skupne, občestvene prostore, in sicer: družabne klubske prostore, otroške igralnice s prostori za delovno zaposlitev otrok, prostori za učenje, delavnice za »hobby« odraslih, prostor za telovadbo, pokrit bazen s sauno, po možnosti tudi menzo ali pa vsaj prostor z ustreznimi pripravami (štedilnik, hladilnik, posoda, omare in mize), za pripravo malic in malih obrokov za obiskovalce teh skupnih prostorov, kot »self-servis«. Ti prostori bi morali biti obvezno projektirani v vsakem večjem stanovanjskem bloku, (morda v prizemlju). Za manjše bloke in individualne hiše pa bi morali prav tako obvezno urediti srenjski center v enem izmed sestavnih stanovanjskih objektov, ki pa bi moral biti dostopen po pokritih hodnikih, če ne drugače pod zemljo zato, da je brez škode za zdravje in zlahka dostopen za stare in otroke tudi ob slabem vremenu. Danes je v stanovanjskih objektih obvezna gradnja garaž, jutri naj bodo obvezni naštetí občestveni prostori. Kolikor bodo garaže še aktualne, če ljudje ne bodo poslušali svoje pameti, kot svari prof. Bernardi, potem naj se obvezno nameste v podzemlju.

Kar se same tehnične plati stanovanjske srenje tiče, je razumljivo, da mora biti čim bolj funkcionalna, a pri tem se ne sme prezreti tudi kulturnih in estetskih zahtev.

Prvinske funkcije

Upati je, da bo taka struktura stanovanjske srenje okrepila prvinske funkcije družine v korist vseh njenih članov, ne samo otrok kakor tudi vobče družbe.

Kar se tiče **vzgojne funkcije** je po teoriji in praksi moč pričakovati, da se bo vzgojna moč te večgeneracijske družine samo še potencirala.

Tu se obilno izpolni emocionalna praznina, ki jo doživlja otrok v mali družini danes, ko so starši prezaposleni in odtujeni zaradi gonje za standardom in nudijo namesto svoje starševske in bratske ter sestrskе ljubezni le materialne surogate svojim edinčkom, misleč, da jim ustvarjajo »srečo«, a jih dejansko sami pehajo v nesrečo, ker so izgubili čut in orientacijo za prave vrednote.

Zato je večgeneracijska družina praviloma poroštvo za **polnovredno, srečno otroštvo**.

Res je sicer možna nevarnost, da bi zlasti stari starši otroka začeli razvajati. Toda zato se zahteva, da otroka v glavnem vzgajajo lastni starši, posebno matere, zato dobe oziroma naj dobe tudi materinske plače. Tu pomaga tudi občestvena klima v srenji, ki vpliva vzgojno na otroka, pozneje pa še vrtec, šola in mladinske organizacije. Saj se otroci najbolje vzgajajo sami med seboj, igraje se jim razvija občestvena zavest, demokratični in samoupravni čut, smisel za delo in pravilno vrednotenje človeka. Treba jim je dati le prilžnost za to in jih pri tem voditi le posredno in iz daljave.

Tudi druga **varstveno-družabna funkcija** naše družine je izrednega psihičnega, socialnega pa tudi ekonomskega pomena za njene člane ter za družbo. Sem spadajo odnosi sodelovanja in vzajemne pomoči med člani večgeneracijske družine in sosedi v srenji.

Vzemimo samo vzgojno varstveno področje otrok. To je v glavnem pretežno naloga matere, kot smo poudarili, vendar zaradi njene dejanske in potrebne odsotnosti z doma bodisi zaradi nakupov, zaradi udeleževanja v družbenem in kulturnem življenju ali zaradi njene bolezni in podobno je potrebno občasno nadomestilo pri otroku. A to je v stanovanjskem občestvu takoj pri roki. Kakšna prednost je že v tem, da ostanejo otroci lahko v istem okolju brez siceršnje škode za svoje psihično in fizično zdravje, ki jo utrpe ob prenašanju izven doma v ranem detinstvu. Doma so na voljo stari starši ter velikokrat tudi drugi sorodniki ali sosede, ki radi vskočijo. Prevzamejo vloge »baby sister«, negovalke, nadzorovalke pri igri in delu, učenju, spremljevalke na sprehodih in izletih in dr. Prednost stanovanjskega občestva bo v tem, da bodo starejši in osamljeni ljudje v srenji radi pomagali ne samo otrokom lastne družine ampak tudi sosedovim bodisi na njih domu ali kar je morda še primernejše v »središču« srenje, kjer se najlaže vrše srečanja in razna sodelovanja v ustreznih prostorih. Ta pomoč bo dragocena otrokom oziroma njih staršem, enako, če ne še bolj pa bo potrebna njim samim. Kajti na ta način dobe spet občutek polnovrednega človeka, ki je še potreben in koristen sočloveku, kar pomeni za te ljudi psihično in fizično prerobenje in jih »reaktivira«. To dejstvo je toliko bolj važno v naši tehnični civilizaciji, ko smo odpravili stare na rob naših naselij v osamljenje, neprijazne domove (medtem ko za mlajše osamljene posameznike še takih ni) in jih s tem potisnili na rob življenja. Tako smo jih potisnili v bolezen in nesrečo, družbi pa še v večje breme. Nasproti temu skrbi večgeneracijska družina za svoje bolne in stare člane, njena pomoč je za prizadete bolj humana in sprejemljiva. To pa pomeni za družbo dvojno razbremenitev: moralno in operativno materialno. Za otroke vzgojno, da se srečajo s starostjo, boleznijo in smrtjo; to jih počloveči.

Tudi **kulturna in družabna dejavnost**, ki bo v srenji razvita, ima važen psihosocialni pomen. Ni treba posebej omenjati važne vloge, ki jo igra večgeneracijska družina v kon-

tinuiteti tradicije. Prav tako pri širjenju družabnosti med sorodniki in sosedi. Kaj to pomeni za našo izolirano osamljenost! Tudi to prispeva h krepitvi občestvenosti, čutu solidarnosti, demokratičnosti in samoupravnosti med ljudmi, tako otrok kakor odraslih.

Če povzamemo, vidimo, da ima večgeneracijska družina večino prednosti kmečke družine, ki se v okviru stanovanjske srenje še povečajo. Posebna oblika je v tem, da srenja lahko vključi v svojo sredi osamljene posameznike, tako starejše kakor tudi mlajše in tudi take, ki nimajo nobenih sorodstvenih vezi z ostalimi v stanovanjski srenji. Ti se lahko vključijo v srenjo, ko dobe tu ustrezno stanovanje, n.pr. garsoniero, kot posamezniki ali pa se med seboj povežejo na podlagi enakih interesov ali medsebojnih obveznosti in podobno, kot predvideva Rita Liljeström. Na ta način omogoča in pospešuje stanovanjska srenja **reševanje »tveganih in eksponiranih obdobj«**, ko človek ne pripada nobeni primarni skupini to je: adolescenza, življenje v gospodinjstvih z eno osebo, praznina po zaključenem praktičnem roditeljstvu; osamljenost v starosti. Stanovanjska srenja omogoča vsem tem enakopravno vključitev v svoje občestvo, kjer povezani s srenjo in v sodelovanju z njo (nekaj načinov smo prikazali) vzpostavijo spet trajna družbena razmerja. To jim omogoči, da pridobe individualno in družbeno ravnovesje, potrebno oporo za nadaljnjo življenjsko borbo.

Pri tem je odločujočega pomena stopnja občestvenosti, ki vlada v vsaki stanovanjski srenji, **občestvena klima**. Pod njenim vplivom naj bi člani srenje postopoma opustili svoja zakoreninjena individualistična sebična mišljenja in obnašanje, svojo zaprtost, včasih celo ekskluzivnost, se začeli odpirati drug do drugega in preraščati v višjo občestveno zavest, da z njo prekvasijo svoje delo in življenje. Pri tem je seveda odločujoče spoznanje, da je moja sreča **sreča-ti se** s sočlovekom tako, da ga skušam razumeti in mu v potrebi pomagati. To je človekoljubje, ki ljudi solidarno povezuje v občestvu. Iz tega se poraja občestveno vzdušje. To naj bi vršilo funkcijo tudi nekdanje družinske kontrole, ki je uravna-

valo mnoge zakonske in družinske naloge. Kajti pomanjkanje moralnega »pritiska« širše družinske ali družbene skupine je po mnenju strokovnjakov škodljivo (Razgledi št. 19 str. 548 že cit.), saj omogoča nebrzdan razvoj asocijalnih in celo antisocialnih individualističnih teženj. Zato vpliva močna občestvena klima na zboljšanje vseh medsebojnih odnosov med člani stanovanjske srenje, poročenimi ali samskimi, mladimi in starimi; te odnose čim bolj socializira in kultivira. Pri tem pa mora priznati vsakemu članu njegovo »privacy« in »intimacy« in ju celo pospeševati v svojem območju. Le tako bo njen vpliv pozitiven. Oblikovanje medčloveških odnosov zahteva namreč največ rahločutnosti in dostojanstvo človeške osebe nam mora biti res nedotakljiva vrednota.

V primerjavi s kmečko družino na vasi pa mestna večgeneracijska družina zaostaja in trpi pomanjkanje neposrednega stika s prirodo. Od tod sodobni klic strokovnjakov; nazaj k prirodi! Je poziv k naravnemu načinu življenja, prehrane, k novemu etosu, po katerem bomo človeka vrednotili po njegovem delu in humanosti njegovih medčloveških odnosov, ter povezanosti s prirodo. Gre dejansko za novo vizijo življenja.

Geslo »**delo, človekoljubje, priroda**« velja prav posebno za mladino. Večina staršev danes meni, da mora zagotoviti svojim otrokom čim višji standard, pri tej gonji pa uničuje sebe in otroke. Naproti temu pa mora nova družina pod vplivom občestvene srenjske klime zagotoviti **mladini polno vredno uresničitev**. In sicer tako, da jih usposobi za življenje, da jim omogoči izobrazbo za življenje (v šolah za življenje, ki jih je treba še osnovati) in izobrazbo za ustrezen poklic. Takoj po končanem šolanju pa jim dati priložnost za soočenje z življenjem, za življenjsko borbo in osamosvojitve. Zato so potrebna zanje stanovanja in kot predvideva Liljeströмова, posebne skupnosti za adolescenco. Tako se ta osamosvojená mladina poedinsko ali v svojih skupnostih vključi v stanovanjske srenje, toda drugje kot žive roditelji, pač zaradi dejanske osamosvojitve. Praviloma naj bi ob tem odpadla a v tem primeru kritik o nji molči.)

vsaka nadaljnja materialna skrb in podpiranje roditeljev. Ti naj bi ostali s svojimi osamosvojenimi otroki le še čustveno povezani; zgolj v potrebi bi smeli otroci upati na roditeljsko solidarnost. To naj bi veljalo pa tudi obratno, kot se spodobi zrelim ljudem, da so samozadostni; tako v breme nikomur, najmanj pa družbi. Zato primarno potrebna vzgoja staršev v šolah za življenje, v posvetovalnicah in pomoč ter kontrola družbe.

Financiranje izgradnje stanovanjskih srenj

Očitno je zato v interesu družbe, da podpre izvedbo takega koncepta novega modela za družino in ustrezno izgradnjo stanovanjskih srenj. Vprašanje je seveda od kod sredstva za to? Ob perspektivni gospodarski politiki pa to ne bi moglo biti problem. Zamenjajmo samo vrstni red in stavimo med prioriteto izdatke, ki gredo sedaj za kurativo, konkretno za domove onemoglih in starih, del izdatkov za zdravljenje, pač toliko kolikor moremo predvidevati, da bo družba razbremenjena z izgradnjo predlaganih organizacijsko-tehničnih struktur — in zbral se bo velik del potrebnega fonda. Preostali del bi morale kriti že normalne stanovanjske postavke, saj je izgradnja stanovanj sestavni del vsake gospodarsko-družbene politike. Kolikor bi bili potrebni dodatni viri za kritje izgradnje centra stanovanjske srenje, ki bi se morda danes komu zdela »luksuz«, a bo jutri normalna potreba, se lahko računa s samoprispevkom koristnikov. Kajti naši ljudje so dokazali, da se rade volje za vse akcije, ki so jim v korist. In končno lahko prispevajo sredstva posebni fondi, zbrali od dejanske luksuzne potrošnje, od življenjsko nepotrebne proizvodnje in luksuznih uslug. Če hočemo preprečiti apokalipso in se rešiti, je skrajni čas, da se zavestno in odgovorno odločimo za novi način življenja.

Več stanovanjskih srenj se povezuje v soseske, te pa tvorijo naselja.

(Nadaljevanje prihodnjič)

Vsem slovenskim kulturnim delavcem,
vsem primorskim prijateljem, ki so od se-
stanka v Tupeljčah dalje verovali v rast
enotnega kulturnega prostora in v novo
slovensko demokracijo, naznanjamo, da
so po kratki, a zločesti bolezni nehale
živeti

KAPLJE

Ko sporočamo trpko vest slovenski jav-
nosti in vsem Slovencem po svetu, smo za-
skrbljeni nad epidemijo, ki je zajela slovenski
svet in ogroža našo narodno bit.

Uredništvo »Zaliva«

Trst, decembra 1972.

PISMA BEVKU

Uredil in opombe napisal Marjan Breclj

68.

10/II.30

Predragi! — Pridem skoro gotovo v četrtek pop. ako le ne pride kaj vmes. Davorini izražava oba iz srca sožalje! (342) Da sta nama zdrava in vesela!

Tvoj

Gigi

Razglednica (L. Bianchi: Chi più guarda meno vede) z naslovom: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Salcano, 14. Znamka za 30 stotink.

(342) Ob smrti Bevkovega svaka Franca Bratuža, brata Bevkove druge žene Davorine Bratuž.

69.

Lido, 17/IV-30

Predragi!

Molčal sem, ker sem od dela skoro obnemogel. S težavo sem zbral potrebno vsoto za prvi obrok in se za hip oddahnil. A le za hip, ne da bi se mogel spočiti...

Iskrena Ti hvala za sadike in pismo, na katerega odgovorim kmalu. Nama se po Vama toži: da bi že bil september, ko Vaju zopet vidiva tu! Morda se mi v maju posreči, da pridem za dan, dva v Gorico.

Za sedaj sprejmita oba najina iskrena voščila k Vstaje-nju in bodita nama iz srca pozdravljena!

Vajina

Gigi Dina

Za Davorino sva končno našla pravo sredstvo in po ceni: Tee Franklin, ki je izboren! Ako ga v Gorici ni, piši, pošljem ga takoj.

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 13-14 / 17.IV/30.VIII. Znamka za 50 stotink. Na hrbtni strani: Gorizia arrivo e partenze / 17.4.30.21.

70.

Benetke, 26/VI-1930

Predragi! — Prešli so meseci duševno suhih krav in dela za dom, da sem komaj dihal. Zdaj moram izpreči. »Severja« (343) prebral — govorila bova o njem septembra, ko pride. Tako se nama toži po Vaju! Bodita nam iskreno pozdravljena! Vajin Gigi

Dina

Otroka zdrava!

Razglednica (Venezia: Palazzo Ducale) z naslovom: Gospod / Francè Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 14-15 / 27.VI./30.VIII. Znamka za 30 stotink.

(343) Bevkovo delo »Julijan Sever«, ki ga je izdala v Trstu Književna družina »Luč«.

71.

Dunaj, 10/12-30

Dragi moj Francè

Odpusti, da Ti nisem prej pisal: skrbi sem se komaj pred par dnevi rešil, otroka sta bila bolna (Tatja je še), (344), a jaz sem moral sem (345) za par dni.

Dunaj je lice spremenil: ni več mesto, kot sva ga sanjala in videla nekoč. Težka mora leži na ljudeh, in če Dunajčanu

vzameš dobrodušnost, mu vzameš vse. »Kärntnerica« je zvečer amerikansko kričeči bazar. Program gledališč je reven: edino dobro stvar daje Burghtheater. Werflovo »Das Reich Gottes in Böhmen« iz husitskih borb. Videl nisem, kritika ni edina: na vsak način zanimivo delo. Pač pa sem videl v »Akademiji« (oddelku Burghtheatra) Gerhart Hauptmanovo komedijo »Die Jungfern vom Bischofsberg«, tako šibka reč, da če bi jo bil napisal jaz, bi je noben pes ne povohal. To je vse, kar Te o Dunaju zanimati more. Ne, še nekaj: govoreči filmi, ki so amerikanske popolnoma izpodrinili. Videl in slišal sem dva: jako dobra, ne brez umetniške tendence in sijajno zgrajena. Teater ima velikega nasprotnika in dokler bo tako šibek in drag, mu bo v teh časih slaba predla.

Zadnjič sem govoril s Steletom. (346) Ali veš, da prevzamejo mladi popolnoma Dom in svet? Tudi Mesar (347) se je umaknil: vodstvo knjigarne in založbe je prevzel Škerl (348) in postavil široko zasnovan program za prihodnje leto. Raveden sem, kako bo.

Kako je s Teboj? Upam, da sta zdrava in korajžna. Midva misliva s toploto na Vaju in Vaju oba iskreno pozdravljava.

Ves Tvoj

Lojze

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 Gorizia (Italia). Poštni pečat: Wien 1 4b / 17-18 / 10. XII/1930. Znamka 30 grošev. Na hrbtni strani: Gorizia arrive e partenze / 11.12.30. 13.

(344) Res je imel tri otroke: Tatjano (roj. 1927), Marka (roj. 1930) in Marijo (roj. 1932). (345) Na Dunaj. (346) Glej opombo 278. (347) Mesar Jože (?), arhitekt, ki je opremil izdaje Jugoslovanske knjigarne. (348) Silvester Škerl.

Dragi France! — Hvala Ti za knjigo, (349) ki sem je bil vesel: le ilustracije so »bogpomagaj« in zame očividni dokaz,

da manjka Goršetu, (350) žal, še najnujnejše, študij, ker je risba ogrodje vse likovne umetnosti — tudi kiparstva (Glej Michelangelo, Rodin ali... Kralj, Dolinar itd!). Mož ima talent, brez dvoma, in jaz sem prvi, ki mu to priznam in če bi imel človeka blizu, da bi ga vodil in včasih — za ušesa prijel, bi nam dal še marsikatero dobro in trajno stvar. — Tone Kralj, ki pridno dela, mi piše obupna pisma o tamkajšnjih (351) razmerah glede umetnikov. [...] Čakam novi »Dom in svet« (352) in sem silno radoveden. Vse kaže, da se povrnemo v dobo Lampè-Mahnič, le da so Lampeti sedaj v nasprotnem taboru. V enem oziru je to dobro, ker se ozračje razčisti, v drugem zopet ne, ker požrè brezplodno prerekanje ogromne moči. Tvoje stvari v »Zvonu« (353) še nisem pričel brati, a bom te dni. Knjige sem po oglasu (354) naročil — Mauriac je lepa stvar, Hugoja poznam. Beri ga, videl boš, koliko se je Pregelj (355) pri njem učil. — Midva misliva s toploto na vaju in oba prisrčno pozdravljava! Tvoj Ivan Mrak. (356)

Dopisnica z naslovom: Signor / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Firenze ferrovia / 19-20 / 20.II./31.IX. Znamka (že na dopisnici) za 30 stotink.

(349) Gre za Bevkovo delo »Burkež gospoda Viterga«, ki je izšlo pod psevdonimom Tone Čemažar. (350) France Gorše (1897), slikar in kipar, iz Zamosteca na Dolenjskem. (351) Slovenskih v stari Jugoslaviji. (352) Urejevanje Doma in sveta je po prvi dobi Lampe-Opeka prešlo v roke Jožeta Debevca, nakar ga je vzel v roke France Stelè, ki se je vrnil iz ruskega ujetništva, 1920-1922 (zadnje leto s pomočjo A. Merharja), kateremu se je kasneje pridružil Francè Koblar. To je trajalo do leta 1930, ko se je obema priključil od mlajših Anton Vodnik, a že leta 1931 je od trojice ostal le A. Vodnik, kateremu sta se pridružila še dva mlajša (Debeljak - Ložar). Tako je tu razumeti Resov pridevnik »novi« DS. (353) »In sonce je obstalo«, izšlo v LZ v 11 nadaljevanjih. V knjigi je delo izšlo leta 1963 pri Pomurski založbi v Murski Soboti. (354) Oglas Jugoslovanske knjigarne za svojo knjižne zbirke. Tako je Mauriacovo delo »Gobavca je poljubila« izšlo v Leposlovni knjižnici, Hugojevo »Leto strahote 1793« pa kot 37. zvezek Ljudske knjižnice. (355) Ivan Pregelj. Res gotovo misli predvsem na »Tolmince«. (356) Res se je pod to ime skril.

Dragi moj Francè!

Tako se mi zdi, ko da je ležal težak sen na meni. Obnemel sem naenkrat in za vse in ko sem sedel, da bi pisal, je però obstalo pri prvi besedi. Ti poznaš take položaje, veš, da živi človek kot v omotici in dela, hodi, vstaja, govori izven zavesti, mehanično in topo. In ko se polagoma vrača v sebe, mu je bridko in mukoma išče stika s svetom in z dragimi.

Po dolgih mesecih prihaja sedaj k Tebi prvemu moj glas. Rad bi Te prijel za obé roké, da bi videl, kako so vedno gorke in zveste in mi molčanje odpustil. Za tem, sledi dolgo pismo, a prosil bi Te, da mi čimprej pišeš in mi na dolgo poveš, kako je s Tvojim delom, kaj pišeš (bral nisem zadnje mesece ničesar!), kake probleme gnetiš in rešuješ, da bom vedel, da si mi blizu, da Te takorekoč čutno dojmem in začujem trepet Tvojega srca, ogenj Tvoje duše.

Le k praznikom Ti voščim iz srca, z Dino, svete ure napoja iz Luči Deteta: »In beseda je meso postala...« Da bi zapelo v Tebi in iz Tebe vse lepše, vse močnejše! In Davorini Tvoji, ki se je otroka toplo spominjata, vse, kar ji prijatelj voščiti more!

Da si mi zdrav, močan in vesel!

Tvoj

Gigi

Naslov na kuverti: Signor / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 24.12.31. 22. Znamka za 50 stotink, (VII° centenario 1231-1931 Anno Santo / — Sv. Frančišek/). Na hrbtni strani poštni pečat: Gorizia centro / 27 /?/. 12.21.11.

Predraga! Že dva meseca se pripravljam k pisanju, a ne morem: Jobove bridkosti so naju obiskale: prezgodnje rojstvo

najmlajše Marije, (357) njena smrtna bolezen in komaj se nama je posrečilo, iztrgati jo smrti. Nato težka bolezen Marka in Tatje (358) in še stare dekle. (359) Kaj bi še? Dva meseca prečutih noči, trpljenja in skrbi, ki so naju izžrpale. Veselo, korajžno Alelujo! Tvoj Gigi

Razglednica (Venezia - Palazzo Ducale e Basilica S. Marco) z naslovom: Gospod / Francè Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 15-16 / 25.III/32.X. Znamka za 30 stotink.

(357) Resova najmlajša hčerka Marija. (358) Marko in Tatjana, prva dva otroka. (359) Marija. Prim. opombo 332.

75

Ivanovo, 1932

Dragi moj France!

Kako sem bil vesel Tvojega pisma po tolikem času. Prav za prav velja očitek, (360) ki si ga sebi delaš, tudi meni. A odkar je bolezen skoro pol leta gostovala črno v moji hiši, (361) sem ko otrpel, neizmerno truden od samih skrbi in bridkosti in se šele sedaj polagoma vračam v življenje. Za delo, razen poklicnega sploh ni bilo časa. Največ tolažbe mi je dal še koleg, (362) ki sem ga letos imel, o ruskem romanu in pa avla, polna slušateljev. In še predavanje o Goethejevi osebnosti v tuk. Ateneju, (363) kjer sem bajko o »olimpični mirnosti« in duhovnem »ravnesju« tega »zadnjega« pogana ovrigel in iz Goetheja samega dokazal, kako je bil v sebi razstrgan in v bistvu nesrečen človek, vkljub sijajni maski, ki jo je znal tako spretno polagati naj [prečrtano] na svoj pravi obraz. To in pa sodelovanje pri enciklopedijah (364) je vse, kar sem to zimo in to spomlad zmogel. Vse drugo molk: bral nisem niti ene knjige, predelal niti enega literarnega dela in poslušal le vase, iskal le svoje misli in grebel, da najdem svojo pot. In ne zaman: polagoma se postavljam na lastne noge, v debatah s kolegi čutim, kako je moj kritični in estetični čut postal finejši, ostrejši in se ne da varati. Vse teorije, ki sem si jih

navzel, odpadajo kot luskinе. Ne vidim dela le v času, skušam ga postavljati v brezčasovnost, kamor vse, kar je res umetniškega, spada. Z bolestjo in bridkim zatajevanjem klešem v sebi človeka in čas, ki je navidezno brezploden, seje v to novo razorano prst. Ali kaj požene? Verjamem z vso dušo v to, čeprav bi bil le en sad! Za zimo pripravljам sintetično študijo našega povojnega slovstva. Problem me mika in v glavnih potezih je v meni gotov — da bi le prišel do potrebnega miru, ki je za podrobno delo kot solnce. (365)

Takole, vidiš, je z menoj. Na zunaj molk — prekinil sem skoro vse dopisovanje — na znotraj iskanje in poglobitev do samolastnih tal. Poletni čas bom pa porabil, da preberem vse kar je važnejšega izšlo, predvsem Tvoje stvari! A ker ne plačujem, mi že mesec ali dva ne pošiljajo nič več...

Da ostaneš, je prav! Očitati ni nimaš ničesar. Zakaj bi klonil? (366) Če le utegnem, pridem do septembra na obisk, ako ne, se vidiva na razstavi, ki bo odprta do 4. nov.. in si jo moraš ogledati. V kratkem se oglasim znova: zdaj sem pred poplavo izpitov, da komaj diham.

Davorini dragi in Tebi od nas vseh prisrčne, gorke pozdrave! Pa zdrava in vesela ostanita! Tvoj

Gigi

(360) Da mu ni pogostejše ali nič pisal. (361) Prim. pismo 74.

(362) koleg — predavanja, seminar. (363) R. Istituto Superiore di Scienze economiche e commerciali v Benetkah. (364) Prim. op. 341. (365) Delo je po vsej verjetnosti zadobilo že docela izoblikovano podobo v Resovih mislih, vse pa kaže, da ni prišlo na papir. In to je v resnici velika škoda, ker smo s tem izgubili gotovo enega najpomembnejših, če ne celo najpomembnejši izvirni pretres in prikaz slovenskega slovstva po vrni svetovni vojni. (366) Ti trije odstavki kažejo na politične razmere. Bevka so leta 1930 obsodili na 2 leti hišnega zapora.

OPOMBE K RESOVIM PISMOM, OBJAVLJENIM V PREJŠNJI ŠTEVILKI REVIJE

(323) Izrezek se je ohranil v pismu. Prim. opombo ob koncu pisma. — (324) Dela verjetno Res ni nikoli napisal.

(325) Ali misli Res na zadnji del (= kos) rokopisa Črnih bratov in sester ali pa se je morda v pismu 56 »prenagril« z izjavo, da je delo že prebral? (326) Revija Pegaso. — (327) Doma in sveta ter Ljubljanskega zvcna. — (328) Engelbertu Besednjaku. — (329) Advokat Arturo Targioni, po rodu iz Firenc, za ženo je imel Slovenko Antonijo Jakončič.

(330) Ni jasno, kaj naj ta kratica pomeni? Ali splošno slovenski tisk (revije, časnike, itd.), ki mu jih je Bevk v glavnem posredoval, kakor je razvidno iz drugih pisem? — (331) Tobaka. Glej op. 250-251.

(332) Služkinja pri Resovih. — (333) Tu je spet eden Resovih predlogov za naslove Bevkovih del. Po vsej verjetnosti gre za delo, ki mu je potem Bevk dal naslov »V zablodah« (Slovenska Matica 1929). Ob ponovni objavi (Lipa 1963) pa se je spet približal Resovemu predlogu; delu je dal naslov »Zablode«.

(334) Resovi so pričakovali drugega otroka Marka. — (335) Mladika 1928 poroča o knjigah Slovenske Matice šele v 8., avgustovi številki. Ker je to pismo napisano v juniju, potem gre verjetno za poročilo, ki ga je Mladika prinesla o knjigah Goriške Mohorjeve družbe v 3. števi. na str. 109. Da je na to Res takò pozno reagiral, si moremo razlagati s poznim prejemom Mladike, kar se v pislih večkrat odraža. Po vsej verjetnosti se je Resu le zapisalo Matica namesto Mohorjeva. — (336) Beneški bienale.

(337) Knjigo »Umirajoči bog Triglav« je izdala Goriška Matica. Nosi sicer letnico 1930, iziti pa je morala že v prvi polovici decembra prejšnjega leta, kakor dokazuje to pismo. — (338) Vse kaže, da ima Bevk v mislih povest »Stražni ognji«. Za takò razlago govori tudi ohranjeno Finžgarjevo pismo Bevku iz septembra 1929, v katerem piše Bevku: »Glede povesti Stražnji ognji bi sodil takole: Kar nič se ni treba sramovati povesti. Bo kar dobra ljudska povest in nikar se ne postavite na stališče, da mora biti vse kar najnovejše. Seveda človek zori...« Povest je izšla 1931 kot 84. zvezek Slovenskih večernic.

(339) Predavanje je bilo v dvorani Umetniškega krožka. Priredila ga je Zveza katoliških italijanskih vseučilišnikov v Trstu. Udeležilo se ga je okolo 500 oseb, med njimi tudi škof mons. Fogar. Res je govoril predvsem o Vladimiru Solovjevu. Prim. Novi list II/1930 št. 8 str. 9. (340) Gl. opombo 337. F. K. (— France Koblar) je v svojem prikazu (Dom in svet XXXXIII-1930 str. 118) zapisal med drugim: »...Povest v celoti zaostaja za "Znamenji"«. — (341) Prim. pismo 84.

NEKAJ VPRAŠANJ

I.

V zapisu z naslovom **Neprazniške misli**, ki je izšel v ti reviji decembra 1967. leta, sem med drugim navedel tudi stavek iz članka Janeza Vipotnika (Delo, 22.7.67.) »...kritika slovenske politike do njenih narodnih manjšin dobiva zdaj ostrejšo in netolerantnejšo obliko.« Na isti strani sem dodal še navedbo iz revije **Teorija in praksa**, v kateri Mitja Ribičič piše: »Na tržaškem področju imamo na primer mnogo recidivov nacionalizma pri naši manjšini.« (**Teorija in praksa**, št. 8-9, str. 1266).

Stavka sta razločna, nobene možnosti zmotne razlage ni, pripomnil bi lahko samo, da to, kar je za prvega politika ostra in netolerantna kritika, postane za drugega že kar iredentizem.

Zato prvo vprašanje: Kako more marksist označiti kot iredentiste ljudi, ki zahtevajo spoštovanje pravic, ki zamejskim Slovencem grejo po mednarodnih pogodbah?

To je očiten in trpek nesmisel, obenem pa poskus javnega razvrednotenja nekoga, ki ti zavoljo takega ali drugačnega vzroka ni pogodu. Zakaj nikakega dvoma ni, da noben zgodovinar, ki bo pregledoval dogajanje v letih, za katere gre, ne bo našel najmanjše sledi kakega iredentizma na Tržaškem.

Kakšen smisel pa ima govoriti o recidivah (ne o recidivih, ker recidiva je ženskega spola), pa tudi ni mogoče razumeti. Zakaj če je po pravopisu recidiva vrnitev, povrnitev bolezni, pomeni, da smo bili **bolni** vsi slovenski ljudje, ki smo za časa fašizma in za časa osvobodilnega boja bili za samoodločbo narodov.

Zato so taki stavki obupno neresni in demagoško puhli.

Vendar mi tukaj gre predvsem za primerjavo dveh prejšnjih navedb z dvema novima.

»Mitja Ribičič... je dejal, da se bomo poslužili internacionalizacije problema, če Avstrija ne bo ustrezno reagirala na naše zahteve, ter da so o problemu obveščeni šefi misij, podpisnic avstrijske državne pogodbe, in da je problem zrel tudi za bližnjo konferenco o evropski varnosti.«

»Janez Vipotnik ... je dejal, da bi bilo slabo, če bi se vsa politična akcija osredotočila samo na problem dvojezičnih napisov, ne pa tudi na osnovno razsežnost koroškega problema, ki izhaja iz neizpolnjevanja ne samo člena 7 avstrijske državne pogodbe, ampak tudi ostalih členov, ki bi jih morali imeti neprestano pred očmi.

Predlagal je, da zberemo vso dokumentacijo v zvezi s položajem naše manjšine in jo izdamo v brošurah oziroma v knjigah, da bi se domača in svetovna javnost čimbolj podrobno seznanila s temi problemi. Opozoril je tudi na konkretne naloge in obveznosti, ki jih ima socialistična zveza do vseh zamejskih Slovencev v Avstriji, Italiji in na Madžarskem.» (Delo, 19.XII.1972).

Ob lepoti in dobroti takih sklepov in namenov ni kaj pripomniti. Prihodnost pa nam bo razodela, če so bili dosledno uresničeni, ali pa je spet šlo samo za spodbudne izjave, ki se v matični politični praksi periodično pojavljajo.

To, kar preseneča (kako smo pisatelji naivni!), je ugotovitev, da nas časniški poročevalec ne obvešča, da bi bila omenjena politika rahlo v zadregi, ko pa zdaj vendar zagovarjata stališče, ki jima je pred leti veljalo za intolerantno in celo iredentistično!

No, kajpada, absolutno je izključeno, da bi dva marksista zagovarjala iredentistične teze. O tem ne more biti dvoma. A če je s stvarjo res tako, zakaj sta ožigosala kot intolerantne in iredentiste ljudi, ki so zahtevali, naj matična država kot sopodpisnica mednarodnih pogodb dosledno in odločno nastopa za spoštovanje pogodbenih določil.

Zato najbrž ne bi škodilo, če bi o priložnosti spet malo spregovorili o nečajejskih metodah, saj kaže, da se jim vodilni komunisti niso nikdar odrekli in so fraze o marksistični etiki samo lepotičje za nedolžne idealiste.

II.

Naslednje vprašanje, ki se nam zastavlja, je, zakaj pride nekdo komaj po sedemnajstih letih do tako pomembne odločitve, kakor je tista o objavljanju dokumentacije o zamejstvu, »da bi se domača in tuja javnost podrobno seznanila s temi problemi.«

Že dolgo je namreč, kar je bilo napisano, da je domača (matična) javnost glede vprašanj Slovencev za mejo obupno ignorantna, za kar sta odgovorni anacionalna vzgoja in pa zloglasna teorija o izginitvi narodov. Kako da so se vodilni ljudje v Sloveniji komaj zdaj zavedeli nepoučenosti domače javnosti o vprašanjih, ki so za poldrugmilijski narod bistvena?

»Kadar govorimo o matični domovini, sodimo, da bi se morala bolj vključiti: morala bi bolj slediti razmeram in usodi zamejskih Slovencev, posebno beneških,« sodi tovariš Predan. »Pri tem seveda ne mislim samo na politični in kulturni prosvetni vrh, temveč na vsakega posameznika. **Narod bi se moral zganiti kot celota.**« (Sedem dni, Maribor, 7.XII. 72. Podčrtal jaz.)

Tako je, **narod bi se moral zganiti kot celota**, a kako se bo zganil, če partija, ki ima monopol nad narodovo šolsko vzgojo,

čaka sedemnajst let, preden se odloči, da bo **domačo** javnost poučila o problemih zamejstva.

Seveda nam ostane še ena varianta, da podvomimo, da se je matična država nazadnje zdaj **zares** odločila, saj ima človek vtis, da se kakor drugo življenje tudi slovenski politiki zmeraj bolj balkanizirajo. O vseh problemih namreč govorijo suvereno, o ničemer ne podvomijo, z lahkoto danes zagovarjajo eno, jutri drugo, nekaj sklenejo, pa se sklepov ne držijo, da bodo jutri lahko spet sklepali itd.

Pri tem se nam vsiljuje trpka ugotovitev, da se morajo koroški Slovenci pravzaprav zahvaliti avstrijskim nacionalistom in nacionalistom, ki so podrli dvojezične krajevne napise, če bo za njihov boj za narodni obstanek slovenski človek **doma** kaj več zvedel.

III.

Nadaljnje vprašanje je v zvezi z avstrijsko socialdemokracijo. Že od Lenina naprej, da ne govorimo o nacionalno »prenapetem«
Prežihu, vemo, koliko socializma je v avstrijskih socialdemokracijah. Po koncu druge svetovne vojske pa je avstrijska socialdemokracija svojo nemško kri še dodatno obogatila z nacističnimi krvničkami. Zato mislim, da ne bi smeli biti tako hudobni, da bi pripisovali slovenskim marksistom kako posebno vero v avstrijski »socializem«. Če pa tako naivni, da bi vanj verovali, niso bili, kako potem, da so slovenske napredne ljudi izročili na milost in nemilost **taki** socialemokraciji?

Zakaj je Slovenija proti samostojni politični organizaciji na Koroškem?

V zvezi z zgoraj povedanim imam še dve podvprašanji.

Kaj so matični politiki tako nesposobni, da jih avstrijska »socialistična«
diplomacija tako načrtno in elegantno vleče za nos?

Če pa tega ne moremo pripisati nesposobnosti, čemu naj pripišemo njihovo uglajeno in malone krščansko sprejemanje udarcev?

Že slišim ugovor: Zdaj bo stvar vendar šla pred mednarodne forume!

Da, samo da bo Avstrija dan ali dva pred takim nastopom sveto ponudila, da se bo poboljšala. In jugoslovanski politiki bodo seveda srečni, da zadevo uredijo na prijateljski način z avstrijskimi »socialisti«
! No, in potem bodo koroški Slovenci nadaljnjih sedemnajst let čakali na izpolnitev obljub ali pa bodo dobili nekaj mrvic in bodo morali biti z njimi za vse večne čase zadovoljni.

IV.

Kajti ne gre samo za dvojezične table! Dosti pomembnejše je vprašanje šolstva, saj mora slovenski oče v Avstriji vsako leto

znova napisati prošnjo, če hoče, da njegov sin hodi k dvojezičnemu pouku.

»Za takšno stanje osnovnega šolstva na Koroškem je kriva predvsem Avstrija, ki kljub svojim mednarodnim obveznostim iz 7. člena državne pogodbe doslej še ni pokazala resne volje, da bi bila do slovenske manjšine pravična. Obenem pa moramo za takšne razmere zavestno obtožiti naše republiške in zvezne oblasti in predstavnike, ker doslej prav za probleme jezika in šolstva na Koroškem niso pokazali možate odločnosti in so se zadovoljevali z lepimi deklaracijami.« (Republiški odbor Slavističnega društva Slovenije, 14.XI.1969.)

Ker je stanje slovenskega šolstva na Koroškem že »stara« zadeva in ni neposredno v zvezi z dvojezičnimi tablam, bi se v zvezi s tem dotaknil še ene pomembne ugotovitve.

Naj navedem:

»Pa še nečesa se moramo zavedati, pa naj bo še tako boleče, da namreč Slovenci ne nastopamo v odnosu do manjšine oziroma v prizadevanjih za spoštovanje te manjšine na Koroškem in na Tržaškem kot država. To je prav gotovo velik minus, ki nas hromi ... kajti pogodbe se sklepajo na relaciji države z državo, vlada z vlado.« (Ciril Zlobec, Obala, december 1971.)

Na podlagi te resnice je umestno vprašanje, ali ne bo jugoslovanska diplomacija v primeru, da bo neizpolnjevanje avstrijske državne pogodbe res prišlo pred mednarodni zbor, vesela slehernega kompromisa, samo da spravi s poti neljubo zadevo, ki moti dobre jugoslovansko-avstrijske odnose.

V.

Pa še zaključno vprašanje.

Kdaj se bo slovenska republiška socialistična oblast nazadnje vendar obdala s strokovnjaki, ki položaj Slovencev v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ne samo temeljito poznajo, ampak znajo svoja stališča znastveno in možato zagovarjati? Takih strokovnjakov, kakršna sta na primer bila dr. Lavo Čermelj in Lojze Ude se je namreč nekoč ljubljanska oblast znebila, češ da so nacionalistično nastrojeni, na njih mesto pa dala leporečnike, ki se ob nesrečni zamejski usodi predajajo neobveznim stilističnim vajam.

Quausque tandem?

PS. Prijatelj, ki je prebral ta zapisek, je pripomnil, da bi ena sovjetska beseda v Avstriji pomenila več kot vsa matična »stilistična« uslužnost. Morebiti ima prav. Vendar če je Sovjetska zveza, kakor ugotavlja dr. Vladimir Dedijer, za petdeset milijonov dolarjev Avstriji zagotovila predvojni status quo, dvomim, da bi zdaj kaj naredila za koroške Slovence, če bi od tega koraka ne imela kakšne vidne koristi.

SLIKARSKA BIENALE V BENETKAH

RAZSTAVA OB SPOMENIKU NAPLAVLJENE PARTIZANKE *

36. slikarski bienale je ena izmed najzanimivejših razstav v tem tako sanjskem mestu. Smotrno urejeni prostor v paviljonih nekaterih držav nas preseneča, ker je moderna umetnost vendarle živa, smotrna in veljavna, čeprav so ji na začetku stoletja celo nekateri umetniki obljubljali propad. Umetnine so v več paviljonih zbudile presenečenje in že tako izgubljeno vero, da je mogoče v svetu fotografije in filma, televizije in fotoromanov izraziti še kaj več kot samo stilizirano in kakšnemu izrazitejšemu izmu vdano konstrukcijo. Novo v čistem slikarstvu nas bolj preseneča kot polgledališke scenarije parateatralnih novoumetniških smeri. Nova, med kiparstvom, gledališčem in še raznimi umetniškimi in banalnimi vseučinki tako imenovana zvrst »umetniške situacije« ali »umetniškega dogodka«, je močno zastopana, saj štejejo sem skupine množičnih teles Browniatovskega, sobo v stilu »zadušili bomo ptice« (Valeriana Trubbianianija), francoska kompozicija prostora in brazilski magični paradižek Humberta Espindole.

Slikarski opisni polfilozofski značaj imajo eksponenti Francisca Echauza (Španija), izhajajočega iz belgijske slikarske šole, zaradi česar se tudi tako razlikuje od ostalih rojakov, ki tu razstavljajo. Njegovi ljudje so dobesedno skrotovičeno ujeti med orjaške svedre in stroje, povezani so zgledno kot

(1) Eden najlepših spomenikov osvobodilnih gibanj (nasploh). Partizanko, ki jo je morje 44. naplavalilo kot toliko drugih, upodablja brodnasta ženska, ležeča ob obali.

kopice mesa, kjer ni pretakanja krvi in iz tesne ujetosti nima-
jo nobene povratne poti. Kvadrati sivozelenih totalov učinku-
jejo kot detajli velikega magnetskega stroja, v katerega se je
ujel človek ali več ljudi. Dlje ko podobo opazujemo, spozna-
vamo, da so telesa brezobličnih oblik, ki se jim obrazi ne vi-
dijo, od nekod položeni v velikanski stroj kot žrtve ali kot
posledica nekega neznanskega načrta. Prizori so vzeti iz neke
apokaliptične vizije sveta, a so tako prepričljivih oblik, barve
so tako vsakdanje, oblike plastične, prilagodljive in diskretne,
ko izdajajo tako morečo balado, da ne moremo dvomiti za
kateri zgodovinski čas gre. Splošen učinek pa je groza, ker je
avtor svoje v stroj položene žrtve ustvaril v dokončen in do-
končan obredni čas žrtvenišča ne samo za zaprtimi vrati, am-
pak celo v mehanskem prostoru nedojemljivih oblik. Opisno
bi lahko imenovali tudi slikarstvo Pierra Alechinskega (Bel-
gija), ki odpira vrata starim resnicam v novi luči. Zmes pre-
senetljivih iskanj in odkritij, novih vizij kaosa, poskus opre-
delitve neizmernosti, nanizanje vsemogočih izmov v novem
jedru likovne ustvarjalnosti. Vsa večdesetletna skepsa, da je
likovnost kot izraznost propadla, je klavrna in nesmiselna, ko
stopimo v dvorano Pierra Alechinskega. Prepriča nas z ma-
gnetsko izrazno spretnostjo. Naniza sličico za sličico naše dušev-
no in zunanje kaotično obdobje. Brezoblične pošasti so moder-
no poreklo heretičnih karikatur, ki jih je Goya naslikal v svo-
jih blodnjah. Tam, kjer ima zavrtost modernega sveta trpke
slutnje, Alechinsky trga pajčevinaste pajčolane, zastirajoč na-
šo resničnost, razgalja vizionarsko spačene scenarije travmatič-
no konsumne družbe. To mu je dano, ker sta njegova domiš-
ljija in spretnost upodabljanja neizčrpna. Dinamična silovitost
prepletenih in sosledičnih dogodkov se sprošča z naravnost
filmsko hitrostjo. Morda je njegovo upodabljanje fotoroman
o človeški kritični življenjski skušnji. Velika platna so nam-
reč uokvirjena v decimetrski rob, kjer so druga ob drugi na-
nizane grobo začrtane »razglednice« s prizori najrazličnejših
iger domišljije in obrobajo orjaško hobotno zver. Kot, da so
se vse mogoče spake razlezle okoli slikarja, ki jih je vneto,
hlastno narisal in preden so zbežale, ujel s čopičem. Alechin-

skega svet ni brezobličen, ampak docela iznakažen in pester. Najrazličnejša križanica rastlinja in gosenic, kač in orjaških predpotopnih ovijalk, vse prikazni pa težijo v antropomorfnost. Renesančni in baročni portali, freske in alegorije so bile prepolne angelčkov, hudičkov, svetnikov in svečanostnih mučenk. V njih je bil predstavljen miren, skladnosten in logičen miselni svet človeku dojemljivih ali sicer sosledičnih skrivnosti. Pohlepna naglica vsakdanjosti je postopoma ovrgla umirjenost stare vere in domišljije. Odprla se nam je apokalipsa, kjer nas od vsepovsod zasledujejo skrivenčene golazni pošastnih človeških izrazov. Kot so včasih nirvanske človeške alegorije spremljale glavno sliko na cerkvenih freskah, tu, pri Alechinskem nepojmljivo doganjanje uokvirja nevarno preteče razsulo sveta. Sorojak Alechinskega Christian Dotremont veže svojo likovno sporočilo na prapisavo, ki v črnobeli tehniki napolnjuje liste, obenem pa svojo ornamentalno in orientalskim pisavam podobno sporočilo pojasnjuje z obširnejšimi podnaslovi ali pripisi s svinčnikom. Spominja na Ben Shanovo sliko, kjer je pod zubljestim levom pripis: Kjer je meč, za knjigo ni prostora.

Beneška razstava je s takimi slikami izjema družbe, ki prezira svoje profete: ti v slikarstvu znajo marsikaj prikazati na rovaš velikopoteznih strateških in okolje zastrupljajočih nians.

Eden najzanimivejših je poljski paviljan; zastopajo ga kipar Broniatowski ter slikarji Strumillo, Fijalkowski in Markowski. Največjo pozornost vzbuja Broniatowski s svojimi množicami papirnatih ljudi, ki so v zraku, v obliki črke V strnjeni za ograjo ali drseči ob razstaviščni stavbi. Liki imajo človeško velikost, strnjeni so v grupe amorfnih oblik in mu služijo kot ponazoritev vseh mogočih vlog, ki jih ima amorfna množica; torzi vseh mogočih oblik, zlepljeni iz časopisnega papirja mu služijo za takole metodo (Prevod s prospekta):

»Ustvarjam samo začasno, ne da bi imel možnosti ponavljati enkrat povedano stvar, ki bi potem lahko postala simbol. V mojih stvaritvah je nekaj nezadostnega, nezrelega, ki torej ne more doseči polnosti eksistence, in tako ostane nekaj vmesnega, ki olajšuje, ne da bi dalo počitka... To ni individualiziran

svet niti razlaga različnih in zaprtih notranjosti ..., kipov... To ni hermetična popolnost, ampak so odlivki iz istosti materiala. Kot najmanjše šahovske figure so proteze naravne stvarnosti. To so znamenja pod človeško obliko, množica, ustrezajoča mojim osebnim zahtevam. To so črke mojega izražanja...«

Toda za temi do neskončnosti stereotipnimi papirnatimi lutkami, kot jim pravi kritik Aleksander Wojciechowski, zastonj iščemo kakšno vidno človeško individualnost, samo ena lutka ima pretresljiv časopisen ženski obraz. Tudi ta se izgubi v masivnosti nenavadnega grozda človeških torzov.

Slikar Makowski izraža na svojih temnobarvnih oljih arhitektoniko, ki je po svoji strukturi sorodna Spacalovi. Približno paralelne črte razdelijo več prostorov, ki so vidno samo detajl. Pri Spacalu je prostor arhaična in poetična kraška ali obmorska pokrajina, zavidljivo simbolizirana, pri Makowskem, ki piše tudi pesmi, je umetnina »sporočeni naslov neznanemu naslovniku«. Etabilira v puščavskih linijah in med banalnimi kubi neznatne stvari, ki jih sprošča v skrivnostne prostorske labirinte. In ta pojem večnosti je, kot se zdi, uvekovečen v podobi, čeprav je abstraktnost vedno v zvezi z nekimi krogli. Pri našem Spacalu so te magične pritikline meseci na nebu ali v igrah senc, Makowski jih vzporeja kot obcestne kamne.

Razstavljata še Strumillo in Fijalkowski s svojskim stilom. Prvi piše tudi pesmi in je tako rekoč svetovni popotnik. (Rim, Sibirija, Varšava, Damask, Irkutsk, Mongolske stepe). V katalogu se srečamo z nekaterimi verzi:

Na malem mostičku čez hudournik — blizu izvira — najdeš prazno konservo — echo človeške solidarnosti.

V njegovih slikah se pod na pol prozornim oljem razkrijejo odpadli odvečni predmeti, ki jih je neskončno morje, in v nakopičenosti valovijo v nesmisel.

Ko zapuščamo poljski paviljon, imamo občutek, da polnejšega ne bomo doživeli. Toda prijetnih presenečenj ne manjka. Recimo v romunskem paviljonu, kjer se vrsti največ imen in se srečamo s presenetljivimi interpretacijami vsakdanjega življenja, vrvenje v nas zročih množic, apoteoza tvega-

nja boja za pravično stvar. Na teh grafikah je kohezirano življenje v novem stilu kolektivnega sveta. Občutek imamo, da so avtorji prišli do določenih socioloških in skoraj filozofsko teoretičnih zaključkov o času, prostoru in predvsem osnovnem vzdušju skupnosti, v katerih žive. Medtem ko nam je Broniatowski pokazal opozorilo razosebljenja, ki grozi, nam v romunski grafiki govorijo iz skromnih in žalostnih obrazov preplašeni ljudje atomskega veka, da je dinamika kolektivnosti še vedno neraziskano področje.

Humberto Espindola nam v stilu magičnega prostora pričara pravljичni prostor, izjemno eksotičen in nepojmljiv za razvajenega Evropejca, ki se niti v sanjah ne bi mogel srečati s čim podobnim. Ta njegov prostor je razdeljen v dva dela. V prvem so tla posuta z najmehkejšim pšeničnim razdrobljenim steblovjem, s stropa do tal, v enakomernih presledkih je prostor napolnjen z okroglimi okraski iz trakcev najpestrejših ognjenih barv in skozi tak prostor, kjer je poudarjena folklorna igra, da ne rečem dinamičen ples barv, neslišno prideš v manjšega, kjer štrlijo od vsepovsod orjaški bivolji rogovi, v ozadju se dviga žezlo s petimi zvezdami in po tleh in na stenah so razpete bivolje kože z raznimi starinskimi napisi. Zanimiva simbolika, simbioza folklore in moderne govorice.

Težnjo po narodni ornamentiki izdaja Arne Ekeland (Norveška). Z nežnimi barvami, ki težijo k roza in vijoličnemu komponira trakaste ljudi, do zadnje nianse stilizirane v neko tipično severnjaško kompozicijo, v nedotakljivi pravljичni svet. Elipsaste človeške silhete plavajo v abstraktnem prostoru in vanj izginjajo. Odtujenost in utopičnost, ki je izražena v likih, se ublaži v barvah, izključujočih vsakršno nasprotje, kot bi utirale pot v nov prividni svet novih idealov. Bistvo Ekelandovih eksponatov je poetika v dognanih, njemu lastnih pravilih in ob njegovih umetninah utripa človekov duh kot čas lepote in ravnovesja. Dopolniti moram misel. Na trakastih vijugah, sestavljenih v človeške silhete so vtisnjeni narodni okraski, tako da je simbolika likovne govorice na dlani.

O IDEALISTIH IN ELITI

Ko sem opravil z ljudmi čustev, sem jo mahnil k ljudem razuma. Gredoč, sem ugledal dva, ki sta se menda pričkala, ko pa sem prišel bliže, sta utihnili in je bilo videti, da se hočeta lotiti mene — znak, da sta me poznala.

Vi — me je ovikal dolgin s primerno dolgim obrazom, blede poltjo in vročičnimi očmi — vtikate nos v našo notranjost. Začeli ste pri umetnikih, zdaj bi pa radi tja na drugo stran. Pri tem pa ste kratko in malo prezrli mene, oziroma nas. In je pojasnil, da je idealist in posrednik med čustvom in razumom.

Veste — je nadaljeval — mi smo nekak umetniški izrastek. Nekateri pravijo — je vzdihnil — da smo umetniški odpadek. Nič ustvarjalni. Že — toda pogledjte naše srce!

Čeprav oni mislijo, da niso naši, smo pa mi le njihovi in jim na vseh koncih in krajih pomagamo kot — kako naj rečem: pač kot idealisti.

Nadaljeval je: Ali si lahko predstavljate svet brez idealistov? Ustvarjalni občutkarji nujno potrebujejo propagandne občutkarje, če se hočejo laže in hitreje uveljaviti. Gre za nekako delitev dela. Toda mi idealisti se ne omejujemo na umetniško plat. Celo bolj malo nas je tu. Naša dejavnost se suče bolj okrog izsledkov razuma.

Prosim: ne zamenjajte prvih z mistiki, druge pa s fanatikami. Mi smo mirni ljudje, protivni nasilju. Kjer mislimo, da kaj ni prav, smo pristaši pasivne rezistence. Tako smo pač eni objektivni, drugi pa kritični idealisti, oboji pa proti tej definiciji. Da smo konformisti? Ne! Nas ne zanima sedanjost, ampak prihodnost. Mi smo vizionarni.

In — sem zaključil pri sebi — često končamo v razočaranju ali utopiji.

Presodil sem, da tu zanj in njegove ljudi ne bo prostora in časa in sem hotel dalje, ko me je prestregel oni drugi, rekoč: ne boste šli dalje, dokler ne spregovoriva.

ELITA

Kmetje in industrija so egocentrični in egoistični. Elita je drugačnega kova: ne gre ji toliko za lastno korist (ali pa sploh za nobeno). Njen namen je, osrečiti druge.

Ta številčno neznatna skupinica ljudi je nosilka zla vsega človeštva. Gre za fanatike, ki imajo fiksne ideje in so torej posploševalci. Čim bolj se jim nedosegljivi cilj odmika, tem bolj so fanatični, kar se vidi po tem (kakor je rekel Santayana), da vlagajo v stvar vedno več napora.

Ponašajo se s širino duha, manjka pa jim globina srca. Kar njihov »čisti razum« dožene, je splošno veljavno in mora biti sprejeto. Le kdor je slep, se bo protivil.

Ravnajo se po formulah (ali filozofijah), ki jamčijo za uspeh, da jih le izvedeš v praksi. Sodijo, da se dvigajo nad predsodke manj obdarjenih in da so že saradi tega zmožni ugotoviti, kaj je za ljudstvo prav.

Freudove zasluge za znanost so velike, ko pa je začel trditi, da sloni vsa človekova dejavnost na spolnosti, si je pol ugleda zapravljal. Duhovniki, ki pišejo o vsem, samo ne o verstvu; gospodarski strokovnjaki, ki so postali poprečni politiki, zdravniki, pisatelji drugovrstnih romanov: ogromna večina teh in takih, ki so se oklenili novega poklica, za katerega niso bili usposobljeni, za ceno starega, za katerega so se izšolali — vsi so posploševalci. V london-skem Hyde parku lahko poslušаш govornike, ki obravnavajo vprašanja daljnih dežel, o katerih v resnici nič ne vedo.

Ti razumarji so zmaličili francosko revolucijo, zmaličili so rusko revolucijo in zmaličili bodo ameriško in

katerokoli, ki že pride. Nato se polaste oblasti. Ko njihove socialne reforme ne uspejo, začno kriviti občestvo, češ, da nič ne razume, da je reakcionarno in sploh ne ve, kaj je zanj dobro in prav. V resnici pa vodi ljudi zdrav razum. Odklanjajo njihove zamisli in utopije in sledstveno omejitve izražanja misli, ne zato, ker so proti reformam kot takim, ampak ker so proti šušmarstvu, ki ga je v njih več kot dovolj.

A se le zgodi, da tudi razumar podvomi. Ker pa je vedno trdil, da ima prav in ker svojih napak, ko se jih zave, ne prizna, je prisiljen ostati »dosleden« in še dalje zagovarjati z vnemo stvar, v katero več ne verjame.

TEORIJE IN IDEOLOGIJE

...Tako je dovedla prižnica morda do neke vrste cerkvenega fašizma, s spreminjanjem mnenj v dogmo, špekulacij v resnico nesoglasij v izdajstvo ali celo razkolništvo. (J. Murray).

V tem pismu me ne zanimajo kapitalistične države. Kapitalistična ali kapitalistične teorije so stare in če se pojavi kaj novega, gre za variacije na staro temo.

Zanimajo me tako imenovane komunistične dežele, ki jih zdaj imenujemo socialistične in za katere naj velja, kar sledi, pa najsi bodo še nemirne ali pa na poti v prvo fazo ustaljenosti.

Tisti na teh področjih, ki pravijo, da so teoretiki, so v resnici heretiki. Teorija je lahko samo ena, marksistična in njen oče je Karl Marx. V življenje je prišla z Leninom, ko pa je le-ta moral od črke odstopiti, so ustvarili marksizem-leninizem. Predstavljajte si, da bi se imenoval oče kapitalizma Kapital in bi imeli zdaj na primer kapitalizem-galbraithizem ali kaj podobnega...

Marksizem je seveda sakrosanten, nihče si ga ne upa načeti. Toda ne učinkuje, in to iz dveh vzrokov — ker Karl Marx ni bil (in tega mu ne morete škoditi v zlo) tako vizionaren, da bi slutil moderno mehanizacijo, avtomatizem in komputerizacijo — in ker se tudi psihološke predpostavke niso uresničile. To zadnje je vsekakor mnogo resnejša stvar.

Marksova teorija velja enako za na primer Sovjete, Jugoslovane ali Kitajce, vsak pa jo uveljavlja na svoj način. Ker se teorije, kot rečeno nihče ne upa dotakniti, so posegli po njeni razlagi. Pojavile so se napake in tako je prišlo do znamenitega učenja prav na njih.

Ker argument takega učenja ne more večno trajati — učenci bi si sicer sami izstavili spričevalo o neusposobljenosti — so se poslužili povih poti v socializem, novih razlag marksizma..

Sovjeti trde, da so vsi, ki nočejo ubogati, a se imenujejo komunisti, odpadniki. Jugoslovani na primer, so po 1948. trdili, da so pravi marksisti oni in da so Sovjeti odpadniki. In še kar naprej dokazujejo: eni, da je padlo jabolko z drevesa, drugi pa, da se je drevo izrodilo...

Po novih poteh v socializem so šli, kjer je šlo. Na Poljskem ni šlo in je z Gomulko — tako sem bral — odletel tudi *njegov* ideolog. Kakor je izginil s Hitlerjem *njegov* ideolog. In bo odšel še kakšen, če se ne bo znal iz zanke izžonglirati ali priti na morda uspešno idejo, da bi bilo dobro, posneti Berio.

Lastna pota v socializem utegnejo biti včasih presenetljiva. Kot na primer v Jugoslaviji. Od strogega povojnega centralizma v samoupravljanje in zdaj v decentralizacijo. Somoupravljanje — kot sem predvideval 1964. — se ni obneslo, kritizirajo ga v samih komunističnih krogih, medtem odkriva decentralizacija nevarne razpoke ne samo v partiji, ampak v sami strukturi skupne države. Kje je marksizem.

Vpelješ neko stanje s trditvijo, da gre za marksizem-leninizem. Ko se ne obnese, ga spremeniš z opravičbo, da si se bil zmotil, da pa so te zmote izučile, naučil si se potrebnega in nam zdaj predstaviš novo stanje, ki je čisti, ideološko podprt marksizem-leninizem pravilne lastne razlage.

Do prihodnje spremembe.

Vsaka sprememba ovrže nekaj dotedanjega. Vsaka pomeni novo pot v socializem, je nekaka subteorija, ki nas bo — po ovinkih — pripeljala do uresničenja prave, neizpodbitne, dokončne in edino veljavne Teorije.

Tako je bilo mogoče napisati, da je praksa dokazala pravilnost teorije, drugače povedano, da je sinček dokazal očetovo pravšnost.

Dokazovanje teorija-praksa in praksa-teorija je možno le, če sta medsebojno neodvisni. A kako naj dokaže praksa pravilnost teorije, če pa je njen morski prašiček?

Marksisti verujejo, da človeka spremeniš, če spremeniš njegovo okolje in se radi bahajo z uspehi v svojih deželah. Sprememba pa ni sprememba, ampak prilagoditev novim razmeram, ki jih vsaka revolucija nujno vsili. Novo stanje lahko traja dolgo časa, v katerem se režimi ustallijo, omilijo, konservirajo, evolucionirajo in končno regradirajo.

Zakaj naj bi bilo življenje v novem okolju boljše? Zato, ker bo družba brezrazredna, ker bodo vse dobrine skupna last, ker bo dobil vsak, kar mu bo za življenje potrebno. Dobrine bo treba sicer proizvajati, kar bodo storili ljudje iz čuta za skupnost. Tudi denarja ne bo treba.

Skupna lastnina materialnih dobrin se je v ZSSR takoj spčetka izkazala kot nepraktična. Kaj storiti na primer z uro, ki jo nekdo nosi na zapestju in ki je skupna last v primeru, da je nekdo drugi nima, ker ur ni? Kdaj bo kdo prišel na vrsto? In kaj če bodo ure različnih kakovosti? Sicer pa, kdo bodo tisti mnogi, absolutno nezmotljivi, ki

bodo dodeljevali dobrine po potrebah posameznikov, z absolutno pravičnostjo?

Ker bodo dobili požeruhi toliko, kolikor rabijo, to je dosti, se bodo imenitno okoristili z delom skromnežev, kot parasiti.

Ko je bil absurd skupne lastnine vseh gmotnih dobrin očiten, so izločili najprej neobhodne življenjske potrebščine. Pozneje je začel obseg izvzetih predmetov rasti in še vedno raste. Tako so dali Sovjeti kmetom ohišnico, da bi nan njej pridelali, kar rabijo zase, a jim kolhoz ne more nuditi. Zdaj lahko pridelajo več in prodajo na trgu, ki si ga sami izberejo in po cenah, ki jih sami določajo. Sem pa tja se tudi zve o posameznikih, ki jim je uspelo nagrabiti dosti denarja.

Jugoslavija ni izvzeta. Na tisoče interesentov čaka na vrsto za kupljeni privatni avtomobil. Beograjska »Politika«, sem bral, je svoj čas obljubila, da bo objavila poleg sto imen najbogatejših podjetij tudi sto imen najbogatejših posameznikov v državi.

Dosledna skupna lastnina nujno obsega tudi ljudi. Vsi moški bodo last vseh žensk, vse ženske pa vseh moških. Tu je bil polom popoln in Sovjeti so danes, kar se tiče zakonskega življenja partijcev dobesedno bolj papeški kot papež.

O skupni lastnini umskih dobrin naj rečemo samo, da se z njo okoriščajo predvsem lenuhi, torej parasiti.

Dočim je kolektivizacija v komunističnih državah (na umu so mi evropejske države) na umiku, pa je v kapitalističnih — z vse večjim posegom držav v privatno gospodarstvo — na pohodu. Zato vidimo, da so napadi komunistov na kapitaliste in obratno na upadu, ker je med njimi vedno več stičnih točk.

S spremembo okolja pa je križ. Kdor ga bo spremenil in pripravil za ljudstvo, da bi se preselilo iz slabega življenja v boljše?

Ljudstvo si mora novi red ustvariti samo. Pragmatično ljudstvo pa ni sposobno, predstavljati si, kako bo novi red v podrobnostih zgrajen. Razen tega ne zaupa poveljcem. In hoče hitrih uspehov.

Torej je treba ljudstvo — zaradi njegovega lastnega blaga — k delu prisiliti. Pritisk pa rodi odpor in tako se začenja cilj odmikati.

Namen pritiska ni toliko fizična ubogljivost nevernikov kolikor njihova sprememba v vernike. Postopku pravimo prevzganje, drugod mu pravijo še indoktrinacija in pranje možganov, s katerim uničijo človekovo osebnost, ter jo nadomestijo z novo, kolektivno, kar bi omogočilo ustvaritev družbenega reda po vzorcu mravljišča. Lepe misli, na levi in desni, da bi mogli s človekom po volji manipulirati.

Zagovorniki tega načina pridobivanja duš trde, da so uspehi odlični. Mislim, da se motijo in da je njihovo prizadevanje ustvariti novega človeka, zapravljanje časa.

Pomislite na dva tisoč let krščanske civilizacije, ki nas uči ljubezni do bližnjega. Kako so se v zadnji svetovni vojni ponižali in razgalili Nemci! Sodili so jim v Nürnbergu pod ameriškim vodstvom.

Prav Amerikanci, ki so sicer mnogo manj kulturni, so še do pred kratkim uničevali indokitajske narode, a se jim Nürnbergu seveda ni bati.

In kako se je obnesel v zadnji vojni nežni spol? Pretvoril se je v krvoločnega, da je svet kar strmel!

Nekateri pravijo, da so vojne potrebne, da bi si dali ljudje duška za utesnitve, ki so si jih sami naložili, da bi omogočili sožitje. To bi bila nekaka prijetna stran vojne. Koristna bi bila, zadostiti pohlepu.

V novejšem času si je nakopal marksizem hude sovražnike — genetike, ki groze izpodkopati čisto nenamerno in posredno. Trdijo namreč, da so genetične spremembe v človeku silno počasne in so za vso dobo, za katero mu lahko sledimo v preteklost, skoro nezaznavne.

Amerikanci so opazili pri lastnih ljudeh, ki so se vrnili iz korejskega ujetništva prevzgojeni in začeli z vnemo širiti novi nauk, da je navdušenje začelo pojemati in so postali čez noč taki, kot so bili nekoč (z domačo prevzgojo?) Le majhno število je ostalo novemu nauku zvestih. Sam opažam, da so mladi ljudje, rojeni po vojni za železno zaveso in socialistično vzgojeni od prvega razreda ljudske šole dalje, ki so se izselili v kapitalistične države, najlakomnejši priseljenci in neverjetno hitro pozabijo na svojo socialistično preteklost in domovino — če je le stanje v »novi domovini« materialno zadovoljivo (vsekakor boljše kot doma).

In kaj naj rečem o ideologih?

Kaj je ideologija? Po najnovejšem Webstru je »the idea or ideas at the basis of some political or economic theory or system«, kar me mika zapisati, da mora biti delovanje komunističnih ideologov v kapitalističnih državah drugačno (theory), kot pa v komunističnih (system). V Glonarjevem poučnem slovarju berem, da z besedo ideolog označujemo one, ki skušajo praktično udeležujočim se slojem dati filozofsko ali sploh načelno podlago za njih dejanja in nehanja; in še, da je splošna označba za nepraktičnega sanjača. Kar je kar v soglasju z Webstrom in mojim skromnim mnenjem.

Ideolog je razumar par excellence, človek, ki z realnostjo, to je življenjem nima sploh nobene zveze, neustvarljiv, brezidejen. Ideolog stoji in pade s svojim režimom. Kajti on je apologet. Vsa njegova filozofija je deduktivna, toda prikazana induktivno, kar daje videz ustvarjalnosti. Problemi so namreč že vnaprej rešeni. Videli ste nekatere oscilacije režima in vsakokrat je oscilirал tudi ideolog, kot da je sinhroniziran.

Tita smatrajo na zahodu za velikega državnika (ne tako na vzhodu), in je realist. On ukazuje svojim ideologom, ne oni njemu. Tako je šel k papežu in ga baje prosil, naj vpliva na jugoslovanske katoličane, da bi se sprijaznili

z njegovim režimom; tako je šel v Združene države, kjer mu je ultrakapitalist Nixon hvalo pel; tako je šel na kosilo h angleški kraljici.

In če bi ideologi doma ne bili tako neznansko puhli, bi se morali odločiti za harakiri.

Morda ste po vsem tem, kar ste zdaj prečitali, prišli na misel, da sem anarhist. Kar nisem, kot boste hitro videli.

O RAZUMNIKI

Dočim brez lepote nekaj časa gre (mnogim sploh ni potrebna) pa brez razuma nikdar ne gre.

Razumniki z umetnostjo niso v vojni, veže jih medsebojno razumevanje, da je razumnikom prvo razum, umetnikom pa umetnost. Ljudje, je rekel T. Traherne, vidijo iste predmete, toda jih ne razumejo enako. Razčlenja jih inteligenca in te je na obeh straneh zadosti.

Ti neprecenljivi tovariši na poti v grob, da se poslužim Dickensovih besed, so nekaki brezdomci, ki jih svet priznava s precejšnjo mero ravnodušnosti, dasiravno so koristen regulator, ki skrbi, da človeštvo ne zaide popolnoma v kraljestvo sanj, v introvertnost ali v kraljestvo stvarnosti, v ekstrovertnost. Ravnodušnost bomo pa razumeli, če se spomnimo, da spadamo v to skupino skoro vsi in tako ne vidimo v njej nobene posebnosti.

V tem ko ekstravagantnost umetnikom odpuščamo in jo razumemo, zahtevamo od razumnikov vsestranski možganski prijem. Njihovo razumevanje stanja in hotenj soljudi smatramo za dano, dasiravno stvar ni preprosta.

Razumniki se ne zadovoljujejo z znanjem svojega poklica, niti jih ne zavaja v narcisizem. Radi prisluhnejo drugim, radi se česa nauče, kar neposredno z njimi nima

opravka , pač pa z drugimi, a jim posredno le služi, da se umsko — in gmotno — obogate.

Razumniki ne zahtevajo moralnega obnašanja samo od ponižanih in razžaljenih, ampak ga naložijo tudi sebi. In tisti med njimi, ki grešijo (tudi takih je mnogo), poznajo kes in pokoro.

Nekje v tej milijonski armadi je moje skromno mesto, kjer ponižno čakam, če bo sonce enkrat morda tudi name posijalo. Nekaj mi pravi, da zastonj čakam.

Nič ne de. Narava nas je ustvarila za štirideset do petinštiridesetletno življenje — zadosti, da spravimo na svet potomce in jih speljemo na pot. Pa s tem nismo zadovoljni, živeti hočemo še in nam je že uspelo podaljšati življenje za dvakratno dobo, zato, da bi na starost lahko življenje uživali.

Napravili smo si slabo uslugo. Prijetnosti življenja so s starostjo vse redkejše in brezpomembnejše, skrbi pa, ki jih mlad optimizem z lahkoto prenaša, vse večje in težje, čim bolj se duh od tega sveta odmika.

In za pogrebom je treba večkrat.

IZ NEKROLOGA

Poslušali smo notranji glas mladih moči, ki že po naravi niso in ne morejo biti preraračunljiva spletkar, klikarstvo ali celo podzemlje. In čeprav so bili naši načini tudi ironije, cinizem, satira, odkrit ali zakrit prigovor, nesoglasja, brce v po krivici ustoličene avtoritete itd., nikdar pa naš način ni bil laž. Sam mislim, da je to bil in je (recimo zdaj pokopan) osnovni nesporazum o nas. Nesporazum pri nekaterih, ki sta jim besedi svoboda in socializem lahko tudi inštrument za manipuliranje.

ODGOVORNI UREDNIK »KAPELJ«
V POSLEDNJI ŠTEVILKI REVIJE

NE VEDNO KAKOR... BORCI

(Misli ob Benedetičevih Pravilih igre v SSG in še kaj)

Kaj naj rečem ob letošnji sezoni v Stalnem slovenskem gledališču: da slabša od lanske najbrž ne bo. Začetek je bil na moč previden, Pirandellu skoraj ne moreš do živega, (tudi če delo ni prav vrhunsko); naj ga zasučesh malo bolj po starem ali pa ga malo prevetriš, zmeraj ostaja soliden. Tudi Benedetičeva »Pravila igre« so kot druga premiera kar diplomatska poteza. Prvič ker je avtor domač in, kot pravi Jože Koren v Primorskem, ga moramo zato ocenjevati z drugačnimi, ne običajnimi merili (!) Povrh je nastop kateregakoli benjaminčka pri nas vnaprej zavarovan (— kakor se zavarujemo pred gripo, ko je še daleč —) s celo serijo tiskovnih konferenc, avtointervjujev, razlag in priporočil, medtem ko predstava še zori v režiserjevih rokah iz tepke v medénko. Ko je gripa (noviteta) tukaj, smo nared, veseli že, če se pojavi v manj hudi obliki kot smo pričakovali, hvaležni avtorju, da le ni tako slab, kakor je bilo ob tako obilni skrbi za preventivo pričakovati. Če se ne udeležimo premiere, nam Primorski že naslednji dan tako zanosno prikaže uspeh krstne predstave, da nam srce skoraj zapolje od ponosa, da smo končno dobili tržaškega Shakespeara. Če ni drugače, si potem še v Ijubljani Inkret ali Predan natakneti dvojne rokavice (prirejene za zamejsko kulturo, vsaj za tisti del, ki ga požegna SKGZ) in ljubeče pobožata obetajočega (ali že uglednega) zamejca in ta nepreklicno in trdno sede na Parnas. In če je že tako, res ne vem, čemu naj bi še kot poslednji Mohikanec vztrajala na kritičnem konjičku, potem ko smo za okroglo mizo Grupe U izvedeli, da kritika sploh ni več potrebna, na Tržaškem pa še celò ne.

In vendar se mi ne zdi pošteno, da vse, kar je domače, in zato, ker je domače, obravnavamo z drugačnimi merili kakor tisto, kar ni zraslo na domačem zelniku. Ali ni umetnost ena, nepodkupljiva, čista? In čemu bi se katerikoli gledalec ne smel vprašati, ali je Filibertu Benedetiču uspelo izraziti tisto, kar je hotel in obetal, in koliko ljudi je z dramo prepričal, prizadel, presenetil ali navdušil.

Ali je dovolj, da predstava teče lahkotno in je na prvi pogled čisto spodobna? Končno bi bil neki minimum dosegel vsak malo spretnejši režiser, kaj šele, če je to neprijemljivo tkivo, ki ni ne dovolj pesniško privzdignjeno ne dovolj družbeno kritično in še najmanj od simbolnih pomenov nabito, vzel v roke tako inteligenčen in domiseln režiser, kot je to Andrej Hieng?

Dobrih namenov Benedetiču ne gre odrekati. Kaj je h o t e l povedati, je razberljivo vsakomur. Ali bi mu morali biti hvaležni že za samo hotenje? Ali nam mora biti vseeno, če nam svojih občutij in misli ni znal izraziti z večjo umetniško prepričljivostjo, z več pesniške sile, z več idejne jasnosti in ostrine, z več odgovornosti, z več drznosti, z več poleta?

V čem vidim pomanjkljivosti Benedetičeve igre?

Kot človek, ki se je ukvarjal z liriko, je očitno želel igro prežeti z lirizmom. A ker ga ni znal dati kot podton celotnemu tekstu, se je rešil z lirskimi vložki. Tako njegov lirizem iz ostalega tkiva skoraj groteskno izpada, čeprav je bil najbrž njegov namen, da z eksaltirano igralko vzbuja nekakšno ibsenovsko demonskost ali da dà celoti nadih pesniške skrivnostnosti. Drug takšen nasilno vrinjen element so glasbeni vložki, ki naj bi nas uverili v prepričanju, kako zelo avantgardnih prijemov se poslužuje avtor, kako zelo nas preseneča — in prav ta namen je preveč razviden in odbija. Tudi vse rožljanje in tuljenje in prenašanje ograj in mrež ne more zabrisati osnovnega ograja igre: v bistvu imamo pred seboj preprosto domačo ljudsko igro s povprečnimi dialogi brez iskrivosti, s kakšnim izskokom v sentimentalnost, s tipiziranimi liki, z iz-

rabljenim zapletom. Tega ne more zakriti ves blišč, s katerim je Benedetič skušal obdati svoj skromni tekst, bodisi da ga je zavil v poetično meglo, bodisi s skoki v histerijo, ki naj bi dajala vtis globine. Najbolj mučno pa je prizadevanje, da bi naphal vse tiste še po Krasu dišeče Janeze in Micke z nečim posebnim, da bi nehali biti, kar so, pa se mu ob vsem trudu nikakor niso hoteli privzdigniti v simbole. In teh simbolov raje ne poskušajmo dešifrirati! Koga naj npr. simbolizira Aktivni upokojenec? Ali morda trpečega slovenskega človeka pod fašizmom? Koliko naših ljudi pa je bilo priganjavcev takrat in danes? Ali ni v tem nekaj žaljivega? In Ester - naj bi ta skoraj prostitutka simbolizirala naša dekleta? In gospod X? Ali je moral ta deus ex machina priti prav iz Avstralije pridigat o zvestobi zemlji, prav on, ki jo je prvi zapustil?

Pa pustimo simbole. Poglejmo, kje šepa sama dram-ska zgradba. Ali ni bilo druge možnosti, kot da je avtor moral problem »razlaščanja« (kakšno razlaščanje neki — v tem primeru?) zgostiti v tako klavrnem žarišču, kot je odkup hčerine »časti« s prodajo zadnjega kosa zemlje? In čemu je morala biti Ester povrh noseča z nekom drugim in ne s svojim »finančnikom« (glede na številčnost slovenskih finančnikov v Trstu je morda Benedetič menil financarja?)? In zakaj se je končno Oče moral obesiti, ko bi bil z malo avtorjeve spretnosti lahko ostal živ? Njegova smrt sinu in družini ni potrebna, služi le avtorju, da se reši figure, ki je v drami (ali komediji) edina živa in prepričljiva, pa bi zaradi nje konec izzvenel preveč po dobri stari realistični drami. Modernejše je, da obvisi. In kaj nam ostane za katarzo? Morda sin, ta bleda in nejasna figura, ki ne ve, kaj hoče, in ki po vrsti histeričnih popadkov v igri napravi tisto, kar bi po logiki pravzaprav pripadalo očetu: da namreč uniči simbol zla. A po vsem, kar je ves čas bil, je pri Stojanu umor lahko le »raptus«.

Drama je stekla pred nami spretno, v dobri igralski postavitvi, v primernem (a zares ne tako imenitnem, kot kdo trdi) scenskem okviru, ki ni niti kdove kako domiseln

in se lahko daleč skrije pred kakšnim Palčičevim. A njena umetniška moč je krhka in bledična, njeno idejno sporočilo površno, približno in obrobno. Kar se reši, je kvečjemu toplo človeško sporočilo Očeta, a za to ima več zaslug kot avtorjev tekst Lukeževa kreacija; in pa zdrava preprostost Upokojenca - delavca, ki razen šahiranja (!) v kavarni (!) res lahko simbolizira tisti čut za pravičnost in mero, ki je v našem človeku.

O idejni strukturi drame je bolje ne govoriti. Ker Benedetič (češ, saj sem pesnik, ne dramatik) rahleje od metulja preletava pereče probleme in se jih dotika le zdaleč, komaj z robom patetično razpetih kril, previdno in neangažirano. Okrog naših realnih problemov teka — kot mačka okrog vrele kaše. Nikjer se ne izjasni niti o nacionalni pripadnosti junakov niti o njihovi politični opredeljenosti, sploh ne omeni asimilacije, besedi Slovenec in Italijan zanj ne eksistirata. Izogne se resničnemu časovnemu okviru in se tako reši vseh političnih in državnih zamer, s slastjo pa si privošči socialno in politično tako nezaščiteno kategorijo, kot je to slovenski šolnik.

Ne vem, kako je vse te pomanjkljivosti mogel spregledati tako marksistično angažiran list kot je Primorski dnevnik, in kje je tu videl živo aktualnost. Res, Benedetič ima vso pravico, da se s poletom v neke nedoločene sfere nekoliko izogne žgočim problemom; a da potem nekateri po vsej sili hočejo dokazati, da se je ves zagnal vanje, z vso predanostjo resnici, kot je rečeno v Gledališkem listu, to je le malo prehudo. Človek mu ne zameri prešibke umetniške sile, saj jo tudi marsikateri slovenski in svetovni sodobni dramatik zna nadomestiti z domiselnostjo, z igri-vostjo, angažiranostjo. Zameri pa mu, da hoče pesniško poletavati nad našo tukajšnjo kalvarijo in se hkrati hoče proglašati za upornika, za borca, za pisca aktualne, družbeno-idejno angažirane drame. Tega pa mu kljub predgovoru, zagovorom, kljub kilometrom tovrstnih priznanj v tukajšnjem in netukajšnjem tisku ne morem priznati.

BORIS PAHOR

MISLI O KRITIKI

I.

Teh svojih nekaj misli o kritiki ne bi nanizal kot teoretski prikaz, ampak kot kratek zapis o tem, kako se nam v zamejstvu prikazuje sodobna slovenska kritika.

Mario Sansone, ki govori o Croceju, pravi, da se je ta v svojem kritičnem opusu zmeraj držal načela, da je zvestoba moralnemu čutu prava podlaga dobri kritiki. Zakaj Croce, pravi Sansone, zahteva od pisca, da je zvest svoji resnici, on pa, kritik, ne išče predvsem pomanjkljivosti v nekem delu, ampak se mu približa s **simpatijo**, to se pravi z željo, da bi dojel pisateljevo misel ali slutnjo.

Če se ozremo na sodobno kritiko pri nas in vzamemo v poštev njeno razmerje do pisateljeve **resnice**, potem žal odkrijemo, da enemu delu naših ocenjevalcev za tako resnico, za subjekt, v glavnem ni dosti mar oziroma jim je samo za taka dela, ki so formalno podana takó, kakor je po njihovih kriterijih edino veljavno. Z drugimi besedami bi rekli, da se taki naši kritiki ozrejo s **simpatijo** (po Croceju) samo na takšno delo, ki po svoji fakturi odgovarja njihovim (kritikov) estetskim načelom, vse druge književne umetnine ali sploh ne jemljejo v poštev, torej zanje, kakor da niso izšle, ali pa se samo mimogrede obregnejo vanje.

Pa ne gre, kakor bi si kdo lahko mislil, pri teh ugotovitvah o statusu takšne sodobne kritike na Slovenskem za uporabo v imenu tistih pisateljev, ki so mogoče prizadeti. Problem je dosti težji, zakaj pri nas ni mogoče več najti ocene, o kateri bi človek že vnaprej ne slutil, kako se bo kritik védel. Če recimo recenzira pisatelja, ki ima za zgled francosko **école du regard** ali tako imenovani **nouveau roman**, potem je bralec lahko prepričan, da se ga je kritik lotil z naklonjenim srcem.

Nič seveda nimam proti **école du regard**. Nič nimam proti poskusom, ki težijo za tem, da bi odkrili kaj novega. Rad imam na primer Grilletovo **Jalousie**, kakor imam rad tudi kak tekst sodobne slovenske nove proze, na primer Šeligove. A tukaj gre za vprašanje kritike. In pri nas je žal kader modernističnih kritikov enosmerno zaverovan (in to ravno takrat, ko hoče biti evropski), da niti ne opazi takih del, kakršno je na primer »V Sibilinem vetru«, loti pa se z vsem kirurškim instrumentarijem delca, ki je v primeri z Rebulovim romanom mogoče samo spodbuden prvenec.

Zelo dobro razumem odpor človeka, ki se je moral zjutraj in zvečer otepati socialnega realizma, pa je zdaj po zakonu sredobežnosti pristal na drugem ekstremu. Vendar če je bil tak skok pravilen v fazi čiščenja in urejanja miselnih predalov, tak ekstremizem ne more postati norma, če naj kritik teži za tem, da bi se njegov notranji svet razvijal in poglobljal.

Ker imamo pri nas takó krčevito paudarjeno enosmernost, naša avantgardistična kritika ni tako privlačna, kakor bi lahko bila. Saj je ujeta, zato tudi ni stvariteljska, zakaj gostobesednost in hipertrofično nizanje pridevnikov nikakor ne more nadomestiti originalnosti.

Jasno je, da je tak ekstremizem protiudarec političnemu in literarnemu povišjemu in sedanjemu političnemu monizmu. Namesto načela, ki je poprej vrednotilo **vse** z merili družbene koristnosti, se je zdaj pojavil princip o razvrstitvenju **vsega**, o odpravi vrednot. A če je res, da je tak odpor

proti idejnemu in estetskemu monizmu razumljiv, je prav tako res, da nova omejenost ne more biti rešitev iz polpretekle omejenosti.

II.

Ko je konec julija v neki sobotni številki »Dela« Josip Vidmar med drugim govoril tudi o kritiki, je med književna dela, ki so vredna omembe, uvrstil tudi roman **Na kmetih**, ni se pa domislil ne Kocbekove **Listine** ne Rebulove knjige **V Sibilinem vetru**, da omenim samo tidve. Seveda ima lahko kritik po svoji vesti in svoji presoji tidve knjigi za manj pomembni kakor kako drugo, vendar bi si jaz usodil reči, da gre tukaj za drug, deloma marksističen ekstremizem.

Tako stopata v slovenski današnji kritiki dva ekstremizma vzporedno — vmes imamo skorajda praznino.

Zato je nekoliko nenavadno, če Josip Vidmar toži, da pri nas ni polemičnega poštenja in pa, da nam ne zrasede močna književniška osebnost. Zakaj da bi to dosegli, bi bilo najpoprej potrebno, da se slovensko ozračje očisti take ali drugačne dogmatičnosti. In Josip Vidmar je eden izmed tistih, ki je po vojski imel dosti možnosti na razpolago, da bi ozračje pomagal čistiti. Tako bi rekel, če naj se ustavim samo pri eni ugotovitvi, da bi bilo nujno, da bi pisatelju, ki je že močna pisateljska osebnost, a ima prirojeno napako, da je kristjan, priznali njegovo vrednost. V tem primeru bi kritik Josip Vidmar lahko naštel vsaj tri: Majcna, Kocbeka in Rebulu. Če pa Josip Vidmar misli, da ga zvestoba marksističnim načelom odvezuje od take **simpatije** (po Croceju), je seveda to njegova pravica, ne more pa pričakovati, da bo s takimi kriteriji pomagal slovenskemu kulturnemu svetu iz težav. Kaj naj na primer pomeni njegova ugotovitev, da nam danes »manjka kritičnega razuma, ki bi znal dnevno ločiti od stoletnega«, ko pa hkrati zahteva od pisatelja, naj se uniformira in naj v ideološkem svetu nima drugačnih pogle-

dov od uradnih? Rad bi vedel, kako bi mogla v ozračju, ki ga on predlaga, zrasti osebnost, ki bi znala igrati na vso klaviaturo človeškega.

Vidmarju se to zdi mogoče, zakaj, tako pravi, slovenski pisatelj se je v preteklosti znašel še v dosti težavnejših okoliščinah, kakor so današnje. Ugovarjal bi s trditvijo, da v preteklosti ni bilo **nikdar** tako kapilarnega nadzorovanja človekovega življenja in mišljenja, kakršnega uvajajo tako imenovani socialistični režimi na vzhodu in kakršnega v bistvu zagovarja tudi Josip Vidmar, ko pravi, da je »nekdo lahko pripadnik te ali one miselnosti, ampak naj bo to zase.« Drugo, kar je potrebno upoštevati, je to, da je slovenski pisatelj za časa avstroogrske vladavine res imel tujo oblast, katero je pri svojem pisanju moral upoštevati; vendar je prav zato, ker se je branil pred **tujim**, bil globlje in pristneje samosvoj. Bil je v dialektičnem razmerju do tega, kar mu je kot slovenskemu človeku streglo po življenju. Danes pa nima več **tuje** oblasti, od katere naj se loči, proti kateri naj postavi svojo izvirno bitnost. Slovenski pisatelj, če naj bo zvest sebi, ko se ideološko razhaja z uradnim mišljenjem, lahko samo molči. (Res smo v novejšem času toliko napredovali, da kulturna osebnost v kaki reviji lahko krene tudi po svoji poti; a v tem primeru kritik, o nji molči.)

No, in tako smo sklenili krog, ki bi ga lahko imenovali ris uradno-idejnega ekstremizma, in pa krog, ki je ris avantgardnega ekstremizma. Risa dveh omejenosti, dvojne hvale, ki sta hkrati večkrat sistema dvojnega molka.

Kar pa je še na drug način tragično pri vsem tem, je to, da je Josip Vidmar, ki zagovarja ideološki monizem, glede narodnega čuta še zvest svoji predvojni sijajni študiji o narodu, medtem ko avantgardni kritiki v svojem zanikovanju staromodnega kritika zavračajo tudi vrednost njegovih narodnih prvin.

Tako je slovenska javnost globoko razdvojena, zakaj če se v marsičem strinja s predstavnikom tradicionalne estetske smeri, ga hkrati absolutno odklanja kot škodljivega ideološkega monista. Na drugi strani pa, ko priznava takó idej-

no kakor lahko tudi ideološko drugačnost modernistov, ne more sprejeti njihovega ekskluzivizma, predvsem pa ne njihovega razmerja do narodnega substrata.

III.

Slovenski kulturi in torej kritiki manjka danes to, kar pogaša slovenski svet na splošno, to je pogleda na celoto. »Začeti moramo pri celotnem kompleksu, če naj z analizo pridemo do elementov, ki celoto sestavljajo,« pravi de Saussure. Zanimivo pa je, da se prav tisti, ki se pri nas sklicujejo na strukturalizem, posvečajo podrobnostim, namesto da bi skušali priti do sinhronične globalnosti. Prav tako so njihove teze o narodu precej v nasprotju z raziskavami, s katerimi so prav strukturalisti, na primer Levy Strauss, doprinesli izredno pomembne ugotovitve o vrednosti posameznih kultur.

Kakor je bil po koncu druge svetovne vojske površno birman v imenu marksizma narod, ki je zrasel v krščanstvu, tako je zdaj neodrešilen doprinos nekaterih posameznih strukturalističnih elementov, če se modernistični iskatelji ne poglobijo v bistvo novih metod.

Predvsem pa velja za naše avantgardne kritike to, kar ugotavlja Starobinski že leta 1965 o tistih strukturalistih, ki se ustavljajo samo pri strukturiranem, opuščajo pa **strukturirajočega**. Ker nimajo stika z njim, s **strukturirajočim**, pravi Starobinski, se jim izmuzne tudi stik s humanim pa stik z zgodovino.

Rešitev iz meglenosti današnjega slovenskega kulturnega sveta zato ne more biti v idejni in ideološki enotnosti ne v imenu marksizma ne v imenu strukturalizma ali česar koli drugega, ampak v zvestobi resnici, to se pravi življenju. Tako marksizem kakor eksistencializem kakor strukturalizem nam zelo lahko pomagajo pri iskanju naših dopolnitev, noben **izem** pa ne bo mogel nadomestiti pristne človeške substance. Samo le-ti pa morata biti zvesta tako pisatelj kakor kritik, če naj bosta vredna tega imena.

BEŽNA ANKETA MED DIJAKI

SLOVENSKEGA UČITELJIŠČA »A. M. SLOMŠEK«

PO OBISKU V CELOVCU

Organizirali smo srečanje s koroškimi študenti, ker smo od Korošcev samih hoteli zvedeti, kakšne so njihove težave. Najpoprej smo šli v Dijaški dom, kjer smo imeli prvi stik z našimi sobrati. Iz pogovora smo ugotovili, da so dijaki premalo zavedni, nekoliko bojazljivi, zato se tudi prepopotitno upirajo. Vprašali smo jih, kje je krivda za njihovo bojazen; rekli so nam, da je temu kriv njihov sramežljiv značaj pa tudi občutek manjvrednosti, kajti Avstrijce imajo za superiorne.

Mislim, da je precej kriva tudi prešibka ali zanemarjena narodna vzgoja. Šola bi morala študente vzgojiti v zavedne Slovence, tako da se ne bi sramovali svojega rodu in med potjo, v šoli in med odmori govorili v slovenščini.

Z gospodi profesorji se nismo mogli veliko pogovarjati; gospod ravnatelj nas je peljal v zbornico med glavnim odmorom ob treh (imajo namreč pouk popoldne, ker gostujejo v nemškem poslopju). Žal mi je, da nismo mogli do kraja izčrpati problema, ki se je sprožil. Neprijetno me je presenetilo, ko je neki profesor dejal, da imajo Avstrijo za svojo domovino. Zdi se mi, da, če sprejmejo tako teorijo, je, kakor da bi vrgli puško v koruzo.

Žal v Celovcu nismo našli ozračja, ki smo ga pričakovali. Zaradi tega pa ne smemo obupati, nasprotno, koroškim Slovincem moramo še bolj pomagati, ker samo s skupnimi silami, to je s sodelovanjem vsega slovenskega naroda je izvedljiv upor proti germanizaciji.

Sonja Sirk

Naj takoj povem, da sem zelo razočarana. Pričakovala sem več narodne zavesti ne samo pri mladini, ampak tudi pri pro-

fesorjih. Predstavljala sem si manjšino, ki se bori za svoj obstoj, a sem imela vtis, da so dijaki nekoliko nezainteresirani, zaprti vase, nekako izločeni iz stvarnosti, naš obisk, ko da se njih ne tiče. Predvsem sem se začudila, da se bojijo govoriti po slovensko na ulici, medtem ko pri nas v Trstu, čeprav živimo v okolju, ki je pretežno italijansko, nam dijakom še na misel ne pade, da bi se sramovali svojega jezika. Pri Korošcih je drugače in parkrat sem zasledila, da so se študentje tudi med seboj pogovarjali v nemščini.

Najbolj so me razočarali profesorji, ko so nekateri trdili, da morajo v mladih najpoprej zbuditi zavest, da so Avstrijci, šele nato, da so del manjšine.

Ob takih izjavah profesorjev se sprašujem, po kom naj se mladina zgleduje in kaj naj pričakujemo od nje.

Neva Vechiet

Predstavniki dijakov se nam je zahvalil za obisk in za knjigo Borisa Pahorja *Nekropola*, ki smo jim jo prinesli kot skromno darilo. Zatem se je začela nekaka diskusija. Dijaki pa so bili zelo zaprti vase in smo težko prišli do dialoga. Ugotovili smo, da so boječi. Res, da so fašistični napadi zadnje čase ostri, vendar so Slovenci premalo zavedni, preveč so tudi dijaki apatični.

Gospod ravnatelj prof. Zablatnik nas je zelo prijazno sprejel in nam povedal, da obiskuje slovensko gimnazijo nad 400 dijakov. Potem smo se srečali s profesorji, katerim smo priznali, da nas je stik z dijaki razočaral. Skušali so to razložiti z razliko značaja, oni da so bolj zaprtega značaja, medtem ko smo mi, ki živimo na jugu, bolj sproščeni. Neki gospod profesor je zagovarjal tezo, da je prav, če slovenski ljudje imajo Avstrijo za svojo domovino, ker se tako lažje vživijo v okolje, pa tudi s tem pomagajo utrditi avstrijsko državno zavest. Gospod profesor Messner pa se je temu uprl, češ da Avstrijci nimajo zavesti samostojnega naroda, ampak so vsi Nemci, kar je dokazal že nacistični čas.

Gospod ravnatelj nam je potem še povedal, da mu je telefonirala neka gospa, češ da je dijak iz slovenske gimnazije vztrajal pri svojem, ko ga je opomnila, zakaj govori po slovensko v avtobusu.

Sonja Sosič

Koroški Slovenci bi se morali bolj aktivno potegovati za svoje pravice.

Sram jih je govoriti po slovensko na cesti, v vlaku. Mislim pa, da je slovenskih dijakov veliko in da ni prav, da si nič ne upajo. Če ne bo mladina začela misliti na spremembo takega stanja, kdo pa bo? Tudi pri nas fašisti ne mirujejo, a zaradi njih ne zatajimo svoje slovenščine. Če sem prav razumela, se o teh problemih ne pogovarjajo med seboj, še manj pa z nemško govorečimi dijaki. Sploh ni sodelovanja med slovenskim in nemškim dijaštvom, kakor smo ga nekajkrat imeli pri nas. Sploh niso mogli verjeti, da v Trstu del italijanskih dijakov sodeluje z nami, pri njih da bi bilo nekaj takega nemogoče.

Radi jim bomo nudili vso pomoč, a tudi sami morajo na dan s svojimi zahtevami. Začeti pa morajo govoriti v slovenščini v javnosti!

Živa Cunja

Dijaki so bili zelo v zadregi. Priznali so, da imajo občutek manjvrednosti. Ko se je pogovor le nekoliko razvil, nam je gospod profesor Messner razložil, da se tudi moške, ki so poklicani, da vodijo koroške Slovence, ne upajo dati dvojezičnih napisov na svoje hiše.

Začudila sem se ob odkritju, da imajo koroški Slovenci Avstrijo za svojo domovino. Rekli smo jim, da smo mi državljani republike Italije, a da je naša domovina Slovenija, državljanstvo je eno, narodna pripadnost pa drugo.

Žal je tudi pri profesorjih, kar se tega vprašanja tiče, gledanje zgrešeno.

Rosana Tul

ODTOD DO ZRELOSTI

Leta 1928 je nacistična stranka dobila samo 810 tisoč glasov izmed 31 milijonov na državnih volitvah in iz Hitlerja so se delali norca. Leta 1930 so nacisti dobili šest in pol milijona glasov in postali druga najmočnejša stranka v državi. Spričo 14 milijonov glasov, ki jih je Hitler dobil dve leti kasneje, se iz njega niso več norčevali. Postal jim je Führer in bog, ki jih je popeljal v Pariz in pred Moskvo.

Toda ko so zavezniške čete prodirale globoko v Nemčijo, so odkrile vso pokvarjenost takšnega nasilnega sistema. Nacistični režim je koval dobiček celo iz pobijanja. »Z nemško natančnostjo so esesovci izračunali poprečen dobiček, ki ga je mogoče dobiti od suženjskega delavca in tja do končnega iztržka za zlato, ki ga je imel v zobeh. Nič ni šlo po zlu.

RENTABILNOSTNI RAČUN SS O IZKORISTKU
UJETNIKOV V KONCENTRACIJSKEM TABORIŠČU

Poprečni dnevni dohodek od ujetnika	RM	6.—
odbitek za prehrano	RM	0.60
popr življ. doba 9 mesecev 270 dni x	RM	5.30 — RM 1431.—
odbitek amortizacija za obleko	RM	0.10
izkupiček od racionalne uporabe trupla:		
1. zobno zlato; 3. vrednostni predmeti		
2. obleka; 4. denar		
odbitek stroškov za krematorij	RM	2.—
poprečni dohodek	RM	200.—
skupni dohodek po 9 mesecih	RM	1631.—
sem ni prištet dobiček od (prodaje) kosti in pepela.		

Ameriški vojaki so našli vse lepo sortirano v buchenwaldskih skladiščih: bale ženskih las, kupe naočnikov, zobovja, obleke. Najbolj pa jih je razkačil pogled na tisoče otroških čevljkov.

Ko so osvobajali taborišče za taboriščem, se je zavezniških vojakov polasčala divja jeza, medtem ko so nemški civilisti povsod zatrjevali, da niso vedeli za te grozote, čeprav se je smrad iz taborišč in vonj krematorijev širil daleč po okolici. (Iz knjige: Druga svetovna vojna).

Svet je bil prepričan, da bo nemški človek po takšni deščini zavrgel zmotno vero v svoje herenfolkovstvo. Različnost političnega kriterija pri obravnavanju južnotirolskega in koroškega primera in nasilje v podporo takega kriterija pa kaže, da se nemški človek ni spremenil. In to je slabo za nemšega človeka spričo datuma, ki ga pišemo.

PRAVILA IGRE

— Ti, vsaj naslov bi bil moral dati drugačen Filibert Benedetič za tisto svojo reč v Slovenskem gledališču...

— Misliš? Jaz pa sem se čutil tam prav vsega sredi razlaščanj, prav v vrtinec naftovodne afere me je potegnilo, skozi parter je zašumela nafta...

— Odtujitveni efekt, vsekakor. No, meni je bilo bolj tako, ko vidim upesnjeno Agnelettovo brošuro, saj veš, katero...

— Tisto o dolinski aferi? Kjer si v začetku dr. Agneletto vzame za motto Sofokla?

— Toda Pravila igre bi zahtevala, da si ravnatelj nekega gledališča prihrani neokusnost, da stavi na program svoje lastno delo. Jaz bi skoraj za eno sezono odstopil, ko bi bil Benedetič.

— Manjšinske razmere pač, kaj hočeš.

— Saj, ko mora biti vsak za vse. Ravnateljevati in ustvarjati obenem, to je hudič. Pa vendar...

— In če gre za to: zakaj ne bi prosim videl v tem, da Filibert Benedetič daje na program samega sebe, določen samoupravljaljski element? Navsezadnje je to še en dokaz, da je SKGZ za samoupravljanje.

— Dobro, tisto je bila od zdavnaj. Od kdaj je že bila SKGZ za samoupravljanje in proti liniji Staneta Kavčiča. Ampak kaj sem hotel reči: če bi bil tisto napisal kdo drug, veš, kaj bi rekli?

— Kaj vem, da dela nacionalizem. Ampak če je prišel režirat iz Ljubljane Hieng, ki hoče biti vesoljski pisatelj...

— Si ga videl zadnjič na ljubljanski TV? Eno celo uro se je sprehajal sem pa tja, pokazal ženo in otroke, rekel, da mu finančno kar dobro gre...

— Menda bodo snemali tudi Rebulo na Opčinah, ko

hodi po gmajni in govori o Kristusu, izvirnem grehu in takih rečeh, kakršne so v tisti njegovi Novi Zemlji...

— Dobro, ampak zame je tisto Benedetičevo početje vsaj patriotizem, če hočemo biti natančni, ne? Ampak če bi bil jaz Benedetič, bi bil manj pokal. Rajši bi bil sam ne vem kako, dramatsko pač, zastavil vprašanje čisto realno.

— Umetnost in politika, saj veš.

— Namesto vsega tistega zdihovanja bi bil zastavil vprašanje: koliko kvadratnih metrov slovenske zemlje je po vojni na primer odkupila SKGZ pri vseh milijonih, s katerimi je imela opravka?

— Saj bi končno lahko rekel tudi pri vseh tistih milijardah, če gre za to. Ampak kaj bi s tem. Umetniški protest je navsezadnje tudi nekaj.

— Recimo. Ampak najprej zafičkaš milijarde, pustiš, da nam je ušla vsa obala iz rok, parcela za parcelo, potem pa se lirično razlulaš nad izgubljenim...

— Kdo pa je na vrsti drugo leto v Slovenskem gledališču? Namreč za dramo?

— Pah, če je letos bil ravnatelj, bo prihodnje leto pač umetniški vodja. Če ustanova postane državna, saj veš...

— Pa misliš, da tista Benedetičeva reč ne bi lahko izšla v **Zalivu**? Čisto zalivovska je po duhu, tolmunška bi skoraj rekel.

— Saj res, nič **proletarci združite se!** nič **domišljija na oblast**, ko bi lahko zadišala malce po tretjem svetu.

— Vsaj nekaj Maotsetunga bi bil dal vanjo Benedetič... Tako pa bi človek zapel ob njej kvečjemu **N'mav čez izaro...**

— To pa je tudi nekaj, da našemu preprostem gledalcu ob njej srček naredi tika-taka. Neki kmet iz Doline mi je na primer rekel, da bi najrajši poslal Benedetiču robček dolinske zemlje, prevezan s slovensko trobojnico. Priznaj: nekaj je že to, če se jočemo, ne? **Jočemo, torej smo!**

— Dobro, ampak če se spomniš na **Slovenci kremen'ti**, pri moji duši...

— Pa obrneš kakšen zlog, rečeš **Slovenci dramoviti**, pa je!

MOST VZDIHLJAJEV

MITJA GORJUP JOLKI MILIČ

Draga Jolka, dovolj si inteligentna, da ne boš zamerila mojih pripomb kakšnemu Tvojemu dopisu v »Delu«. Pričakujem torej, da boš čimveč prispevala v rubriko »Pisma bralcev«. V teh pustih časih je Tvoja sežanska paprika kakor nalašč za te moje zaspane Kranjce. Prosim Te samo enega: ne bodi tako naivna, da bi me hotela poučiti, kaj je marksistično! Torej: papriko Tebi, marksizem meni!

Mitja Gorjup
glavni urednik »Dela«

S PANONSKO MILINO

Ko prevzemam posle predsednika Društva slovenskih pisateljev, izjavljam, da ne mislim zaradi tega zanemarjati obveznosti, ki jih imam kot odbornik pri ljubljanskem nogometnem klubu Olimpiji.

Obenem zagotavljam, da je brez osnove glas, da se bo Društvo slovenskih pisateljev po odstopu Staneta Kavčiča spet preimenovalo v Društvo slovenskih književnikov.

Novi kurz do takšnega srbizma le ne bo šel.

Medsebojno se bomo prenašali in ljubili, pa bo šlo, ali ne?

Miško Kranjec

KDOR ZNA PA ZNA

Ljudje me sprašujejo, zakaj kar naprej izhajajo pod vsemi mogočimi firmami ponatisi mojih del, čeprav še ni razprodano moje Zbrano delo, ki je izšlo pred leti pri Državni za-

ložbi Slovenije. In da sem poslej napisal novega toliko, da to človek lahko prebere v času, ko se jajce na mehko skuha.

Odgovarjam: kaj morem jaz proti temu, da sem klasik? Vsak literat je svoje literarne sreče kovač!

Ciril Kosmač

Kako bit' hočeš poet in ti pretežko
je v prsih nositi pekel al' nebo?

(K polemiki v Naših razgledih)

Pekel - nebo: kot pisatelj sem za pekel, kot založnik pa za oboje.

Ivan Potrč

Pekel-nebo: jaz sem za pekel in za nebo na TV. Sicer pa — kje je rečeno, da moram nositi oboje prav v prsih?

Dimitrij Rupel

POSVETILO

Nekateri srboriteži me sprašujejo, kako sem mogel v svoji knjigi »Ekspresionizem in socialni realizem« označiti predvojno delo Edvarda Kocbeka in Jožeta Udoviča kot delo »antikomunistov«.

Jaz pa sprašujem svoje kritike, naj mi razložijo, zakaj nista šla Kocbek in Udovič namesto k partizanom k domobrancem, kar bi bila morala po imanentni družbeni dialektiki tudi storiti.

Franc Zadravec,
univerzitetni profesor slavistike

Pripis: da sem knjigo posvetil spominu A. V. Ždanova, je seveda idiotsko natolcevanje. Knjigo sem prav nežno posvetil »Moji Olgi«.

ŠE EN »HEUREKA« TAM IZ MARIBORA

Knjige, kot je »Peto nadstropje trinadstropne hiše« Mateta Dolenca in Dimitrija Rupla, so v bistvu velikanska pohvala našemu socializmu. V svojem sproščenem humorju so prava ekshibicija suverenosti nad svetom in usodo. Tu je doživetje eksistencialne varnosti, preskrbljenosti in saturiranosti: in to je najbrž zelo dobro znamenje za družbo, v kateri se to dogodi. (To ni vic, to lahko preberete na platnici!)

Marjan Kramberber

POŠTNOOB RATNO MARJANU KRAMBERGERJU

Kar se mene tiče, si za svojo varnost, preskrbljenost in saturiranost le želim boljših dokazov.

Socializem

NOVA AGENCIJA

Kulturniški stiki, mednarodne navezave, knjižne predstavitve, organizacije literarnih večerov, stiki s centri Penkluba, diplomatsko rokovanje, vplivnostni nasmeški itd. itd.: za vse to je pooblaš čena nova agencija Afirmicitas. Zastopnik: Marko Kravos, 34128 Trieste - Trst, Via Dovunque, Telex: Afirmakravos.

Vpeljanost, diskretnost, kulturni nivo!

IN VEČNO ŽIVLJENJE MESA

Ogabno zaudarjam po diletantstvu (str. 24): toda pesniško zbirko je sofinancirala Kulturna skupnost Slovenije! In Taras Kermavner je na zavihu napisal, da sem zdravočutni in zdravorazumski.

Branko Hofman

PO ČEM NAJ BO ČLOVEK SOJEN

Kardelju odpustim vse, ker je upal, da bo imela Ljubljana milijon in pol prebivalcev, ker bodo ljudje drveli v socializem.

Človek naj bo sojen po sanjah.

TOMAŽ ŠALAMUN

Ne, kljub vsemu mi je lažje pri duši ob misli, da sem sojen po dejstvih.

Edvard Kardelj

SLOVENSKEMU JEZIKOVNEMU PODROČJU

Od več ali manj neuglednih listov cenjenega slovenskega jezikovnega področja prihajajo k meni vabila, da bi svoje časnikarsko pero, ki se sprehaja od turinske »La Stampa« do tržaškega »Il Meridiano di Trieste«, kdaj zastavil tudi za slovenske bralce, češ da sem svojo časnikarsko pot začel pri slovenskem časopisu.

V odgovor na tovrstna vabila moram cenjeno slovensko jezikovno področje informirati, da sem dopisnik Radio-Televizije petdesetmilijonskega naroda, in sicer s sedežem na Dunaju, s posebno občutljivo nalogo, in sicer da prestrezam premike v socialističnem vesolju od Tater do Urala.

Prosim torej za nekaj smisla za sorazmerja.

Ob tej priložnosti mi je drago potrditi intimno afektivno dejstvo, namreč svojo nepretrgano naklonjenost mili slovensčini.

Demetrio Volcic

M O S T

Na razna tozadevna vprašanja odgovarjava, da ne vidiva nobenega razloga, da bi morala tudi midva stopiti čez Most vzdihljajev.

Zaposlena sva namreč z nasprotnim, z Izdihljajem Mostu.

Vladimir Vremec in Aleš Lokar
za uredništvo revije MOST

PROTESTNI VENEC

O, slovenski licej »France Prešeren«! Ran mojih boš spomin in moje hvale...

Laura Abrami
ravnateljica liceja »France Prešeren«
v Trstu

DRAMATIK UPANJA

V mojih »Lastovkah« so ljudje odhajali in se niso vračali. V »Pravilih igre« pa so ljudje ostali, v čemer vidim bistveno razliko. Še bolj bistvena razlika pa bo v moji tretji drami, ko bodo spet med nami naši slovenski Avstralci, Nemci, M'lančani itd.

Ne bo to fejest?

Filiberto Benedetič

NOVI LIST TOKRAT SLEPOMIŠI

25. januarja je urednik »Novega lista« objavil članek z naslovom »Nevaren precedens«, v katerem izjavlja, da ne bi polemiziral, a potem ne samo, da polemizira, pač pa to dela na nelep način, zmerjajoč druge s histeriki. Pri tem pa se ne zaveda, da napada neki po njegovem »brezkompromisni karierizem«, medtem ko se v isti sapi zavzema za drugi karierizem, ki naj bi, po njegovem, bil upravičen. Zato bi želeli kratko definicijo o histeriji, histeričnem itd., ki naj bi veljala za vse uboge smrtnike, tudi za urednike »Novega lista«.

Prav tako bi bilo želeli, da nam razloži, zakaj so tržaški ugovori proti imenovanju novega ravnatelja slovenskih radijskih oddaj »degeneracija naših javnih navad«. Bralcem take apodiktične sodbe niso niti malo razumljive. Ker ni res, da tržaški ljudje mislimo, da samo domačin lahko vodi ustanovo, ki je nam namenjena; upravičeno pa trdimo, da Slovenec, ki je prišel od drugod, ne bi smel imeti neutemeljenih prednosti, ko imamo na razpolago domačega človeka, ki je ne samo diplomiran slavist, glasbenik, publicist, in torej kvalificiran za ravnateljsko mesto, ampak celo na radiu samem že podravnatelj slovenskega oddelka!

Docela soglašamo z dolgo razlago, ki naj dokaže, da je Slovenec iz Celja lahko dober ravnatelj v Tolminu ali v Trstu, in narobe. Vztrajamo pa pri ugotovitvi, da je zgrešeno če iščeš ravnatelja po širnem slovenskem svetu, pa čeprav uredniku »Novega lista« na ljubo, ko pa ga imaš pri roki!

Jasno je torej, da gre za zadevo, ki je političnega značaja. Ker italijanski oblastveni organi lezejo na desno, je (najbrž s pomočjo slovenskih šepetalcev) na radiu prevladala sugestija desnice. Tržaški slovenski ljudje, ki, tudi tisti, ki hodijo k maši in obhajilu, politično desničarji niso nikdar bili in niso, se zato upravičeno upirajo potezam, ki odkrito briskirajo čustva tukajšnje slovenske narodne skupnosti.

Mirno lahko rečemo, da se oblastnik korenito moti, če misli, da bo s tako politiko dosegel od Slovencev, da se mu bodo začeli »odpirati«. (Že rajniki škof Fogar je diagnosticiral, da napadi z desne, porivajo Slovence v objem komunistov.) Paternalizem urednika »Novega lista« pa je zašel na sklizko pot, ki utegne časniku odtegniti dosedanje simpatije tržaških Slovencev.

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič
Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PARIŽJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

GOSTILNA

Ostrouška

TRST

Ulica S. Nicolò 1
Telefon 37.918

Gubčeva knjižnica

Ob 400. obletnici kmečkih uporov pripravljajo založbe «Partizanska knjiga» iz Ljubljane, «Založništvo tržaškega tiska» in Spektar iz Zagreba zbirko

30 knjig iz slovenske in hrvaške književnosti.

Obsežni izbor romanov, novel in pesmi bo zajemal preko 9000 strani in bo bralce seznanil z najrazličnejšimi zgodovinskimi in družbenimi dogodki iz naše starejše in novejšje zgodovine.

Knjige bodo v celoti vezane v platno, tiskane na brezlesnem papirju in z barvnim ščitnim ovitkom.

V PREDNAROČILU bo cena te izredno zanimive zbirke
ZNATNO NIŽJA

Prednaročila sprejema:

tržaška knjigarna

TRST

Ulica sv. Frančiška 20
Telefon 61-792